

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

3 (50) 2018
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

Алматы
«Полилингва» баспасы
2018

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Мизамхан Б., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного социально-педагогического университета, Волгоград, Россия

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor, associate member of National Academy of Sciences of the RK, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Ismagulova B.H., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Members of editorial board

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles, USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations of Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Akhatova B.A., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia

Mizamxan B., candidate of philological sciences, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ

I БӨЛІМ. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ

ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

РАЗДЕЛ I. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

PART I. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

Ашинова К.А. Дипломатия тілінің ерекшеліктері	2-17
Ashinova K.A. Features of the language of diplomacy	2-17
Имангалиева А.М. Испан тіл білімі ғалымдарының зерттеулері негізіндегі саясидискурс ұғымы	17-22
Imangaliyeva A.M. The concept of discourse on the basis of the researches of spanish linguists	17-22
Мажит Б.Б. Концептілердің антропоцентристік парадигмада жіктелуі	23-28
Mazhit B.B. Classification of concepts in the anthropocentric paradigm	23-28
Насырова А.Ж. Қазіргі заманғы француз тіліндегі экономикалық дискурстағы метафоралар мен терминологияның ерекшеліктері	29-37
Nassyrova A.Zh. Peculiarities of the metaphor and terminology of modern french economic discourse	29-37
Шошаева А.С. Кірме сөздерді қазақ тіліне аудару мәселелері	38-44
Shoshaeva A.S. Problems of translating the word into the kazakh language	38-44

II БӨЛІМ. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ

ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

РАЗДЕЛ II. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

PART II. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Каракулова Л.Ж. Особенности приема компенсации при синхронном переводе с китайского на русский язык	45-52
Karakulova L.Zh. Features of the method compensation at synchronous interpretation from the chinese into russian language	45-52
Төлеутай Ә.М. Экономикалық дискурстағы ілеспе аударма технологиясы	52-58
Toleutay A.M. Technologies of simultaneous interpretation in economic discourse	52-58
Торбекова Д. Саяси дискурстағы манипулятивті стратегиялардың ілеспе аударма кезіндегі лингвистикалық ерекшеліктері	58-66
Torebekova D. Linguistic features of simultaneous interpretation of manipulative strategies in political discourse	58-66
Читебаева С.Ж. Отражение культур двух языков в процессе перевода	66-76
Chitebayeva S.Zh. Reflection of two language cultures in the process of translation	66-76

**III БӨЛІМ. ӘДЕБИЕТТАНУ:
ДӘСТҮР МЕН ЖАҒАШЫЛДЫҚ
РАЗДЕЛ III. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ:
ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
PART III. LITERARY STUDIES:
TRADITION AND MODERNITY**

Baidildayeva A.K. Problems of modernism in the poems of T.S. Eliot “The waste land”	77-82
Байдилдаева А.К. Т.С. Элиоттың «Құнарсыз жер» поэмасындағы модернизм мәселелері	77-82

**IV БӨЛІМ. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ IV. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ
В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ
PART IV. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

Дуйсабаева Д.У. Қазақ тілі сабақтарында ispring бағдарламасын қолдану	83-87
Duysabayeva D.U. Application Of Ispring Tool In Kazakh Language Classes	83-87
Қоңырбай Ж.А. Шетел тілін оқытуда формативті бағалау жүйесінің алатын орны	87-99
Konymbai Zh.A. The formative assessment technologies of educational achievements of pupils in foreign language classroom	87-99

1 БӨЛІМ. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
РАЗДЕЛ 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
PART 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH THE FEATURES OF
THE LANGUAGE OF DIPLOMACY

Ashinova K.A.¹

¹Candidate of Philological Sciences, senior teacher,
Ablai khan KUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: kunipa_almaty@mail.ru

Abstract. This article discusses the use of Kazakh and English languages in diplomacy. The article analyzes the general concepts of the paradigm of diplomatic terminology, polysemy, synonymy and antonyms, all types of semantic development (expansion, contraction, integration) and syntactic phrases.

Keywords: lexico-semantic variant, syntagmatic connection, polysemous word, complex term, differential sign of hyponyms, absolute and relative stability, free combination.

ӘӨЖ 378:811
ҒТАМТ 16.21.47

ДИПЛОМАТИЯ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ашинова К.А.¹

¹филол.ғыл.канд., доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: kunipa_almaty@mail.ru

Аңдатпа: Бұл мақала қазақ және ағылшын тілдеріндегі дипломатиялық тіл ерекшеліктерін қарастырады. Мақалада дипломатиялық терминдердің жалпы сөзжасам парадигмаларына, полисемия, синонимия мен антонимия, семантикалық дамудың барлық түрлеріне (мағынаның кеңеюі мен тарылуына, бүтіннен жартыға өтуіне), логикалық және синтаксистік тіркестер түрлеріне талдау жасалған.

Тірек сөздер: лексика-семантикалық вариант, синтагмалық байланыс, көпмағыналы сөз, күрделі термин, гиперонимдердің дифференциалдық белгісі, абсолютті және қатынастық тұрақтылық, еркін жиынтық (тіркес).

Дипломатиялық терминдерге жалпы сөзжасам парадигмалары, полисемия, синонимия мен антонимия, семантикалық дамудың барлық түрлері (мағынаның кеңеюі мен тарылуы, бүтіннен жартыға өту) және логикалық, синтаксистік тіркестер (тұрақты, еркін, түйдекті т.б.) түрлері тән.

Терминдік тіркестің мағыналық құрылымында ұғымды беретін термин айналасына толып жатқан терминдік тіркестер жиналады, олар негізгі сөзбен қарым-қатынас орнатады, гипергипонимиялық байланыс

жасайды. Мәселен, “меншік” дипломатиялық термині – меншік ұғымының гиперонимі, ол меншік құқығы мағынасында да, мүлік мағынасында да қолданылады.

Ағылшын тілінде “*property*” (*меншік*) ұғымын білдіретін атаулардың терминдік мағынасы бастапқы мағынадан ұғымның пайда болуындағы иерархияны сақтай отырып тарайды. Меншіктің бастапқы, негізгі формасы – қауымдық. Даму барысында одан меншіктің жеке және қоғамдық формалары бөлінеді. Жеке меншіктен жеке және дербес меншік ұғымдары, қоғамдық меншіктен көпшілікке ортақ қоғамдық, ұжымдық ұғымдар тарайды. Қоғамдық меншік мемлекеттік меншік түрінде, яғни жалпыхалықтық меншік негізінде, ұжымдық меншік жабық және ашық акционерлік меншік түрінде қосымша мағынаға ие болады. Экономикалық қатынастардан меншіктің жаңа түрі – халықаралық меншік түрі туындады.

“*Меншік*” терминінің лексика-семантикалық варианттары және осы атаумен жасалған терминдік тіркестер:

<i>Property</i> (<i>меншік</i>)	<i>Social property</i> (<i>қоғамдық меншік</i>)	<i>Collective property</i> (<i>ұжымдық меншік</i>)
<ul style="list-style-type: none"> •communal property (қауымменшігі) •individual property (дараменшік) •personal property (дербесменшік) •private property (жекеменшік) 	<ul style="list-style-type: none"> •public property (қоғамдықортақ меншік) •government property (мемлекеттікменшік) •municipal property (муниципальдық меншік) •all-people property (жалпыхалықтық меншік) 	<ul style="list-style-type: none"> •cooperative property (кооперативтік меншік) •corporate property (акционерлікменшік) •international property (халықаралық меншік)

1-кесте “Меншік” терминінің лексика-семантикалық варианттары.

Келтірілген мысалдарда қандай да бір ғылыми ұғымды беру үшін нақты сөз тіркестері қолданылған, бұл - терминдік тіркестердің әрқайсысы өз алдына термин, сонымен бірге олар “*меншік*” ұғымын, оның бүтіндік категориясын толық беретін ұғымға қажетті элементтер. Мұнда терминнің тіркесімдік мүмкіндігіне шек қойылған, ол еркін тіркеске жатпайды, ұғымды беретін топ шеңберінен шыға алмайды. Олар белгілі ұғым тобының шеңберінен шығып қалған кезде ғана тілдік заңдылықтарға бағына отырып, басқа сөздермен тіркесе алады.

Белгілі бір коммуникативті жағдаяттарда (ситуацияларда) “*family property*” (*отбасы меншігі*), “*peasants’ property*” (*шаруа меншігі*) т.б.

еркін тіркестер қолданылады. Бұл тіркестер “*меншік*” ұғымының шеңберіне кірмейді, олар терминдік тіркестерге жатпайды. Мұндай тіркестер жасалымның контекстуалды түріне жатады. Олар қандай да бір коммуникативті жағдаят кезінде, яки бір жағдайдың аяқ астынан “тап болуына” қарай туады, сондықтан олар уақытша сипатта болады. Осындай еркін тіркестерде маңызды компонент анықтаушы термин-сөз болып табылады. Ол арнайы ұғымды беретін барлық тіркеске ортақ терминологиялық мағынаға ие. Еркін сөз тіркестері компоненттері арасында белгіленген тәртіп болмайды, олардың әрқайсысы жан-жақты байланысқа түсе алады.

Еркін тіркестің дара немесе күрделі терминнен айырмашылығы – ол (еркін тіркес) көпмағыналы келеді. Еркін тіркестегі әрбір компонент терминнің мағынасын өзіндік мағынамен толықтырады, осылайша ол терминнің дара мағынасын бір жағынан байыта түссе, екінші жағынан оған нұқсан келтіреді. Мысалға “*convention*” терминін алайық: 1. Конвенция, шарт, келісім; 2. Мәжіліс, съезд; 3. Тарихи конвент. “*Convention*” терминімен жасалған тіркестер: *consular convention* (консулдық конвенция), *economic convention* (экономикалық мәселелер жөнінде келісу), *Vienna Convention on Diplomatic Relations* (Дипломатиялық қатынас жөніндегі Вена конвенциясы), *Vienna Convention on Consular Relations* (Консулдық қатынас жөніндегі Вена конвенциясы) т.б.

Тіркесті терминдер негізгі терминнің маңызды белгілерін көрсетіп, оны толықтырып отырады. Құрылымы жағынан күрделі терминдер, еркін тіркестер тәрізді екі немесе одан да көп сөздерден тұрады. Олардың тілдегі негізгі функциясы – атау (номинативтік), яғни затты немесе құбылысты атау [1, б. 69]. Олар дара терминдерден тек құрылымы жағынан өзгеше келеді.

Компоненттер арасындағы лексикалық және семантикалық қатынастарға байланысты күрделі терминдер тұрақты байланысы бар лексикалық тіркестердің бір түріне жатады. Абсолютті және салыстырмалы тұрақтылығы бар терминдік тіркестерде осы байланыстың тұрақтылығы біркелкі емес.

Компоненттері арасында салыстырмалы (тұрақты) байланыс орнаған тіркесте компоненттер өздерінің тура мағыналарын сақтайды, яғни олардың тіркес құрамына кірмей тұрған кездегі мағыналары өзгеріссіз қалады. Мұндай терминдердің лексикалық және семантикалық мағыналары тіркеске байланысты емес, компоненттерінің ішкі формаларына байланысты болады.

Гиперонимнің дифференциалдық белгілерінің бөлінуі негізінде тіркес бір ұғымды білдіреді. Гиперонимнің дифференциялық белгілері ұғым шеңбері ішінде оның басқа терминдермен қатынасын көрсетеді.

«Immunity»(иммунитет) терминінің терминдік қатары:

- *administrative immunity* (әкімшілік жауапкершілік иммунитеті);
- *civil immunity* (азаматтық жауапкершілік иммунитеті);
- *extensive immunity* (аумақты иммунитеттер);
- *generous immunity* (кең көлемді иммунитеттер);
- *personal immunity* (жекебас иммунитеті).

Мұндағы салыстырмалы тұрақтылығы бар, бірнеше сөзден тұратын терминдер – еркін тіркестер, олар терминдік жүйеде “қызмет етеді” және қажет кезде өздері білдіретін құбылысты атап, белгілі бір ұғым арнасына ене алады [2, б.139-141].

Абсолютті тұрақты тіркес салыстырмалы тұрақтылығы бар тіркестен өзгеше болып келеді. Бұл терминдік тіркестің мағынасы құрамындағы компоненттер мағынасынан туындамайды, олардың компоненттері семантикалық жағынан тұтасқан, яғни терминдік тіркес бір ғана ұғымды білдіреді. Мысалы, “*immunity*” термині мен жасалған тұрақты тіркестер:

- *to accord smb immunity* (иммунитет құқығын беру);
- *conferment of diplomatic immunity* (дипломатиялық иммунитетті тану);
- *consular immunity* (консулдық иммунитет);
- *deprivation of parliamentary immunity* (парламентті иммунитетінен айыру);
- *diplomatic privileges and immunities* (дипломатиялық артықшылықтар мен иммунитеттер);
- *to enjoy immunity* (иммунитетті пайдалану);
- *granted immunity* (алдын - ала салықтан босату иммунитеті);
- *immunity granted to diplomat* (дипломатқа берілетін иммунитет);
- *immunity from taxation* (салықтан босататын иммунитет);
- *immunity of office* (кеңсе иммунитеті);
- *parliamentary immunity* (парламент иммунитеті);
- *recognized immunities of diplomats* (дипломаттардың көпшілікке мәлім иммунитеттері) т.б.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, абсолютті тұрақтылығы бар күрделі термин мағынасы оның компоненттерінің жеке мағынасынан тарамайды. Компоненттің атқаратын қызметі дара түбірлі терминдердегі фонемалардың қызметімен тең түседі, атап айтқанда – дистинктивті болады. Бұл – терминнің лексикалық мағынасының өзгешелігі емес, бұл тіркестің ерекшелігі – термин компоненттерінің бір тұтастығында. Күрделі терминдер компоненттері тіркесте бір ғана ұғымды білдіреді және оның бір де бір компоненті синониммен ауыстырылмайды, ауыстырған жағдайда ол еркін тіркеске айналады. Мәселен, “*limited state*”(a state restricted in its exercise of

power by the constitution and the rule of law) (*шекқойылған мемлекет*) күрделі терминін "*limited government*" (*мемлекеттің билігімен күш-қуатын конституция және құқық заңдарына сай жұмсауы*) синоним терминімен; "*nude pact*" (*біржақты, міндетті емес келісім*) күрделі терминін "*naked pact*" (*талапты қамтамасыз ете алмайтын келісім*) синоним терминімен; "*official statement*" (*ресми мәлімдеме*) күрделі терминін "*formal statement*" (*ресми мәлімдеме*) синоним терминімен; "*peace symbol*" (*бейбітшілік символы*) күрделі терминін "*peace sign*" (*бейбітшілік белгісі*) синоним терминімен ауыстырғанда тіркестердің концептуалды бүтіндігі бұзылады, бір ұғымды болуына нұқсан келеді, термин еркін сөз тіркесіне айналады. Күрделі құрамды термин мағынасының оның жеке компоненттерінің мағынасынан туындамауы бірнеше сөзден тұратын терминдік тіркестің семантикалық және семиотикалық бүтіндігін қамтамасыз етеді және оны дара құрылымды терминмен теңестіреді.

Дара және күрделі құрылымды терминдер компоненттерінің арнайы терминдік мағынасының болуы да, болмауы да мүмкін. Мәселен, "*bomber*" (*the one who bombs*) (*бомба тастайтын адам*) терминінің семантикалық құрылымына талдау жасап көрейік. Термин мағынасы түбірдің бастапқы мағынасы "*to bomb* (*бомбалау*)", "*bomb*" (*бомба*) мен (-*er*) агентивті жұрнақ арқылы туындаған. Алайда іс-әрекеттің тұлға иесі екені немесе зат атауы екені беймәлім, бұл терминнің нақ мағынасын анықтауды қиындата түседі. "*Bomber*" – зататауы: "*a bomber a type of aeroplane that drops bombs*" (*бомба тастайтын самолет*), әрекет иесі: "*a person who throws bombs or leaves them to explode in a public place*" (*бомба лақтыратын адам*). Сөздік белгі терминді ақпарат беру қызметін атқаратын семантикалық тұтас бірлікке айналдырады. Осындай терминдерде арнайы мағынаны нақ бермейтін элемент болуы мүмкін, соған қарамастан, сөздің бастапқы мағынасы мен арнайы мағынасы арасында белгілі сәйкестік болады, ұғым жүйесінің шеңберінде оның нақ арнайы терминдік мағынасы бар.

Осы термин мен жасалған мынадай терминдік тіркес кейінгі кезде жиі қолданылып жүр. Мысалы, "*suicide bomber*" (*a terrorist that kills himself in the act of murdering others*) (*басқаларды өлтіру үшін, өзін өлімге қиятын лаңкес*).

Күрделі термин мағынасымен компоненттерінің мағыналары салыстырмалы (относительді) сипатта болады. Мысалы,
bilateral relations (*екі жақты қатынастар*);
business relations (*іскери қатынастар*);
commodity relations (*тауар қатынастары*);
consular relations (*консулдық қатынастар*);

full diplomatic relations (толық көлемдегі дипломатиялық қатынастар);

economic relations (экономикалық қатынастар);

foreign relations (сыртқы қатынастар);

friendly relations (достық қатынастар);

good neighbourly relations (көршіменжақсықатынастаболу);

interstate relations (мемлекетаралық қатынастар);

mutually advantageous/beneficial relations (өзара тиімді қатынастар);

multilateral relations (көпжақты қатынас) т.б.

Жоғарыда келтірілген терминдік тіркестерден көріп отырғанымыздай, бірінші компоненттер өз мағынасында қолданылады. Демек, негіз болатын сөз дипломатиялық терминдік тіркестеде өзінің арнайы мағынасын сақтайды.

Салыстырмалы тұрақты күрделі терминдер компоненттерінің арасындағы байланыс еркін терминдік тіркестерге біршама жақын. Компоненттер арасындағы байланыстың салыстырмалы тұрақтылығы кейбір жағдайларда негізгі сөзді синоним сөзбен ауыстыруға мүмкіндік туғызады. Мысалы, *beneficial relations – beneficial terms, business relations – business terms, friendly relations – friendly terms* және т.б.

Қорыт ақелгенде, дипломатиялық термин жүйесіндегі терминдік тіркестердің құрылымдық ерекшеліктерін ескере отырып, терминдік тіркестерді үш түрге бөлуге болады: 1. Еркін терминдік тіркестер; 2. Салыстырмалы тұрақты терминдік тіркестер; 3. Абсолютті тұрақты терминдік тіркестер.

Тұрақты тіркестің алғашқы екі түріне жататын терминдер ұғым құрамына кіреді, олардың мағынасы дара терминдер мен генетикалық жағынан сәйкес келеді. Тіркес элементтері негізгі “тірек” термин мағынасын анықтайтын қажетті компоненттер болып табылады.

Абсолютті тұрақты күрделі терминдер компоненттері тұтас бір ұғымды береді, олардың арасында тұрақты байланыс орнатылған, тіркес мағынасы оның құрамындағылардың мағынасынан тарайды.

Компоненттері арасында салыстырмалы тұрақты байланыс орнаған күрделі терминдер мағынасы тіркесте немесе компоненттердің ішкі семаларынан туындайды, ол бастапқы мағынаға оралуға мүмкіндік жасайды. Негізгі термин – сөздің мағынасы сол тіркеске ортақ, сондықтан олар еркін терминдік тіркестерге сәйкес келеді. Олар еркін тіркестермен абсолютті тұрақтылыққа ие күрделі терминдер арасындағы өткінші түрде келеді [3, б.200-203].

Еркін тіркестердің тұрақты тіркестерден айырмасы – олар терминге жатпайды. Бір жағынан, олар көпұғымды болғандықтан концептуалды тұтастыққа ие емес, екінші жағынан, терминмен генетикалық байланыс болмайтындықтан, ұғым арнасына кірмейді.

Терминдік тіркес терминнің лексикалық мағынасымен, көпмағыналы сөздің тіркесімдік ерекшеліктерімен бірге қарастырылады.

Полисемантикалық сөздердің тіркесімдік қасиеті әр лексика-семантикалық варианта әртүрлі болып келеді, оның әрбір мағынасы белгілі тіркес жиынтығымен сипатталады. Мысалы, "statement" 1. Мәлімдеу, бекіту; 2. Түсінікберу (кұқықта); 3. Тұжырымдау; 4. Есеп, баланс, смета. Көрсетілген мағыналарды білдіруде "statement" термині белгілі тіркестермен қолданылады:

1) "мәлімдеу", "бекіту" мағынасында:
a foreign-policy statement (сыртқы саясат жөніндегі мәлімдеме);
an official statement (ресми мәлімдеме);
confirmation of a statement (мәлімдемені растау);
statement by the President (президент мәлімдемесі);
to doubt the veracity of a statement (мәлімдеменің дұрыстығына шұбә келтіру);
to make a statement for the press (басылым арқылы мәлімдеме жасау)
т.б.;

2) "түсінік беру" мағынасында: *plaintiff's statement of claim (талан ететін мәлімдеме)* т.б.;

3) "тұжырымдау" мағынасында: *clear statement (анық тұжырымдап беру)* т.б.;

4) "есеп", "баланс" мағынасында: *financial statement (финанс есебі);*
statement analysis (баланс талдауы); *statement of changes (шығын есебі)*
т.б.

Келтірілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, көпмағыналы сөздің тіркесімділігі негізгі белгілі терминдік жүйе арнасында мағына ажыратады. Сонымен қоса кері тәуелділікті де байқауға болады, мәселен, терминнің бастапқы мағынасы оның тіркесімділігін қамтамасыз етеді. Бұл күрделі терминдерге, еркін терминдік тіркестерге тән құбылыс.

Тіркестер синонимдерді бір-бірінен ажыратуда үлкен рөл атқарады. Тіркестің құрамында ең аз дегенде қайталанбайтын бір компонент болады. Мысалы, "Bill of Rights" (*a formal statement of the fundamental rights of the people of a nation; such a statement incorporated in the U.S. Constitution as Amendments 1 - 10, and in all the state constitutions*) – қаз. "Билл құқығы"; "cross-bench" – қаз. "Ұлыбританиядағы парламенттің тәуелсіз мүшесі" т.б.

Фразеологиялық бір-ақ ұғымды білдіретін бірнеше жеке сөздерден тұратын тіркестердің, мысалы, "social security" (*әлеуметтік қамсыздандыру*) (*a life insurance and retirement plan run by the federal government and funded through compulsory payments by employers and employees*); "tree-hugger" (*қоршаған ортаны қорғауды жақтайтын,*

ағашты орынсыз кесуге қарсы адам) (*an environmental extremist who supports the restriction of logging*) т.б. бастапқы мағыналары терминдік мағыналарымен сай келмейді және олар біртұтас терминдік мағынада қолданылады: ағыл. “*Dow Jones Industrial Average*” (*a weighted average of thirty stocks chosen by Dow Jones and Company as representative of the size and financial performance of the premier corporations in America*) – қаз. *Дью Джонның өнеркәсіп орта есебі*); ағыл. “*Magna Carta*” (*Great Charter*) (*a document signed by King John in 1215, conceding that the king is subject to law*) – қаз. *Магна карта (Ұлы Жарғы)* т.б. күрделі терминдер терминдік мүшеленуге келмейді, олардың құрамына басқа терминдерде байқалмайтын, күрделі терминдер мағынасына жақын жалқы есімдер енген.

Терминдік тіркестер құрылымында реляциялық (реляционный) элементтер бар. Ішкі реляциялық морфемалар (сөз өзгертетін парадигма элементтері, предлогтар мен қосымшалар) – құрылымдық форма элементтері, олар элементтер арасындағы байланыстың түрін және сөз тәртібін айқындайды. Күрделі терминнің құрылымдық элементі ретінде түбір алынады да, ол терминдік тіркес мағынасын қалыптастырады.

Терминдік тіркестердің формалды семантикалық құрылым түрлерін – салалас және сабақтас (бағыныңқы) деп бөлуге болады. Сабақтас (бағыныңқы) түріндегі тіркестің құрылымдық элементтері арасында өзара тығыз байланыс болады. Құрылымдық элемент болып табылатын спецификатор тіркес мағынасын айқындайды, осы мағына тіркес мағынасы болып қалыптасады. Сабақтас (бағыныңқы) тіркестердегі осындай формалды семантикалық құрылым, олардың семантикалық және терминдік тұтастығын қамтамасыз етеді.

Осы типтегі күрделі терминдерді қарастырғанда терминнің құрылымдық элементтері арасында лексикалық құрамды айқындауға, олардың арасындағы атрибутивті байланыстың жүйелілігін қалыптастыруға, сонымен қатар осы түрдегі тіркестердің салалас тіркестерден ара жігін ашып көрсетуге басты көңіл бөлінеді, олардың құрылымдық элементтері бір-бірімен формалды және семантикалық байланыс түзеді.

Салалас түрдегі тіркестік терминдер құрылымы жағынан дара құрылымды терминдердің түбірлерімен сәйкес келеді, олардың компоненттерінің ара қатысы айқындалған. Мысалы, *art of diplomacy* (*дипломатия өнері*); *categories of consuls* (*консулдар категориясы*); *code of law* (*a comprehensive set of interrelated legal rules*) (*заң кодексі*); *revolutions per minute* (*минуттық төңкеріс*) т.б. предлогы бар тіркестер жатса, үйлес тіркестер дара құрылымды жасалымдарға жатады, мысалы, *peace-maker* (*табыстырушы*), *process-verbal* (*мәжіліс хаттамасы*),

tuck-rakers (макрекерлер – АҚШ-тағы жемқорлықты әшкерелейтін журналистер) т.б.

Терминдік тіркестегі салалас байланыс синтаксистік тұрғыда біршама өзгеше жүзеге асады, үнемі белгілердің семантикалық қосылуымен қабаттас келе бермейді, оларға аддитивті тіркестер жатады. Мысалы, *control and ownership* (тексеріс пен меншік), *extraordinary and plenipotentiary* (төтенше және өкілетті), *privileges and immunities* (артықшылықтар мен иммунитеттер); *an alliance or federation* (альянс немесе федерация), *Congress or government* (конгресс немесе үкімет) т.б. Осындай жасалымдардағы компоненттер арасында таза синтаксистік немесе контекстуалды ерекшелік болады.

Терминдік тіркес күрделі бірлікке жататындықтан, терминдік тіркес компоненттеріне дара сөзге тән түрлендіру, компоненттің болмауы немесе олардың орын айырбастауы сияқты құбылыстар жат емес.

Ағылшын тіліндегі терминдік тіркес компоненттері:

1. Префиксті: *discharge of consular functions* (консулдық міндетті орындау) = *charge d'affaires* (сенімді өкіл) т.б.;

2. Жұрнақты: *force activity* (қарулы күштердің қызметі) = *forced march* (әскери форсирлі марш), *abstainer* = *abstaining* – қалыс қалған (дауыс беруде) т.б. болып екі түрге бөлінеді.

Ағылшын тіліндетерминдік тіркес компоненттерінің префиксті түрінің ішінде кейінгі кезде өнімділік танытып жүргендері – *dis-* және *in-* префикстері. Осы префикстер арқылы жасалған дипломатиялық терминдер 15%-ды құрайды.

Префикс **dis-**арқылы жасалған ағылшын дипломатиялық терминдеріне *disagreement* (келіспеу), *disarmament* (қарусыздану), *disavowal* (дезауирлау), *discord* (келіспеушілік), *discrimination* (кемсіту), *disequilibrium* (тепе-теңдіктің бұзылуы), *disfranchisement* (азаматтығынан айыру), *disengagement* (бостандық) т.б. жатады.

Префикс **in-**көмегімен жасалған ағылшын дипломатиялық терминдері: *uncommitted* (қосылмаған), *unfounded* (негізсіз), *unfriendly* (ынтымақсыз), *unlawful* (заңға қайшы), *unlegalized* (заңсыз), *unlimited* (шексіз), *unmaintainable* (негізсіз), *unreliable* (сенімсіз), *unsolved* (шешілмеген), *unstable* (тұрақсыз) т.б. [3, с.733].

Дипломатиялық күрделі терминдердің синтагмалық байланысы олардың спецификасымен, атап айтқанда, тілдік, лексикалық тіркесімдік заңдылықтарымен және ұғым жүйесімен байланысты. Дипломатиялық терминдердің тіркесімділігі тілдік және тілден тыс факторлар – сыртқы және ішкі регламентация тәсілдерімен жүзеге асады. Терминдік жүйеде олар өзара тәуелді: тілдік (ішкі) регламентация тілден тыс (сыртқы) регламентация ықпалында болады.

Тіркесіндегі сөздердің қосымшалар арқылы байланысуы синтетикалық байланыс, қосымшаларсыз, орын тәртібі арқылы байланысуы аналитикалық байланыс деп аталады.

Есімді және етістікті тіркестер құрамы әртүрлі болып келеді. Есімді сөз тіркесінде есім сөздердің бірі басыңқы болса, етістікті сөз тіркесінде етістік басыңқы сыңар болып табылады.

Есімді тіркестердегі зат есімдер көбіне матаса байланысады. Матаса байланысу дегеніміз – сөз тіркесінің құрамындағы бағыныңқы сөздің басыңқыға және басыңқының бағыныңқыға қарай тұлғаланып байланысуы [5, б. 40]. Яғни бірімен-бірі қарама-қарсы, матаса байланысатын сөздердің бірі ілік жалғауда, екіншісі тәуелдік жалғауда тұрады. Мысалы, *визаның мерзімі, заңның күші, мемлекеттің қауіпсіздігі* т.б.

Сын есім зат есімге қатысты болып, онымен тіркесіп, есімді сөз тіркесінің құрамында көптеп кездеседі. Сын есім мен зат есімнің өзара байланысуынан есімді сөз тіркесі жасалады. Сын есім лексикалық мағынасы мен синтаксистік қызметіне қарай, сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары болып келеді. Синтаксистік тіркестің құрамы әр алуан болатындықтан, сын есім анықтауыштық қатынаста жұмсалады. Сын есім мен зат есім тіркесінен жасалған есімді сөз тіркестеріне: *әскери детант, дипломатиялық қатынас, консулдық артықшылықтар мен иммунитеттер, Төтеніше және Өкілетті Елші, халықаралық келіссөздер, уақытша бітім* т.б. жатады.

Әртүрлі мағынада жұмсалатын сын есім кез келген зат есіммен тіркесе бермейді, өйткені сын есімнің зат есіммен тіркесу қабілеті бірдей емес. Мысалы, “*бейбіт*”, “*достық*” сын есімдері абстракттілі ұғымды білдіретін зат есімдермен тіркесе келе, құбылыстың сынын білдіреді, оларды “*бейбіт өмір*”, “*достық қарым-қатынас*” сияқты тіркеспен беруге болады, ал оларды “*бейбіт адам*”, “*достық кісі*” тәрізді құрамда айту ерсі. Оның себебі: әрбір сын есімнің білдіретін мағынасы белгілі бір заттың немесе құбылыстың заттық ерекшелігімен үйлесімді, сын есім сол затқа, құбылысқа тән сапалық қатынасты білдіреді. Мысалы, ағылшын тілінде *diplomatic relations* (*дипломатиялық қатынастар*), *peaceful coexistence* (*бейбіт қатар өмір сүру*) тәрізді тіркестерді *diplomatic life, peaceful man* сияқты құрамда айтуға болмайды, бірақ *diplomatic agent* (*дипломатиялық агент*), *peaceful purposes* (*бейбіт мақсаттар*) т.б. тіркестерде айтуға болады.

Қазақ және ағылшын тіліндегі дипломатиялық терминдердің аналитикалық (синтаксистік) тәсіл арқылы жасалуы аталған екі тілдің типологиялық ерешелігіне байланысты, әрбір тілдің өзінің ішкі синтаксистік-семантикалық тіркесімділік заңдылығына бағынады.

ӘДЕБИЕТ

1 Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. – М.: Высшая школа, 1974. – 169 с.

2 Овчаренко В. М. Концептуальная, семантическая и семиотическая целостность термина// Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 139–141.

3 Тер-Минасова С.Г. Синтагматика речи: антология и эвристика// Общ. и англ. синтагматика составных номинатив. групп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 200 – 203 с.

4 Шах-Назарова В.С., Волкова Н.О., Журавченко К.В. Англо-русский дипломатический словарь. – М.: Русский язык, 1989. – 733с.

5 Балақаев М., Қордабаев Т. Қазіргі қазақ тілі (синтаксис). – Алматы: Мектеп, 1971. – 339 б.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА ДИПЛОМАТИИ

Ашинова К.А.¹

¹к.ф.н., доцент,

КазУМОиМЯ им.Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: kunipa_almaty@mail.ru

Аннотация. В этой статье рассматриваются особенности языка дипломатии на казахском и английском языках. В статье анализируются общие понятия парадигмы дипломатической терминологии, полисемии, синонимии и антонимии, все типы семантического развития (расширение, сужение значения, интеграция) и синтаксические фразы.

Ключевые слова: лексико-семантический вариант, синтагматическая связь, многозначное слово, сложный термин, дифференциальный признак гиперонимов, абсолютная и относительная стабильность, свободная комбинация

Статья поступила 28.09.2018

THE CONCEPT OF DISCOURSE ON THE BASIS OF THE RESEARCHES OF SPANISH LINGUISTS

Imangaliyeva A.M.¹

¹Master of Translation Studies

KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: aizhan191@mail.ru

Abstract: In order to understand the essence of the phenomenon of “political discourse”, first of all, the term “discourse” should be emphasized. However, in accordance with a number of humanitarian sciences, this term does not have the same definition in native linguistics. In this sense, discourse has a very broad definition. Discourse is the language used in a particular region. There are different types of discourse, each of which is a special way of understanding the social concept and has its basic concepts.

Key words: discourse, policy, political discourse, Spanish.

ӘӨЖ 81'1
ҒТАМТ 16.21.07

ИСПАН ТІЛ БІЛІМІ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ НЕГІЗІНДЕГІ САЯСИ ДИСКУРС ҰҒЫМЫ

Иманғалиева А.М¹.

¹гум.ғ. магистры, оқытушы,
шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәне ӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: aizhan191@mail.ru

Андатпа. «Саяси дискурс» феноменінің мәнін түсіну үшін, ең алдымен, «дискурс» терминінің ұғымына тоқталу қажет. Алайда, бірқатар гуманитарлық ғылымдар қатарына жататындығына байланысты отандық лингвистикада бұл терминнің де бірдей анықтамасы жоқ. Осы орайда, бұл дискурстың өте кең, ауқымды ұғым екендігін айқындайды. Дискурс – белгілі бір аймақта қолданылатын тіл. Дискурстың әр алуан түрі бар, олардың әрқайсысы әлеуметтік тұжырымдаманы түсіндрудің ерекше тәсілі болып табылады және өзінің негізгі ұғымдарына ие.

Тірек сөздер: дискурс, саясат, саяси дискурс, испан тілі.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басында саяси лингвистика сынды тәуелсіз ғылыми бағыт қалыптасқан болатын. Бұрын зерттеу материалдарымен (саяси коммуникация, билік тілі) біріктірілген саяси лингвистика ғылым дамуының қазіргі кезеңінде, өзінің дәстүрлері мен әдістері, билігі мен ғылыми мектептері бар тәуелсіз ғылыми бағыт болып табылады. Дискурс ұғымы саяси лингвистиканың негізгі ұғымдарының біріне айналды. Дискурс көп мәнді термин – бұл тұтас бірқатар ғылымдардың тұжырымдамасы. Зерттеушілер атап өткендей, дискурс, оның ішінде саяси дискурс өзінің көрінісін әрқашан мәтінде табады, ол мәтінде және мәтін арқылы пайда болады, бірақ ол онымен ешқашан шектелмейді, ол бір ғана мәтінге тәуелді болмайды. Дискурс өз мәтінінің ауқымымен шектелмейді, ол сонымен қатар сөйлеуді қалыптастыру және қабылдау процестерін білуді ескере отырып, оның қатысушыларын сипаттайтын қарым-қатынастың әлеуметтік контекстін қамтиды. Дискурс – мәтіндік жағдаймен тығыз байланыс, ол мәтіннен тыс және оның орындалуына арналған әртүрлі жағдайларды қамтиды. Осылайша, дискурс мәтінмен қатар жүреді, сондықтан дискурсты талдау, ең алдымен, мәтінді талдау, бірақ ол шындыққа салынған мәтін болуы тиіс.

Саяси дискурс – тиісті мәтіндермен (ұғымдар, тұжырымдармен) құрылымдалған және саяси процестерге қызмет ететін практикалық сөйлеу әрекеттерінің белгілі бір түрі. Ол арнайы лексикамен (белгілі бір тақырыпқа қатысты сөздер мен сөз тіркестерінің), жеке саяси тұжырымдамалардың арасындағы мағыналық байланыстармен, негізгі абстракциялар мен метафоралармен, сөзді пайдаланудың типтік контексттерімен, пайымдау жасау арқылы сипатталады.

Саяси дискурстың ерекшелігі туралы сөз қозғаған кезде, оның қарым-қатынастың институционалдық түріне жататындығын айтсақ болады. Институционалдық дискурс мемлекеттік институттарда жүргізілетін дискурс деп түсініледі, онда байланыс ұйымдардың ажырамас бөлігі болып табылатын. Саяси дискурстың институционалдық ерекшеліктері оның функциялары болып табылады. Саяси дискурстың негізгі функцияларына мыналар жатады: 1) персуазивті функция (сендіру); 2) ақпараттық; 3) дәлелді; 4) персуазивті-функционалдық (әлемнің ең үздік орналасуының айқын көрінісін жасау); 5) делимитативтік (басқадан айырмашылығы); 6) топтастыру (жеке мағыналық және лингвистикалық қамтамасыз ету).

Испан тіл білімінің ғалымы И.Л. Хименез өз зерттеуінде саясидискурс ұғымына былай деп анықтама береді: *podemos reconocer en la bibliografía existente sobre el tema dos tipos de concepciones sobre lo que es el discurso político*:

a) *Concepción restrictiva (en sentido estricto o institucional)*. "Es el discurso producido dentro de la 'escena política', es decir, dentro de los aparatos donde se desarrolla explícitamente el juego del poder". Así, son ejemplos del discurso político, en sentido estricto, el discurso presidencial, el de los partidos políticos, el de la prensa política especializada, el discurso emitido por los medios electrónicos en ciertos momentos y, en algunos casos, el magisterial, el del ejército y la policía.

b) *Concepción extensiva*. La diferencia con la anterior es que se basa en un concepto ampliado de "la política", que da cabida a aquellos discursos que, si bien no son emitidos desde los lugares institucionales donde se da el juego del poder, tienen una intención política; es decir, tienen como objetivo incidir en las relaciones de poder existentes. En esta concepción, el discurso de la disidencia sería también considerado como discurso político [1, 49-6].

Аудармасы: Осы мәселеге байланысты әдебиеттердегі «саяси дискурс дегеніміз не?» деген сұраққа жауап беретін екі түсінікті тани аламыз:

a) тар мағынасында (қатаң немесе институционалдық мағынасында). «Бұл «саяси сахна» аясында, яғни билік ойыны айқын түрде жобаланып қойылған аппарат ішінде құрылған дискурс». Осылайша, саяси дискурстың мысалдарына қатаң мағынада, президенттік дискурс, сондай-ақ саяси партиялардың, арнайы саяси баспасөздердің, белгілі бір уақытта электронды түрде бұқаралық ақпарат құралдарымен жарияланған дискурс және кейбір жағдайларда магистратура, армия және полиция дискурсы жатады.

б) кең мағынасында. Алдыңғасында берілген мағынасынан айырмашылығы, ол «саясат» ұғымының кеңейтілген тұжырымдамасына негізделген, олар билік ойындары орын алатын институционалдық

орындардан берілмесе де, саяси ниеті бар дискурстарды назарға алады; яғни олар бар билік қарым-қатынастарға әсер етуге бағытталған. Бұл тұжырымдамада диссидент дискурсы да саяси дискурс ретінде қарастырылады.

Жоғарыда айтылған барлық деңгейлерді ескеретін саяси дискурстың сипаттамалары жоқ болса да, саяси дискурстың кейбір ресми сипаттамалары анықталған болатын:

а) бұл дәстүрлі риторика көздейтін, қарсыластарды сендіру ғана емес, сондай-ақ жақтаушыларын тану, ажырату және растау, сонымен қатар сенімсіздерді тартуға бағытталмаған дискурс;

ә) бұл стратегиялық дискурс, себебі ол мақсаттарды, құралдарды және антагонисттерді анықтайды;

б) өнімділік қасиеттерін көрсетеді, бұл дегеніміз оны қолдайтын адам айыптаушылық әрекетті көрсету немесе жіберумен шектелмейді, сонымен қатар акт жасайды, көпшілік алдында міндеттемені жариялайды және лауазымға ие болады;

в) таза қарама-қарсылық негізі бар: саяси мәлімдеме жаудың құрылуынан ажырамайтын көрінеді;

г) бұл белгілі бір түрде, жоспарға және драмаландыруға негізделген тезистер, дәлелдер мен аргументтердің өзара байланыстары ретінде ұсынылған дәлелденген дискурс [2, 7 б].

Яғни, саяси дискурс – бұл адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың барлық кешенінің көрінісі және осылайша, ол реципиенттерге әлем бейнесін қалыптастыруға әсерін тигізеді.

Саяси дискурс саясатқа арналған ораторлардың сөздерін, саяси тақырыптарда жазылған ресми мәтіндерді, қаулылар, жарлықтар, заңдар, саяси ғылыми мақалаларды, газеттік-публицистикалық мәтіндерді қамтитын саясат әлемін білдіреді және де, бұлардың, әрқайсысының өз мақсаттары бар.

Саяси дискурстың өндірісі туралы кейбір алғышарттар төмендегідей болмақ:

a) El discurso—político—es el producto de un proceso cognitivo conductual, socialmente determinado, situacional y fundado en las representaciones que del contexto se hacen los actores.

b) La lógica que estructura las argumentaciones es aquella de lo verosímil y no la de una verdad formalmente demostrable.

c) El discurso emitido conlleva la presencia de ciertas huellas lingüísticas observables en el plano de la sintaxis, el léxico y la semántica.

d) El análisis de dichas huellas (nos) permite inferir la presencia de procesos cognitivos que preceden a la producción discursiva.

e) Los procesos cognitivos influyen en la elaboración de las estrategias persuasivas, puestas en escena por los actores, en función de las características

de la situación y sus consecuencias.

f) Los parámetros verbales, gestuales y paraverbales forman subsistemas del proceso global de la comunicación contractual [3, 58-б].

Аудармасы:

а) «Саяси дискурс» – әлеуметтік тұрғыда шартталған, жағдайлық және сөз сөйлеушілердің мәнмәтіннен жасайтын көріністеріне негізделген, когнитивтік мінез-құлық процесінің нәтижесі.

ә) дәлелдемені құрастыратын логика ресми түрде дәлелденген шындықтың емес, бұл – ақиқатқа ұқсас логика.

б) берілген сөз (речь) синтаксис, лексика және семантика жазықтығында белгілі бір байқалатын лингвистикалық іздердің болуын талап етеді.

в) бұл іздерді талдау дискурстық өндірістен бұрын келетін танымдық үдерістердің болуы жайында қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

г) танымдық үдерістер сөз сөйлеушілердің жағдайдың сипаттамасына және оның салдарына байланысты жасалған сендіру стратегияларының дамуына әсерін тигізеді.

ғ) вербалды, ишара және паравербалды параметрлері жаһандық шарттық байланыс үдерісінің кіші жүйелерін құрайды.

Қазіргі таңда мамандар саяси дискурстың төмендегідей алты түрін ажыратады:

- Институционалдық саяси дискурс. Оның аясында тек саясаткерлермен жасалған мәтіндер (яғни, парламенттік стенограммалар, саяси құжаттар, айтылған қоғамдық сөздер, саяси көшбасшылардың сұхбаттары және т.б.) пайдаланылады.

- Бұқаралық ақпарат құралдарының саяси дискурсы. Оның аясында баспасөз, теледидар, радио, интернет арқылы таратылатын журналистермен жасалған мәтіндер пайдаланылады.

- аппараттық коммуникациямен байланысты ресми іскерлік саяси дискурс. Оның шеңберінде мемлекеттік аппарат қызметкерлеріне арналған мәтіндер жасалады.

- кәсіби саясаткерлер немесе журналистер болып табылмайтын, кейде саяси коммуникацияларға қатысатын «қарапайым азаматтар» жасалған мәтіндер. Бұл саясаткерлерге немесе мемлекеттік мекемелерге арналған әр түрлі хат-жолдаулар, бұқаралық ақпарат құралдарына жіберілетін хаттар болуы мүмкін.

- «Саяси детективтер», «саяси поэзия» және соңғы жылдары өте кең таралған саяси естелікнамалардағы мәтіндер.

- Саясатқа арналған ғылыми қарым-қатынас мәтіндері.

Сондай-ақ, Испания профессоры Марина Фернандес Лагунилла «саясат тілі немесе саяси тілге» қатысты жоғарыда көрсетілген белгілердің кез-келгенін мазмұнмен толтыратын, негізгі лингвистикалық

және коммуникативтік ерекшеліктерді оқшаулаудың қиындықтарын көрсетіп, саяси тіл «арнайы тіл емес, жалпы тілдің арнайы қолданылуы» деп қорытынды жасайды.

Барселона университетінің профессоры Т.Луке келесідей анықтама береді: «Саяси дискурс – мемлекеттің мәдени ерекшелігі ескеріліп, саяси институтта жасалған және көпшілікке саяси қызметкерлер арқылы жеткізілген сөздердің тізбегі».

Саяси дискурстың аталған алты түрінің арасындағы шекаралары толығымен айқын емес, сонымен қатар олардың бір-бірімен жиі тоғысатындығын байқауға да болады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, дискурс коммуникативті лингвистикадағы негізгі түсініктердің бірі болып табылады және көптеген ғылыми түсіндірулерге мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Giménez G. El análisis del discurso político-jurídico. Capt. V de Poder, Estado y Discurso. México: UNAM, 1983 –p. 126.
2. Ревзина О.Г. Язык и дискурс // Вестник Московского университета. - 1999, - № 1. – 25-34 с.
3. Gutiérrez S. Discurso político y argumentación. Universidad Autónoma Metropolitana, Unidad Xochimilco.–México, 2001. – p.11.
4. Koutný P. Análisis del discurso político.- Masarykova univerzita, Brno, 2006. – 41p.
5. Apaolaza J.M. El discurso político en la formación de “nosotros”, // Etnolingüística y análisis del discurso. J-L. Garcé Garcé (coord.), Ed. Instituto Aragonés de Antropología. – Zaragoza, 1996 – pgs. 169-176.
6. Pujante D., Morales López E. Discurso político en la actual democracia española, UNAM, México D. F., 1996 – pgs. 39 – 75.

ПОНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ИССЛЕДОВАНИЯХ ИСПАНСКИХ ЛИНГВИСТОВ

Имангалиева А.М¹.

¹магистр гум.н., преподаватель,
кафедра практики речи иностранных языков,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: aizhan191@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия «политический дискурс» в трудах испанских лингвистов. Чтобы понять сущность этого феномена, нужно сначала остановиться на дискурсе как очень широком, комплексном явлении. Дискурс – это речь в определенных условиях, имеет множество разновидностей и соответственно – толкований. В данной работе рассматриваются выделяемые в испанской дискурсологии подвиды политического дискурса

Ключевые слова: дискурс, политика, политический дискурс, испанский язык.

Статья поступила 24.09.2018

CLASSIFICATION OF CONCEPTS IN THE ANTHROPOCENTRIC PARADIGM

Mazhit B.B.¹,

¹M.A., teacher of professional foreign language
department of economical legal direction
of Kazakh Ablai Khan University
of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Abstract: The article deals with the contemporary investigations of classifications of concepts. Anthropocentric direction refers to a human-centered point of view. The article studies theoretical issues of classifications of modern scientists

Keywords: concept, conceptual field, anthropocentric orientation, worldview, culture.

ӘӨЖ 81

ҒТАМТ16.21.07

КОНЦЕПТІЛЕРДІҢ АНТРОПОЦЕНТРИСТІК ПАРАДИГМАДА ЖІКТЕЛУІ

Мажит Б.Б.¹,

¹Гуманитарлық ғылымдарының магистрі, оқытушы,
экономикалық-құқықтық бағыттағы кәсіби шет тілдер кафедрасы,
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада қазіргі замандағы концептілердің антропоцентристік бағытта зерттелуі талқыланады. Антропоцентристік бағыт бойынша тілдегі негізгі фактор адам екені белгілі. Мақалада белгілі ғалымдардың концептіні зерттеудегі классификациясының құрылылымдық зерттеуі қарастырылады.

Тірек сөздер: концепт, концептілік өріс, антропоцентристік бағыт, дүниетаным, мәдениет.

Когнитивтік лингвистиканың тілді – адамның дүниетанымының көрінісі, адам санасында әлем туралы түсінікті білдіруші, таным моделдері арқылы көрініс табатын білімнің коды, шындықты игеретін сана көрінісі, сондай-ақ сана қызметінің нәтижесін білдіретін когнитивтік көзқарасы ретінде қарастырды. Когнитивтік лингвистика тіл мен сол тілде сөйлеуші адам санасын қарастырады. Тілдік білімді адам санасының жемісі, кешенді ассоциативті-вербальды құрылым, болмысты рух пен ой бірлігінде танытушы жүйе ретінде кеңінен қарастыруға негізделген. Когнитивтік қағиданың негізгі белгісі тілді зерттеуде жаңа тәсілдер қолдануда ғана емес, танымдық бағыттың өзгешелігінде, сондай-ақ тілді танымдық тұрғыдан қарастыруында.

Н.Н. Болдырев тілді таным ретінде зерттеуді негіздеді. Оның пікіріне сүйенер болсақ, когнитивті таным арқылы зерттеу, тілді адамның дүниетанымының көрінісі ретінде ғана емес, сонымен қатар тіл қоршаған ортаны тануда да қызмет атқарады [9, 22-б]. Солай десек, когнитивті лингвистика ойлау мен тілдің байланысын қарастырады.

Концепт ұлттың рухани мәдениетінің басты құндылықтарын қамтиды. Танымның тілдегі берілуі ұлттың рухани, этностық танымдарының көрінісі. Концепт – күрделі категория, себебі, оның құрылымы сөздердің этимологиялық және тарихи мағынасын, ассоциациясын, бағасын, коннотациясын жүйелерге негіздеп көрсетеді. Концепт – адамның қоршаған ортасы турасындағы көзқарасы және әлемнің когнитивтік бейнесін айқындайтын күрделі элемент. Санадағы ой сөз арқылы жұмсалғанда, нақты семантикалық мағынаға ие болғанда, түрлі факторлар арқылы қалыптасады. Аталмыш факторлар турасында Ю.Д. Апресянның пікіріне сүйенсек, халықтың ұлттық дүниетанымы белгілі бір уақыт шеңберінде жетіліп отырады деп көрсетеді [43, 313-б]. Нақтырақ айтсақ, белгілі бір уақыт аралығында адамның дүниетанымының даму заңдылықтарына орай қалыптасқан халықтық дәстүр мен салт-сана болып табылады. Ұлт санасында қалыптасқан бұл танымдар жүйесі тіл арқылы таңбаланып, таным мен тілдің байланысын жүзеге асырады. Яғни, ой мен тіл арасындағы бейнелік ұғымдар когнитивтік лингвистика ғылымының басты нысаны болып табылады.

Ол турасында Ю.Д. Апресян былай анықтайды:

1. Кез келген этнос тілі әлемді сана арқылы қабылдаумен ортақ философиялық түсініктерге ұласады. Осы арқылы ұлт тілінің философиялық ерекшеліктері қалыптасады.

2. Тілдің ішкі концептуалды бейнесі ұлттық түсініктерге сай дара сипатқа ие болғанымен, көбінесе әмбебеп адамзатқа ортақ түсініктермен ұласатын тұстары да бар.

3. Тілдік концептер кей кездері әлемнің ғылыми бейнесінен ерекшеленеді. Оның бұл қыры оның қарабайырлығын танытпайды [43, 352-б]. Олай десек, концепт ұғымы – кей кездері ғылыми теорияға бағынбайтын кешенді философиялық категория. Ұлт дүниетанымы үнемі даму үстіндегі процесс деп қабылдасақ, соның нақты дәлелі концепция болып табылады.

Демек, дүниетаным ұғымы – күрделі құбылыс. Ой мен тіл арасындағы бейне мен ұғым – когнитивтік ғылымның негізгі бағдары. Оның басты мақсаты сана мен тілдің арақатынасы арқылы жүйелі таным қалыптастыру. Танымдық бейненің нысаны ойлау болса, дыбыстық бейне ой жүйесінің таңбалануы арқылы көрініс табады. Сол себепті, тіл мен ойлау мәңгілік бірліктегі лингво-когнитивтік нысан болып табылады.

Әр ұлттың тарихи дамуында ерте заманнан қалыптасып келе жатқан рухани асыл мұрасы, әдеп-ғұрпы, салт-дәстүрі бар. Сол негізде «отбасы» концептісіне байланысты жеке ұлттық танымның қалыптасуы заңдылық. Бұл әр ұлттың дербес рухани әлемін танытады. Концептіні лингво-

мәдени тұрғыдан қабылдар болсақ, концепт мәдениеттің негізгі бөлшегі, концентранты ретінде қарастырылады. Ю.С. Степановтың пікірінше, концептінің құрылымында оның бастапқы формасы, этимологиясы, тарихы, қазіргі таңдағы ассоциациялық белгілері, құндылықтары және тб. қырлары қарастырылады [31, 41-б].

Д.С. Лихачевтың пікірінше, концептосфера ұғымы былай анықталады:

1. Концепт – алғашқы менталды түсінік.
2. Концепт – рухани мәдениетті танытатын тірек сөздер [44, 151-б].

Ю.С. Степанов пен В.Н. Телияның зерттеулеріне сүйенсек, концепт мәдени танымдық аспекті ретінде қарастырылып, адамның ділдік қорындағы мәдениеттің қайнар көзі деп танылады. Концептіні тануда тілдік мәдени концептілердің құнды бөлігін таңбалау қажет.

З.Д. Попова және И.А. Стернин концептінің үш базалық құрылымдық компоненттері туралы айтады:

1. Образ.
2. Информациялық мазмұны.
3. Интерпретациялық өрісі.

Концептінің образдылығын олар әмбебап заттық кодтың (ӘЗК) нейролингвистикалық сипаты деп көрсетеді. Олар сезімдік образ әмбебаптық заттық кодтың бірлігін қалыптастыра отырып, концептіні кодтайды. Осы тұрғыдан сезімдік образ сезім мүшелері арқылы қалыптасады және зат пен құбылыстың метафоралануы тұрғысынан когнитивті де бола алады.

Концептінің информациялық мазмұны – концептуалданған зат пен құбылысты анықтайтын белгілі когнитивтік белгілері.

Концептінің интерпретациялық өрісі когнитивті сипаттар арқылы қалыптасады. Онда когнитивті сипаттарды бағалай отырып немес оның ішіндегі білімді аша отырып интерпретация жасалады.

Интерпретациялық өріс – когнитивтік сипаттың жиынтығы, онда концептінің адам санасындағы тәжірибелік деңгейінің образы мен энциклопедиялық мазмұнына интерпретация жасалады. З.Д. Попова мен Стерниннің пікірінше, қоғам-тарихи өзгерістермен байланыстыра келе когнитивтік сипаттары да өзгеріп отырады, сондықтан, когнитивтік сипаттың құрылымы белгілі бір шеңберге ұдайы бағынбайды деп көрсетеді [16, 114-б].

И.А. Стернин интерпретациялық өрісті бірнеше аймаққа бөліп қарайды:

1. Бағалау аймағы – концептінің жалпы когнитивті сипатын бағалау. Мысалы «отбасы» концептісіне байланысты «отбасы – адам үшін құнды» деген түсінік бар.

2. Утилитарлық аймағы, концептінің денотаты, онда адамдардың прагматикалық қатынасын анықтайды. Ол – адамдар үшін белгілі бір тәжірибелік мақсатта қолданылатын мүмкіндіктер мен ерекшеліктерге негізделген білім аймағы. Мысалы, *«отбасында әйел – үй шаруашылығына жауапты адам»* деген түсінік бар.

3. Регулятивтік аймағы – концептінің ішкі мағынасында жүзеге асуға тиісті немесе ол қажеттілікті талап етпейтін мағыналық аймақ. Мысалы, *«отбасында әке-шеше баласына жауапты»* деген түсінік бар.

4. Тарихи-танымдық аймағы - (паремиологиялық аймағы) - ұлттық паремиялық мағынада мақал-мәтелдер, фразеологизмдер афоризмдер арқылы концептінің жинақталған танымдық аймағы. Бұл аймаққа тілдік тұрғыдан өз заманында кең талқыға түсіп, тілдік мағынаға ие болған когнитивтік сипаттар жатады. Дегенмен, бұл когнитивтік сипаттар қазіргі кезде сол танымның тарихи белгілеріне айналып, халықтың тарихи-танымдық мұраларына жатады. Бұған мағынасы жағынан көмескіленген көне сөздер, фразеологизмдер және паремиялар кіреді [16, 258-262-б]. Мысалы, «отбасы» концептісіне байланысты *«әмеңгерлік»* салт-дәстүрін білдіретін лексикалық бірлік бар.

И.А. Стерниннің пікірінше, концептінің ішкі мағынасын ашу үшін энциклопедиялық өрісті зерттеу қажеттігін көрсетеді. Энциклопедиялық өріс – концептінің жан-жақты сипатын белгілей отырып, оның когнитивтік сипаттарын тәжірибе, білім, когнитивтік денотат арқылы таныстырады. Концептінің энциклопедиялық өрісі жеке онтологиялық концептің белгілерін мазмұндайтын когнитивті сипаттардан тұрады.

И.А. Стернин оны үш негізде қарастырады:

- категориялық аймақ – концептінің қалыптасу негізі және оның жалпыланған категоризациясын қарастырылады. Мысалы, «отбасы» концептісіне байланысты *«отбасы – қоғамдық-әлеуметтік ортаның элементі»* деген түсінік бар.

- дифференциалды аймақ – әр ұлттың танымында қалыптасқан концептінің маңызды ерекшеліктері тілдік қолданыстағы көрінісі. Мысалы, «отбасы» концептісіне байланысты *«отбасы туыстық қатынасқа негізделеді»* деген түсінік бар.

- бейнелеуші аймақ – заттар мен құбылыстардың халықтың танымындағы жан-жақты бейнесі. Бұл бейнеде адам танымының сол зат пен құбылыс туралы жинақталған білімі тарихи тәжірибесі және бүгінгі күнгі көзқарастары негізге алынады. Мысалы, *«отбасы түсіністік пен татулыққа негізделеді»* деген түсінік бар.

- мифологиялық аймақ – белгілі бір халықтың белгілі бір заттар мен құбылыстар туралы мифологиялық көзқарасы. Бірақ, мифологиялық таным барлық концептілерде көрініс таппайды. Ол сол халықтың таным-түсінігіне байланысты мифологиялық сана қалыптастыратын концепт

болуы мүмкін [16, 255-257-б]. Мысалы, ағылшынлингво-мәдениетінде неке қасиетті ұғым екенін, ерлі-зайыптылардың үйленуі адамның таңдауымен емес, Құдайдың таңдауымен бекітіледі деген мифтік түсінік мына мақалдарда көрсетіледі: «*Marriage comes by destiny; Marriages are made in heaven; You don't choose your family. They are God's gift to you*».

Яғни, энциклопедиялық таным адамның жеке өміріндегі тәжірибесіне, біліміне байланысты дамып отырады. Концептінің интерпретациялық өрісі халықтың концепт мазмұны туралы қосымша көзқарастарын көрсетеді.

Н.Д. Арутюнова, Т.Н. Булыгина, Н.Д. Шмелевтың пікіріне сүйенсек, концептіні тану үшін оның мазмұнын анықтайтын негізгі құрал тілдік таңбаның семантикалық қырын анықтау қажет. Бұл бағыт когнитивтік семантикаға сүйенеді. Мысалы, «отбасы» концептісіне байланысты туыстық қатынастар негізінде мынадай семантикалық өріс бар: *ет жақын, қаны бір, ағайын, әке-шеше, ата-әже, туыс, тума және т.б.*

Д.С. Лихачев, Е.С. Кубрикованың пікіріне сүйенер болсақ, онда концепт тек сөз мағынасына тәуелді емес, онымен қатар адамзаттық, тұлғалық, халықтық тәжірибелер, сондай-ақ жалпы ақпараттық таным арқылы қалыптасады. Яғни, концепт – сөздер мен таңбалардың танымдық жиынтығы.

З.Д. Попова және И.А. Стерниннің концепт теориясы бойынша, мынадай критерийлер қарастырылады. Концептінің өзегі дегеніміз – лексеманың сөздіктегі мағынасы. Концептінің перифериясы субъективтік тәжірибе, лексеманың түрлі прагматикалық құрамдас бөліктері, коннотация мен ассоциациясы [17, 114-115-б].

Концептінің мәні мен мағынасын анықтау үшін мынадай міндеттер алға қойылады: концепті қатысты болып тұрған референттік ситуацияны анықтау; концептінің белгілі ұлттың тілдік санасы мен әлемнің тілдік бейнесіндегі рөлі; концептінің этимологиясы мен тарихи ерекшелігіне көңіл аудару; түсіндірмелі сөздіктердегі сөздің жалпылама мағынасына талдау; концептінің тірек лексемалар арқылы талдануы.

Біз «отбасы» концептісін саралауда осы міндеттерге сүйенеміз.

Сонымен, концепт – кешенді құрылым. Онда ұғымдық-дефинициялық мәндермен бірге образдық, коннотативтік, ассоциативтік бағалаушылық сипаттар бар.

Н.Д. Арутюнованың пікірінше, мәдени концептілер - ең алдымен философиялық мәдени терминдердің қарапайым үйлесімі. Осы ұғымды түсіндіретін тіл бірліктері ғылыми, философиялық, мәдени ұғымдарды танытумен бірге, жалпыға ортақ күнделікті қолданыстағы мағыналардың таңбасы бола алады [45, 271-б].

Ал, Д.С. Лихачевтың пікірінше, мәдени концепт – барлық мағыналар мен түсініктердің жиынтығы. Ол сөздер жеке адамның санасында

ойланып сөйлегенде пайда болатын түсініктер, образдар, ойлау жүйесін саналы түрдегі қабылдау мен ойлаудан тұратынын көрсетеді [44, 245-б]. Ұлттық концептілік өріс концептінің образдық, бағалылығын қалыптастыра отыра құндылықтардың ұлттық жүйесінің ақпарат көлемін, ұлттық мәдениеттік деңгейде қарым қатынас жасауға болатын әлемдік тілдің бейнесін құрайды.

Жалпылай айтқанда, адамзат дүниені ақыл ой арқылы таниды десек, сол таным тіл арқылы бейнеленеді, яғни таңбаланады. Сондықтан, дүниенің тілдік бейнесі дегеніміз - белгілі бір тілде сөйлеуші әр ұлттың көзқарастары, жинақталған тәжірибесі, білімдер жүйесі туралы танымдар. Сондықтан, тілді концептуалды бағытта зерттеу жұмыстары тілді сол тілде сөйлеуші ұлт өкілінің дүниетанымымен, ақыл-ойымен, ұлттық руханиятымен т.б. байланыста жүргізіледі.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. – М., 2007. – С.10.
- 2 Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под редакцией Е.С.Кубряковой. – Москва, 1996. – С.316.
- 3 Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А. Деятельность, сознание, личность. – М., 2005. – С. 232-235.
- 4 Ушаков Д. В. Когнитивная система и развитие / Когнитивные исследования: Проблема развития: сборник научных трудов.– Вып. 3.– М.: Институт психологии РАН, 2009. – С.23.
- 5 Стернин И. А. Коммуникативное и когнитивное сознание: С любовью к языку.– М.: Воронеж, 2002. – С.13.
- 6 Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. –М.: Изд. ЛКИ, 2010. – С. 71.
- 7 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Минск: Тетра Системс, 2004. – С.71.
- 8 Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика.М.: АСТ, Восток-запад. 2007. – С.114-257.
- 9 Лихачев Д.С. Избранные труды по русской и мировой культуре. – М.: 2006. – С.15.

КЛАССИФИКАЦИЯ КОНЦЕПТОВ В АНТРОПОЦЕНТРИСТСКОЙ ПАРАДИГМЕ

Мажит Б.Б.¹,

¹магистр гуманитарных наук, преподаватель
кафедры иностранных языков экономико-правового направления
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
e-mail: bagila.mazhit@mail.ru

Абстракт. В данной статье анализируются исследования концептов в духе современной антропоцентристской парадигмы, согласно которой в центре внимания исследователя оказывается прежде всего человек как носитель и пользователь языка. Рассмотрены структурные подходы к исследованию концептов, разработанные ведущими учеными когнитивистами и лингвокультурологами.

Ключевые слова: концепт, концептуальное поле, антропоцентристское направление, мировосприятие, культура.

Статья поступила 17.09.2018

**PECULIARITIES OF THE METAPHOR AND TERMINOLOGY OF MODERN
FRENCH ECONOMIC DISCOURSE**

Nassyrova A.Zh.¹

¹MA, Teacher,

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: botawka_milawka@mail.ru

Abstract. The article deals with the problem of translating the metaphorical and terminological expressions of the language of the economy. Based on the analysis of the linguistic material of the modern French press of economic orientation, the systematization of the metaphors and terminology used in it has been systematized. The most typical models of the given language phenomenon are presented. The features of author's metaphors and ways of their translation into the Kazakh language are shown taking into account background knowledge of the recipient.

Key words: terminology, economic terminology, metaphorical expression; author's metaphor; economic discourse; authentic text; a block of metaphors; translation analysis.

ӘӨЖ 81.42

ҒТАМТ 16.21.07

**ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ФРАНЦУЗ ТІЛІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДИСКУРСТАҒЫ МЕТАФОРЛАР МЕН ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.**

Насырова А.Ж.¹

¹гум.ғ.магистрі, оқытушы,

шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: botawka_milawka@mail.ru

Андатпа. Мақалада экономикалық дискурс тіліндегі метафоралық және терминологиялық тіркестерді аудару барысындағы мәселелер қарастырылады. Қазіргі заманғы француздық басылымның экономикалық бағыттағы лингвистикалық материалдарына негізделе отырып онда кездесетін метафоралар мен терминологияларға талдау жұмыстары жүргізілген. Онда осы тілдің типтік құбылыстары көрсетілген. Сондай-ақ, авторлық метафоралар мен терминологияның ерекшеліктері және оларды қазақ тіліне аудару жолдары, яғни реципиенттің бастапқы білімін ескере отырып. Осы мақаланың негізінде, экономикалық дискурста кездесетін сөз тіркестерін аудару кезіндегі семантикалық қиындықтар экономика саласындағы қарым-қатынас үшін басты кедергі жасайды деп қорытындылауға болады.

Тірек сөздер: терминология, экономикалық терминология, метафоралық сөздер; авторлық метафора; экономикалық дискурс; аутентті мәтін; метафоралардың блогы; аудармалық талдау.

Бүгінгі таңда экономикалық тіл ерекше орынға ие. Экономика - қоғамның шектеусіз материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруды арттыру үшін экономикалық ресурстарды пайдалану туралы әлеуметтік ғылым. Экономика адамның материалдық мұқтаждықтарын барынша қанағаттандыруға қол жеткізу үшін шектеулі өндірістік ресурстарды

немесе оларды басқаруды тиімді пайдалану проблемаларын қарастырады

Дискурс жайында Н.Д. Арутюнованың зерттеуінде: «Дискурс – тілден тыс – прагматикалық, әлеуметтік мәдени, психологиялық факторларды біріктіретін байласымды мәтін, оқиғалық аспектідегі мәтін, белгілі мақсатқа бағытталған әлеуметтік әрекет ретінде қаралатын сөйлеу (сөз). Адамдардың когнитивтік санасында өзара қарым-қатынас механизміне қатысатын компонент. Яғни дискурс, бұл – «өмірмен біте қайнасқан сөз» - деп берілетін болса [1, 370], ал Т. Милевская: «дискурс – бұл сөйлеушінің танымымен, дүние туралы ұғымымен және оны қабылдауымен байланыстылығын көрсететін және реципиенттің ғаламның тілдік бейнесін жаңғыртуымен байланысты жүзеге асырылатын ойлау әрекеттерінің жиынтығын көрсететіндігін» жан-жақты дәлелдей түскен [2, 97].

Дискурс өз алдына екі жақты құбылыс болып келеді. Бір жағынан алғанда, ол – когнитивті құбылыс, яғни білімді беру ісімен байланысты, ал екінші жағынан қарағанда, дискурс – коммуникативті құбылыс болып табылады. Себебі дискурс жүйесінде ақпарат тек коммуниканттар арасында ғана жүріп отырады. Дискурстар мәтін түрінде кездеседі. Осы жайында Т.Дейк «...дискурс оқшауланған мәтіндік не диалогтық құрылым емес. Бәрінен бұрын ол коммуникацияға қатысушылар туралы да, ақпараттың қабылдану процесі туралы да ұғым беретін әлеуметтік контексті қамтитын күрделі коммуникативтік құбылыс» – деген тұжырым жасайды [3, 310].

Экономикалық дискурс институционалды дискурстың бөлек түрі ретінде, бүгінгі таңда қоғамда аса сұранысқа ие, маңызды дискурс түрі болып табылады.

Экономика (гр. *oikonomia* – үй шаруашылығын жүргізу өнері) – материалдық игіліктерді өндіру, айырбастау, бөлу және тұтыну үрдісі кезінде адамдар арасында пайда болатын өндірістік қатынастар, яғни осы экономикалық қатынастар өзге қоғамдық қатынастарды айқындайды, олардың негізі болып табылады. [5, 111].

Экономикалық дискурстың өзге дискурстардың құрамдас бөлігі бола алатындығы маңызды ерекшелігі болып табылады.

Саяси дискурс сияқты экономикалық дискурс, өзге маңызды дискурстар арасында басым позицияны иеленеді. Ол бірден – бір дамытушы салалардың бірі болып табылады. Және бұл оның елдің экономикалық дамуына рухани үлес болып табылады.

Экономикалық дискурс түрлі мәтіндер мен оның фрагменттері ретінде кең мағынада түсініледі. Кейбір ғалымдар экономикалық дискурсты журналистер, кәсіпқойлар мен әуесқойлардың экономика туралы жазған барлық пікірлеріне сүйене отырып сипаттайды, сондай-

ақ ол экономикалық дискурсты экономикалық кәсіпорынның ішіндегі коммуникация ретінде анықтаған. Сондай-ақ, экономика барлық дерлік салаларды қамтығандықтан , экономикалық дискурс қоғам үшін аса маңыздылығын атап өткен жөн.

Экономикалық дискурс – қоғамдық өмірдің экономикалық саласын қамтитын бірыңғай тақырып бойынша біріккен коммуникативтік іс-шара, егжей-тегжейлі мәлімдемелер жүйесі .

Экономикалық дискурсты талқылай отырып , елде немесе әлемде болып жатқан маңызды экономикалық мәселелерді сипаттайтын журналдық мақалаларға ерекше көңіл бөлінеді. Экономикалық дискурстағы мәтіндер тілдік ерекшеліктер мен авторлық экспрессивтікті тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, тәжірибе көрсетілгендей, авторлық метафораларды аудару барысында ең көп қиыншылықтар кездеседі.

Когнитивтік ғылым тұрғысынан кез-келген метафора сол процесті - білімнің проекциясын бір тұжырымдама шегінен екіншісіне дейін жүзеге асырады. Аутенттік материалдар мен жұмыс жасағанда, мұғалім метафоралардың жиі кездесетін синонимдік топтамасын жүйелейді. Студенттер жүйелеуге және талдауға үйренеді. Мысалы, қарапайым метафоралар ретінде бірыңғай лингвистикалық бірлікпен ұсынылған комбинациялар, сөйлемдер, тіпті тұтас сөйлемдер және сөз тіркестерін талдайды. Шетел тілін үйрену үшін тілдік материалды жүйелеу маңызды, себебі ол лингвистикалық, психологиялық және субъективті сөйлеу тілін көрсетеді, шет тіліндегі оқушының өзін-өзі көрсету қабілетін қалыптастырады. Мәтіндердегі автордың метафоралық тұжырымдамасының қалай көрінетіндігін көрсету үшін, метафоралық блоктарды бөліп көрсетуді жөн көрдік.

Осы орайдан метафора дегеніміз не? Метафора – сыртқы және ішкі белгілеріндегі (тұлғасындағы, кимылындағы не атқаратын қызметіндегі т.б.) ұқсастыққа қарап, бір зат атауының басқа бір затқа атау болуына байланысты сөз мағынасының ауысуы болып табылады. Мағына ауысуының бұл тәсілінің негізінде ұқсату заңы жатыр.

Метафораға келесі сипаттамалар тән: метафора әлемді тану мен ойлаудың құралы, метафора фундаментальды мәдени құндылықтарды көрсетеді немесе мәдени-ұлттық дүниетанымға негізделеді.

Метафора арқылы шығу тегі мен қолданылуы жағынан мүлдем басқа екі заттар бір белгісі негізінде жақындастырылып, әдетте сыртқы бейнелерінің бір ұқсастығы негізінде ауыспалы мән жасалады.

1. Экономикалық жүйені адамның сезімдерімен салыстыратын метафоралар. Бұндай метафоралар экономикалық мәтіндерде кеңінен көрсетілген . Әдетте, студенттер бұндай метафораларды аудару барысында

қиыншылықты сезбейді, бірақта оларды әрқашанда сөзбе-сөз аударуға болмайды. Мысалы :**se casser les dents sur la réforme**. Студент осы метафораны «реформаға тісін сындыру» деп аударатыны сөзсіз. Бірақ, бұл метафораны қазақ тіліне сөзбе-сөз аударуға болмайды. Осы француз метафорасына семантикалық мән беріп аударған әлдеқайда дұрыс болып табылады, мысалы «реформаға әлі жетпеу». Осы блокта аудармалық талдау үшін келесі метафораларды қарастыруға болады: **redresser la tête (басын түзету)**, **se retrouver pris à la gorge (мойнынан жұлқындыру)**, **pousser un cri d'alarme (айқай салу)**, **le marasme économique (экономикалық құлдырауды)**, **la peur dans les estomacs des banquiers (банкирлердің ішіндегі қорқынышы)**, **mettre aux genoux les sociétés fragilisées (әлсіреген қоғамдарды тізеге қоюға тырысады)**.

2. Медициналық терминдер, экономикалық мәтіндерде авторлар оқырмандарға әлдеқайда көбірек әсер жасау үшін қолданылатын метафоралар. Мысалы, l'administration cancérale сөзінің аудармасы қатерлі метастаздарды басқару [2; 3]. Студентке метафораның мағынасын түсініп қана қоймай, сондай-ақ өзіне жаңа ұғым алып, контексті анықтай алады. Экономикалық мәтіндерді оқу барсында экономикалық дағдарысты адам ауруымен сипаттайтын метафоралар өте көп кездеседі. Мысалы, l'anémie économique aggravée d'un manque de vitamines (витаминдердің жетіспеушілігінен экономикалық анемияға ұшырауы), la prolifération des métastases (метастазалардың пайда болуы), les blessures vives (ауыр жарақаттану), la colonne vertébrale de l'économie (экономиканың іргетасы), être à l'agonie (ауыр халде болу), être mis à la diète (диетаға отыру).

3. Әскери істерді жүргізумен, нарықтық бәсекелестікпен байланысты метафоралар.

Мұнда бәсекелес – қарсы әрекет жасай алатын қарсылас ретінде қарастырылады, ал бәсекелестік – өз алдына экономикалық ұтылыстар мен жоғалтуларды алып келеді. Осы көріністе жасалатын метафоралар екі тілде де мағынасы сәйкес келеді. Мысалы: **la bataille de pétrole et de gaz**(мұнай мен газ үшін күрес), **la guerre des tarifs** (тарифтер соғысы).

Осы блокта келесі метафораларды көрсетуге болады: **dévoré son confrère blessé (жаралы қарсыластарын жалмау)**, **défendre en brave petit soldat (кішкентай батыл әскер сияқты қорғау)**, **être sur tous les fronts (барлық фронттарда болу)**, **affûter ses couteaux en vue de bataille (қару-жарақтарын шайқасқа дайындау)**, **détrôner le rôle du dollar (доллардың рөлін жою)**, **perdre les troupes (әскери жасақты жоғалту)**, **dérouler une bataille en coulisse (шайқасты сахна артында жүргізу)**, **perdre une bataille boursière (фондтық нарықта шайқаста жеңілу)**, le

théâtre de l'éternel combat (мәңгі соғыс театры), l'environnement de guerre lasse (көпке созылған соғыс).

4. Қандай да бір мемлекеттің экономикасын салыстыратын метафоралар, сондай-ақ техникалық қызметімен байланысты метафоралар. Мысалы: **faire repartir la machine (машинаны қайта іске қосу), les reins recensés a l'entrée du marche (нарыққа кіре берісінде анықтамалар), fermer les vannes du credit (несие клапанын жабу), serrer les boulons (болттарды қатайту), la panne du moteur européen (еуропалық қозғалтқыштың бұзылуы), rallumer le moteur de l'économie (экономиканың қозғалтқышын жаңарту), la panne d'acenseur social (әлеуметтік қорғаушы).** Осы орайда аударма тілінде нақты эквивалентті табу оңай болар еді. Мысалы: **les moteurs de la croissance française (француз экономикасының өсілімінің қозғалқышы), les locomotives de l'économie (экономикалық локомотивтер).**

5. Салыстырмалы метафоралар, экономикалық дағдарыстың салдарын, табиғи апаттарды, метеорологиялық құбылыстарды сипаттайды. Мұндай метафораларды біз өте оңай қабылдаймыз. Осы блоктағы метафоралық сөзді талдайық **«danser sur le volcan»**

Бұл метафораны студенттер – «билеу, жаңартау астында қалу» деп аударатыны сөзсіз. Бірақта сөзбе-сөз аударма түпнұсқадағы мәтінге теңсіздік алып келуі мүмкін. Бұл метафораның дұрыс аудармасы **«тұрақсыз жағдай»**. Төмендегі сөздер үшін де тура осындай аударма сәйкес келеді, мысалы: **mener le pays à travers les tempêtes (елді дауыл кезінде басқару), une periode de turbulences (турбуленттілік кезеңі), la ruine générale (ортақ азап), un uragan de pauvreté (кедейлік дауылы), servir de sémaphore dans la tempête (дауыл кезінде семафор ретінде қызмет етеді), un tsunami sociétale (әлеуметтік цунами), le vent de panique (дауылды жел), se trouver sous le ciel d'orage (дауылды аспан астында болу), traverser une zone de fortes turbulences (аймақта күшті турбуленттіліктің орын алуы), voir la tempête à l'horizon (көкжиектегі дауылды байқау), voir les nuages sur les têtes (бастарындағы бұлттарды байқау).**

6. Қарапайым адамдардың әлеуметтік жағдайын сипаттайтын құбылыстар. Бұл блокта да көптеген метафоралар сөзбе-сөз аударылады: **se serrer la ceinture (белдіктерін тарту), empoisonner la vie (өмірін бұзу).** Сондай-ақ келесі метафоралар ақпаратты қабылдауға әсер ететін метафоралар: **se serrer la ceinture (белдігін тарту), sauver du naufrage (құтқармау), filer vers le bas (төмен түспеу), faire le dos rond (арқаны бүкірейтпеу), ne pas réussir à retomber sur ses pieds (аяққа жығылмау).**

7. Дағдарыстың шығу жолдарын және болашаққа қатысты

болжамдарын сипаттайтын метафоралар., мысалы, **nourir l'industrie du sang europeen** (еуропалық индустрияны қамтамасыз ету), **prendre son destin en main** (өз тағдырынды қолыңа алу), **assainir le ciel économique** (экономикалық аспанды тазарту), **écrire le dernier chapitre de la crise** (дағдарыстың соңғы бетін жазу). Бұл метафоралардың аудармасы тілдік ерекшеліктерге негізделген, мысалы: **nettoyage de l'appareil d'Etat** (мемлекеттік аппараттарды тазалайтын аппарат), **les signes declairele** (көрсеткіш белгісі).

Осылайша, мақалада экономикалық дискурстағы метафоралар мүмкіншіліктері қаншалықты шексіз екенін және олардың адекватты түрде қалай аударылғаны көрсетілді.

Сондай-ақ экономикалық дискурс өз алдына экономикалық терминологиясымен сипатталады. «Термин» сөзінің көптеген анықтамалары бар. Осы орайдын, Термин (лат. terminus – шек, шеті, шекарасы деген мағынада) – ғылыми ұғымға айқын анықтама беретін, оның мағыналық шегін дәл көрсететін сөздер. Л. Буянованың айтуынша: «Барлық сөздер термин емес, бірақ барлық терминдер сөздер болып табылады» [6, 185]. М. Володинаның пікірі бойынша, «терминдер өз алдына кәсіби-ғылыми білім болып табылады, және олардың мақсаты кәсіби-ғылыми (арнайы) тілдесуді қамтамасыз ету» [7, 23].

Терминологиялық аталымның техникалық құралдар жүйесінде жаңа аталымдық бірліктің жасалуы ең маңызды болып есептеледі. Бұл ретте бір лексемадан тұратын термин және екі немесе одан да көп сөздерден тұратын терминдер (сөз тіркесі, синтагма, фраза) жасалады. Бір лексемалы терминдер сөзжасамында ең басты өнімділік танытатын сөзжасам тәсілдері – бұл **аффиксті сөзжасам** мен **композитті сөзжасам**. Кез келген тілдің сөзжасам жүйесінде аффиксті сөзжасам ең бір өнімді тәсіл ретінде жан-жақты зерттелген, амал-тәсілдері мен түрлері айқындалған құбылыстардың қатарына жатады. Терминологиялық аталым процесінде бұл сөзжасам түрінің лексикалық аталымдағыдай амал-тәсілдердің барлығы қолданылып, ешбір айтырлықтай өзгерістер кездеспейді.

Экономикалық дискурстың өзге дискурстардың құрамдас бөлігі бола алатындығы маңызды ерекшелігі болып табылады.

Саяси дискурс сияқты экономикалық дискурс, өзге маңызды дискурстар арасында басым позицияны иеленеді. Ол бірден – бір дамытушы салалардың бірі болып табылады. Және бұл оның елдің экономикалық дамуына рухани үлес болып табылады.

Экономикалық дискурс түрлі мәтіндер мен оның фрагменттері ретінде кең мағынада түсініледі. Кейбір ғалымдар экономикалық дискурсты журналистер, кәсіпқойлар мен әуесқойлардың экономика

туралы жазған барлық пікірлеріне сүйене отырып сипаттайды, сондай-ақ ол экономикалық дискурсты экономикалық кәсіпорынның ішіндегі коммуникация ретінде анықтаған. Сондай-ақ, экономика барлық дерлік салаларды қамтығандықтан, экономикалық дискурс қоғам үшін аса маңыздылығын атап өткен жөн.

Экономикалық дискурсты зерттеу қиындығы, ол экономикалық дискурстың пайдалану саласында анық шектеу орнату өте қиын екендігімен байланысты.

Экономикалық дискурс – қоғамдық өмірдің экономикалық саласын қамтитын бірыңғай тақырып бойынша біріккен коммуникативтік іс-шара, егжей-тегжейлі мәлімдемелер жүйесі .

Экономикалық секторға байланысты экономикалық дискурс аясында дискурстарға бөлінеді: Қаржылық дискурс (қаржы және несие), бухгалтерлік дискурс (бухгалтерлік есеп және аудит), салық дискурсы (салық және сақтандыру), бизнес дискурсы (кәсіпкерлік және сауда).

Экономикалық дискурс ішінде бірқатар кәсіби дискурстар көрсетілген: сауда-экономикалық, қаржылық-экономикалық, өнеркәсіптік-экономикалық, экономикалық-теориялық, экономикалық-статистикалық.

Сондай-ақ экономикалық дискурс өз алдына экономикалық терминологиясымен сипатталады. «Термин» сөзінің көптеген анықтамалары бар. Осы орайдын, Термин (лат. terminus – шек, шеті, шекарасы деген мағынада) – ғылыми ұғымға айқын анықтама беретін, оның мағыналық шегін дәл көрсететін сөздер. Л. Буянованың айтуынша: «Барлық сөздер термин емес, бірақ барлық терминдер сөздер болып табылады» [6, 185]. М. Володинаның пікірі бойынша, «терминдер өз алдына кәсіби-ғылыми білім болып табылады, және олардың мақсаты кәсіби- ғылыми (арнайы) тілдесуді қамтамасыз ету» [7, 23].

Лингвистикалық тұрғыда экономикалық терминдер тілдің лексика-грамматикалық бірлігі болып табылады, және жалпы әдеби мемлекеттік тіл мен экономикалық ғылым жүйесінде жұмыс істейді. Сонымен қосы, тілдің лексика-грамматикалық бірлігі ретінде экономикалық термин жалпы әдеби тілдің лексикалық бірліктеріне тән сипаттамаларға ие, атап айтқанда: семантикасы және мағынасы. Экономикалық терминде сөзге тән барлық функциялары бар: номинативті, сигнификативті, коммуникативті және прагматикалық.

Экономикалық терминнің тән ерекшеліктері, яғни ғылыми білімдер бірлігі ретінде, олар: бірегейлік, дәлдік, жүйелілік, синонимдердің жоқтығы, эмоционалдық болмауы, қысқа болуы. Білімнің жекелеген бағыттары бойынша аталмыш нысанға арналған терминдердің жіктелуі (классификациясы) терминдердің ең егжей-тегжейлі жіктелуі (классификациясы) болып табылады.

Терминдерді мағыналы жіктеу (классификациялау) – терминмен белгіленетін тұжырымдаманың логикалық санатына сәйкес. Яғни олар:

- субъектілердің экономикалық терминдері (devises-unités – ақша бірліктері);
- процестер (contrôle – бақылау, le commerce – сауда);
- белгілер, қасиеттер (l’asset turnover – активтер айналымы);
- саны мен олардың бірліктері (coefficient de liquidité – өтімділік коэффициенті).

Терминдердің лингвистикалық жіктелуі белгілі бір тілдің сөздері немесе сөз тіркесі сияқты терминдердің белгілеріне негізделген. Мазмұнды (семантикалық) құрылымды жіктелуі бойынша:

- белгілі бір терминдер (la taxe – салық, l’inflation – инфляция);
- көп мәнді терминдер (бір терминологиялық жүйеде екі немесе одан да көп мәндері бар) нарық – le marché);

1) жаппай саудаланатын жабдықталған немесе жабдықталмаған аумақ;

2) өзара келісімге, эквивалентке және бәсекелестікке негізделген тауарлар мен ақша қозғалысы туралы нарық субъектілері арасындағы экономикалық қатынастардың жиынтығы

3) ұйым (заңды тұлға) – коммерциялық кеңістікті жалға беру, жылжымайтын мүлік және сауда жабдықтары, сондай-ақ сауда операцияларын жүргізу үшін қажетті санитарлық-гигиеналық қызметтер жиынтығы)

Семантиканың тұрғысынан терминдер екіге бөлінеді:

- еркін фразалар (la concurrence déloyale – әділетсіз бәсекелестік, société de consommation – тұтынушы қоғамы);
- тұрақты және фразеологиялық сөз тіркестері (les coûts de production – өндірістік шығындар).

Жоғарыда аталған мысалдар бойынша экономикалық дискурс өз алдына экономикалық терминология болуымен сипатталатынын көруге болады.

Дискурс – бұл өзара әрекеттесудің негізгі құралы ретінде тілмен жұмыс жасайтын әлеуметтік өзара іс-қимыл саласы, экономикалық дискурстың бір түрі экономикалық терминологияның болуымен сипатталады. Ал, термин әдеби тілдің лексикалық жүйесінің ажырамас органикалық бөлігі болып табылады, ол сөздердің басқа санаттарынан зор ақпараттық қорымен ерекшеленеді. Экономикалық дискурстағы терминология жоғарыда аталған классификацияның позициясынан қаралады.

Қорытындылай келетін болсақ, экономикалық дискурс – қоғамның экономикалық өміріндегі оқиғаларды қамтуға бағытталған, экономиканың жағдайы туралы хабарлайды, әр түрлі экономикалық

өзгерістерге белгілі бір көзқарасын қалыптастырады, әр түрлі экономикалық теориялар ұсынады, экономикалық дамуының негізгі бағыттарын сипаттайды, халықтың өмір сүру экономикалық стандарт көрсетеді.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М., 1990. – 370 б.
- 2 Милевская Т. Дискурс и текст: проблема и дефиниции. – М., 1990. – 97 б.
- 3 Гак В.Г., Ганшина К. А. Новый французско-русский словарь.– Изд-е 7-е.– М., 2002. –1195 б.
- 4 «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясы. – 10 том. – Астана, 2007.– 524 б.
- 5 Бянова Л.Ю. Терми ка единиц логоса. – Краснодар, 2002. – 185 .
- 6 Володин М.Н. Когнитивн-информационня природ термин (на материал терминологии средст массовой информации). – М., 2000. – 23 .

REFERENCES

- 1 Arutyunova N.D. Metafora i diskurs / Teoriya metafor – М., 1990. – 370 b.
- 2 Milevskaya T. Diskurs i tekst: problema i difinitcii – М., 1990. –97 b.
- 3 Gak V. G., Ganshina K. A. Novyy frantsuzsko-russkiy slovar'.–Izd-ye 7-ye.– М., 2002. – 1195 b.
- 4 “Kazakhstan” ulttyk, entsiklopediyasy.// Kazakh entsiklopediyasynyn redaktsiyasy. – 10 tom. – Астана, 2007. – 524 b.
- 5 Buyanova L.YU. Termin kak yedinitca logosa. – Krasnodar, 2002. – 185b.
- 6 Volodina M.N. Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii). – М., 2000. – 23 b.

ОСОБЕННОСТИ МЕТАФОР И ТЕРМИНОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ФРАНКОЯЗЫЧНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Насырова А.Ж.,¹

¹магистр гум.н., преподаватель,
кафедра практики речи иностранных языков,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: botawka_milawka@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается вопрос обособенностях языка экономики, и в частности, метафорических и терминологических выражений. На основе анализа языкового материала современной французской прессы экономической направленности проведена систематизация используемых в ней метафор и терминологии. Представлены наиболее типичные модели данного языкового явления. Показаны особенности авторских метафор и способы их перевода на казахский язык с учетом фоновых знаний реципиента.

Ключевые слова: терминология, экономическая терминология, метафорическое выражение; авторская метафора; экономический дискурс; аутентичный текст; блок метафор; переводческий анализ

Статья поступила 25.09.2018 г.

PROBLEMS OF TRANSLATING THE WORD INTO THE KAZAKH LANGUAGE

Shoshaeva A.S.¹,

¹Kazakh language and literature teacher,
SE of general secondary school №43,
Semey, Kazakhstan, e-mail: Aijan86_04@mail.ru

Annotation: This work is about the translational words that has become an actual problem in modern Kazakh linguistics. We have a lot of different languages in the world and it is impossible to live without interconnection or not to speak with each other. Translational words are enriching our lexicon. However, in modern language there are several meanings of one word, because of that there is not common meaning for people and the meaning of translated words is unclear. This problem was said and quarreled by a lot of researchers for many times but it has no results. In this article, translation history of Kazakh words and characterization of modern translational words will be reviewed.

Keywords: Kazakh language, loan-words, translation, new words, counter-drawing.

ӨӘЖ 81¹373

ҒТАМТ 16.21.47

КІРМЕ СӨЗДЕРДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шошаева А.С.¹,

¹қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
№43 жалпы орта білім беретін ММ мектеп,
Семей, Қазақстан, e-mail: Aijan86_04@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі қазақ тіл білімінде өзекті мәселеге айналған кірме сөздерді қазақ тіліне аудару мәселесі айтылады. Жер бетінде қанша тіл мен оны жасаушы халық болса да, бір-бірімен байланыспай, өзара сөз алмаспай тұра алмайды. Аударма сөздер тілдік қорды байытады. Бүгінгі таңда кейбір аударма сөздердің бірнеше нұсқасы бар. Олар өзара бәсекеде, жеңімпаздары уақыт өте жалпы халыққа түсінікті ортақ бір нұсқасы жоқ немесе аударылған сөздердің мағынасы түсініксіз болып келеді. Зерттеушілер мен бұқара қауым тарапынан қанша мәрте айтылып, дау көтерілсе де бір қалыпқа келмей тұр. Қазақ тілінің аударма тарихына шолу жасалып, қазіргі аударма сөздердің сипаты талқыланды. Зерттеудің мақсаты – аударма сөздер туралы түсінік бере отырып, олардың қазіргі жай-күйін жеткізу. Аударма сөздерді жөнге келтіру, халыққа түсінікті болуына мән беруге шақыру. Тіліміздің тарихына шолу жасау, тілдік қорды байыппен байыта түсуді насихаттау.

Тірек сөздер: қазақ тілі, кірме сөздер, аударма, жаңа сөздер, калькалау.

Аударма – халық пен халықты, тіл мен тілді, әдебиет пен әдебиетті қауыштырушы дәнекер. Аударма — бір тілдегі ойды (ауызша, жазбаша) екінші тілге беру. Қарым-қатынастың құралы ретінде әр түрлі тіл пайда болғанда, бір тілде сөйлейтіндердің екінші тілде сөйлейтіндермен түсінісу, сөйлесу қажеттілігінен туған, тіпті оның шығуын, ғалымдардың пайымдауынша, адамзат қауымының алғашқы даму дәуірімен, яғни тілдің шығуымен байланыстырады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» тақырыбындағы Жолдауының «**Адами капитал – жаңғыру негізі**» атты жетінші тармағында «Егер біз қазақ тілі ғұмырлы болсын десек, оны жөнсіз терминологиямен қиындатпай, қазіргі заманға лайықтауымыз қажет. Алайда, соңғы жылдары әлемде қалыптасқан 7 мың термин қазақ тіліне аударылған. Мұндай «жаңалықтар» кейде күлкіңді келтіреді. Мысалы, «ғаламтор» (Интернет), «қолтырауын» (крокодил), «күйсандық» (фортепиано) және тағы сол сияқтылар толып жатыр.

Осындай аудармаларды негіздеу тәсілдерін қайта қарастырып, терминология тұрғысынан қазақ тілін халықаралық деңгейге жақындату керек» делінген еді [1].

Тілімізге шет тілінен енген сөздердің көптігі соншалықты, әбден сіңісіп, кірігіп өзіміздің төл сөзге айналып бара жатқаны да заңдылық сияқты. Шет тілінен енген сөздерді аудару барысында осы салада көптеген қоғамдық пікірталас туындап отыр.

Қазақ тілінің аударма тарихы өте ертеден келе жатыр. Махмұт Қашғаридың 1074 жылы жарық көрген «Диуани лұғат ат-түрік» атты түркі тілдерінің сөздігінен бастау алады. Дегенмен, жеке ғылым ретінде дамуы 20 ғасырмен тұспа-тұс келеді. Аударма үш бірдей маңызды қызмет атқарады: ұлттық мәдениет тұрпатын сырт елдерге танытады, сыртқы мәдениет құндылықтарын жеткізу арқылы жасаң мәдениетті жаңғыртады, сырттан келген ұғымдар арқылы тілді жаңартып, жасандырады [2]. XIX ғасырдың алғашқы жартысында Алаш зиялыларын біршама алаңдатқан мәселенің бірі де – аударма мәселесі. Алаш арыстарының бірі Нәзір Төреқұлұлы «Қазақшадағы жат сөздердің өзгерілу заңы» деген мақаласында: «Екінші – тілдің келесіде баюына жол тазалау. Қазақ тілі бұл күнге шейін басқа тілдерден сөз алып келген болса, мұнан былайғы заманда тілімізге тағы жаңа терминдер кірмек. Телегіреп, телепон, радио, темір жол, электр заманында қазақ тілі жаңа тұрмысқа керекті сөздерді тағы алмай тұра алмайды. Тілесен де осылай болады, тілемесен де! Дүниеде жалғыз қазақ тілі осы күйге түсіп отырған болса, онда басқа әңгіме болады. Бірақ бұл күйге түсіп отырған жалғыз қазақ тілі емес. Басқа тілдердің тәсірінен құтылған бір тіл жоқ. Неміс, орыс, пырансоз ... барлығы тілде бір-бірінен бұрыштанып отыр, ал енді «табиғат заңы» осылай болған соң қазақ тілі қалай «аман» қалмақ? Басқа мәдениетті елдерден «қашып» тіл болмайды. Бірақ сертсіз, заңсыз жат сөздерді бос қоя беру де жарамайды, опыр-топыр болып тіліміздің негізгі заңдылықтарын бұзып, тас-талқанын шығарып жіберу де бар» десе, Ахмет Байтұрсынұлы: «Тіл тазалығы дейтініміз – ана тілдің сөзін

басқа тілдің сөзімен шұбарламау. Басқа тілден сөз тұтыну қажет болса, жұртқа сіңіп, құлақтарына үйір болған, мағынасы халыққа түсінікті сөздерді алу керек. Қазақ әдебиеті қатып-пісіп жетпеген уақытта біз қазақ сөзін ескі, жаңа деп талғамаймыз, жергілікті сөз екен деп, ол жағынан қатал қарап қашып тұрмаймыз. Жалғыз-ақ біздің мықтап қашатынымыз жатшылдық (жат сөзшілдік). Біз сияқты мәдениет жемісіне жаңа аузы тиген жұрт өз тілінде жоқ деп мәдени жұрттардың тіліндегі даяр сөздерді алғыштап, ана тілі мен жат жұрттардың тілінің сөздерін араластыра-араластыра ақырында ана тілінің қайда кеткенін білмей айырылып қалуы мүмкін. Сондықтан мәдени жұрттардың тіліндегі әдебиеттерін, ғылым кітаптарын қазақ тіліне аударғанда пән сөздерінің даярлығына қызықпай, ана тілімізден қарастырып сөз табуымыз керек. Сонда біздің әдебиетіміздің тілі таза болып, жоғарыда айтылған талғау салтының шарты орындалған болады» [3]. Ж.Аймауытовтың бір құнды ұсынысы: «Сөзді аударарда қай газет қай сөзді қалай аударып, қолданып жүргені еске алынсын. Солардың ұнамды сөздері де алынсын» [4]. Бұл – бүгінгі таңда да маңызын жоймай отырған ұсыныс деп айтуға болады.

Жалпы, басқа бір ұлттың тілін үйрену осы күнделікті қолданылатын сөздерден, айналадағы жарнамадан, хабарландырудан, көшенің, алаңның атын жаттаудан басталады. Ең алдымен, біз мән бермей жүрген қарапайым сөздердің аудармасын дұрыс жолға қоймасақ, аса үлкен жауапкершілік жүктейтін ғылыми аударманың, көркем аударманың көсегесін қалай көгертеміз? Бірақ біз қазір «қазақ тілін қайтсек мемлекеттік дәрежеге көшіреміз» деген әбігермен жүрміз де, «аударма қайда кетер дейсің, «көш жүре түзеледі» деп, өзімізді-өзіміз жұбататын болдық. Ал, шынымен, тіл үйренгісі келген ағайындар алдымен қарапайым сөздерді, күнделікті айтып жүрген сөздерді жаттаудан бастайды. Қазір шет тілін үйрену үшін оны 6 деңгейге бөліп, ең төменгі басқыштан, демек, күнделікті қолданылатын сөздерден бастап, біртіндеп күрделендіре отырып, сатылап үйрететінін жақсы білеміз. Демек, біз де осы әдісті шеттілді аудиторияға қазақ тілін үйретуде қолдануымыз керек. Ал тіл үйренудің алғашқы сатысын аттап өтіп, басқа күрделі аударманы айтпағанда, ісқағаздарына бірден көшіп, қандай жетістікке жетіп отырмыз? Оны да саралап жатқан жоқпыз.

Біз кейбір терминдердің баламасын табамыз деп, керісінше, мағынасын өзгертіп жатырмыз. Мысалы, қазақшаға аударылған бірнеше халықаралық термин сөздерге назар аударып көрейік: «телефон – сымтетік, футбол – аяқдоп, баскетбол, волейбол – қолдоп, бильярд – тастаяқ, лифт – жеделсаты, интернет – ғаламтор (әлемде «интернет» деп қолданылады, ал «ғаламтор» бұл – всемирная паутина), адвокат – қорғаушы, рецензент – пікір жазғандар, кандидат в депутаты –

депутаттыққа үміткер, студент – білімгер, газет – үнқағаз, үнпарақ, радио – үнжария, аэропорт – әуежай (бүкіл дүниежүзінде «аэропорт» дейді), авиакасса – әуе кассасы (әуенің кассасы бола ма?), бензин – жанармай, автомобиль – көлік (көліктің аудармасы – транспорт), автомобильный завод – көлік зауыты, шампунь – сусабын, сауна – хауыз, телеграмма – жеделхат, клавиатура – пернетақта, империя – қағанаттық, гараж – көлікжай, капитуляция – тізе бұғу, салют – отшашу», т.б. сөздер осылай сауатсыз аударылып жүр. «Лифт» (саты қалай жедел болады? баспалдақ жүрмейді ғой), «адвокат» – тек заң қызметкерлеріне қатысты болғандықтан аударылмауы тиіс. «Стипендияны» «шәкіртақы» дейді. Ақы жұмыс істеген адамға ғана төленеді, ал студент жұмыс істемейді. Студентті «білімгер» деп аударған да тура емес, өйткені оқыған, білімді кісіні «білімгер» деп айтамыз. Жоғарыда айтылған шет тілдерінен алынған халыққа таныс әлемдік терминдердің қолданыста сол қалпында қалуы ұтымдырақ десек артық болмайды. Осы жолмен жүрген ағылшын, француз, неміс, испан, орыс, түрік, өзбек және басқа да тілдер байыған және жақсы дамыған. Ал енді адвокатты «қорғаушы» деп аудару қате, себебі «қорғаушының» аудармасы «защитник», мәселен, «Отан қорғаушы», «қақпа қорғаушы» болады. Журналист – жорналшы немесе жорналист деп аударып жүргендер бар. «Крем – жақпамай, иісмай, медсестра – медбике, кейде мейірбике, гардероб – киімжай, киімлігіш, автовокзал – сапаржай, бекет» осы сөздердің нақты бір-ақ атауы болу керек. Ал шет тілден енген сөздердің барлығын қазақшаға аудару беретін болсақ, «әуежай», «жағажай», «шайхана», «кофехана» деген сөздегі «жай», «хана» сөздері парсы тілінде «орын, үй» деген мағынаны береді. «Республика, Конституция, Парламент, Сенат т.б.» негізінде латын тілінен шыққан. Сонда бұл сөздерді де, шетел сөздері деп оларды да аудару керек пе?

Қазақ тілін жаңадан үйренгісі келгендер, ең алдымен, өздері тұрып жатқан елді мекендегі мекемелердің маңдайшасына, көше аттарына, жарнамаларға, есіктегі жазуға қарайтындықтан, өзіміз кішігірім санап, ескермейтін сөздердің аудармасын қалыпқа келтіруіміз керек. Тіпті бізге сол сөздерді аударудың да керегі жоқ. Қазақшасын жазып қойсақ та болады. Қажет болған жағдайда керісінше орысшаға аударсақ, жөн болар еді. Ал бізде, ең алдымен, орысша нұсқасын жазып алып, содан соң қазақшаға аударатын үрдістің қанымызға сіңіп бара жатқаны қайран қалдырады. Сіңгені сондай бұл үрдістің көбесі жуырда сөгілетін емес. Ендеше, аудармасына мұқият болайық. Көзі ашық әрбір адам тіліміздің алдындағы жауапкершілікті сезініп жүруі тиіс. «Ердің батқанын ат біледі» демекші, қазақ тіліне жасалған қылдай қиянат бізге батуы тиіс [5]. Сонымен қатар қазіргі кездегі «полиязычное образование» дегеннің

қазақшасы ретінде қолданылып жүрген «көптілді білім беру» тіркесінің дұрыстығына да күдік-күмәніміз бар. Біздің ойымызша, «білім көп тілді» болмайды, керісінше «көп тілде білім беру» немесе «көп тілдік білім беру» болуы керек сияқты. Әлбетте, бұл өз ойымыз. Өкінішке орай, мұндай шалағай дерлік аудармалар тілімізге біртіндеп еніп жатыр. Оларды жөнге келтіріп, реттеу аударма ісіне аса жауапкершілікпен қарап, әр сөздің мағыналық қосымша реңіне жіті назар аударуды талап етеді. Күнделікті пайдаланып жүрген <http://sozdik.kz>, <http://kaz-rus.kz/>, <http://mtdi.kz/audarmashyga-komek/> сайттары кейбір күрделі сөздерді аударуда біздің қажетімізді қанағаттандырмай келеді. Терминком.кз сайтында *носки - ұйық, схема - тәсім* деп аударылған екен. Осы орайда тағы да Елбасымыздың дара, дана ойлары тілге тиек болды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауында «Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады. Біз қазақ тілін жаңғыртуды жүргізуге тиіспіз. Тілді заманға сай үйлестіріп, терминология мәселесінен консенсус іздеу керек. Сонымен қатар, әбден орныққан халықаралық және шет тілінен енген сөздерді қазақ тіліне аудару мәселесін біржола шешу қажет» Бұл мәселе оқшауланған қайраткерлердің ортасында шешілмеуге тиіс. Бұл мәселе үкіметтің назарында болып, көмегімен реттеледі деген ойдамыз. Бүкіл әлемде бірдей қабылданған терминдер бар. Олар кез келген тілді байытады. Біз өмірді өзіміз күрделендіре түсеміз, түсінбестікке бой алдырып, ақыл-ойды сапырылыстырамыз, көнерген сөздердің шырмауынан шықпаймыз. Оған дәлел бола алатын мысалдар аз емес. Жаңа дәуірде жазылған кемінде жүздеген жаңа кітаптардың тізімін жасап, қазақ тіліне қазіргіше аударуды кеңінен қолдану қажеттілігі байқалуда. Бәлкім, жастар арасында конкурс жариялау керек шығар: өздеріне не нәрсе қызықты әрі пайдалы екенін олар да айтсын» делінген. Терминком.кз сайтында «интернет» сөзі «ғаламтор» және «интернет» деп екі нұсқада ұсынылады. *www.indifferentlanguages.com сайтында берілген мәлімет бойынша, барлық еуропа халықтарының тілінде «интернет» сөзі аударылмай қолданылады екен.*

Қызығушылығымды оятқан екінші сөз - «күйсандық». Бұл сөз көп сөздіктерді «пианино» сөзінің аудармасы ретінде беріледі. Уикипедия сайтында «қазақ музыкатануында бейресми түрде – “күйсандық” деп те аталады» деп берілген екен. Ал «фортепиано (итал. fortepiano, forte – қатты және piano – ақырын) – ішекті соқпалы-клавишті рояль мен пианино музыкалық аспабының жалпы атауы» делінген.

Біздің ұлттық аспабымыз домбыра – бар халықтың тілінде осылай аталады. Ендеше, біз неге пианино, рояль деген атауларды «күйсандық» деп жүрміз?

Осы орайда, қазақтың ұлттық сусыны «қымызды» еске түсірейікші. Ұлттық құндылықтарымызбен мақтана отыра қымыздың әлемнің қай түкпірінде болса да қымыз екенін мақтанышпен айтамыз ғой. Әлемдік озық 50 елдің қатарына кірудің басты алғышарты тіл тазалығын сақтап, аударма сөздерді орнықтырудан басталады деген ойдамын.

Қорыта айтқанда, кейбір аудармалар мағынасы, қолданысы, ұғымы тұрғысынан еш қисынға келмегенімен, айтыла-айтыла құлаққа сіңісті болып, күнделікті пайдаланысқа еніп кетуі ғажап емес. Ал оның шығу тегін зерттеген қолданыста қателерден сақтайтыны анық. Сөздерді аударуда «жеті рет өлшеп, бір рет кесу» қажет, әртүрлі саладағы сөздерді сол саланың маманы, ұғымы мен ұлттың тілін жетік білетін филолог мамандармен бірлесе жұмыс жасап, оларды әбден пысықтап, тіл сүзгісінен өткізуі тиіс. Содан кейін ғана бекіту керек. Сонда ғана ол сөздің қолданыс аясы да кеңейері анық. Ал бізде бір сөздің бірнеше нұсқасы бар.

Тілді дамыту процесінде, ешбір тіл өз шеңберінде қалып қойған жоқ. Әлемдегі дамыған тілдердің барлығы: ағылшын, француз, орыс, араб, парсы, қытай және басқалары өзінің даму, кеңею жолында жаңадан пайда болған ғылым, техника саласында жаңалық ендіруде, ат беруде шет тілдерін, сөздерін пайдаланады.

Қазіргі ақпараттық технология, нанотехнология, цифрлық индустрия күн сайын қарыштап келе жатқан заманда халықаралық тәжірибе бойынша барлық тілдерде жаңа сөздер пайда болуда. Мұндай әлемдік үрдістен қорықпау керек, шет тілдерінен келген жұртқа мәлім терминдерді пайдаланып, тілімізді дамытуымыз керек.

Тіл де тірі организм секілді үнемі даму, өсу үстінде болады. Қазақ тілінің жайын айтсақ, Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» деген пайымдамасын іске асыруда аударма мәселелері де өз үлесін қосатыны анық.

ӘДЕБИЕТ

1. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жыл 10 қаңтар.

2. Аудармашыға көмек. – Алматы, 2006. – 30 б.

3. Жонкешов Б. Шетел терминдерін аударғанымыз дұрыс па? – «Қазақ лексикографиясы: тарихы, тәжірибесі, болашағы» халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары – Алматы: «Елтаным баспасы», 2015. – 332-334 б.

4. Жузбаева А. Аударматанудағы баламалық мәселелері туралы. – <http://akikat.kazgazeta.kz/?p=1150> – Helpiks.org сайты

5.Халқаралқ терминдерді аудару әселесіне қатысты айта ой. – «Ана тілі» газеті, 18 қнта 2018 жы

6.Аударматану (ғылым-практикалық өмекші құра) – Алматы: «Тіл» қ-әдістемелі орталығ, 2008. – 328 .

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Шошаева А.С.¹,

¹учитель казахского языка и литературы,
№43 средняя общеобразовательная школа,
Семей, Казахстан, e-mail: Aijan86_04@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается актуальная для казахского языкознания проблема о переводе заимствованных слов. Язык, как и создавший его народ, не может существовать изолированно. Как неизбежно взаимное влияние культур, традиций и экономических реалий стран, долго и плодотворно сотрудничающих друг с другом, так неизбежно и взаимное влияние языковой среды народов, в этих странах проживающих. Поэтому в каждом языке встречается определенный процент заимствованных слов. Переводы некоторых слов используются в разных вариантах. Нет определенного варианта перевода, понятного всему обществу, или значения не всем понятны. Обогащению словарного запаса казахского языка может способствовать грамотный перевод иноязычных слов путем калькирования.

Ключевые слова: казахский язык, заимствованные слова, перевод, новые слова, калькирование.

Статья поступила 27.09.2018 г.

II БӨЛІМ. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ
ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
РАЗДЕЛ II. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ
ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
PART II. RESEARCHES IN THEORY AND
PRACTICE OF TRANSLATION

FEATURES OF THE METHOD COMPENSATION AT SYNCHRONOUS
INTERPRETATION FROM THE CHINESE INTO RUSSIAN LANGUAGE

Karakulova L. Zh.¹,

¹master student, «6M020700 - Translation studies»,
KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: karakulova.laila92@mail.ru

Abstract. This article considers features and classification of methods compensation at synchronous interpretation from Chinese into Russian, such researchers I.A. Alekseyeva, Ya.I. Reczker, S.A. Tsirkunova, M.A. Yakovleva and etc. emphasize its types of compensations. In turn R.K. Minyar – Beloruchev with compensation implies transformation, happening on the lexical and semantical levels. In his words compensation is “a method of interpretation, filling unavoidable semantical or stylistic loss of means language interpretation”. In opinions L.B. Breyev and A.A. Butenko, compensation is most difficult and accessible hard the description all of these interpretation methods. There are elements in any languages not accessible of separate information transfer of means other languages that are why it is necessary to compensate this loss with translation. Moreover, this article considers using methods at synchronous interpretation from the Chinese into Russian language.

Keywords: compensation, synchronous interpretation, types of compensation, classification, methods of compensation, conception.

УДК 811.581:811.161.1'253
МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА КОМПЕНСАЦИИ ПРИ СИНХРОННОМ
ПЕРЕВОДЕ С КИТАЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Каракулова Л.Ж.¹

¹магистрант 2-го г.об., специальность «6M020700 – Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: karakulova.laila92@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются мнения разных ученых об особенностях классификации приема компенсации, в том числе и трансформации, происходящие на лексико-семантическом уровне (Р.К. Миньяр-Белоручев) и в частности, при синхронном переводе с китайского на русский язык. Компенсация считается наиболее сложным и трудно поддающимся описанию из всех приемов перевода. В любом языке есть элементы, не поддающиеся отдельной передаче

средствами другого языка, поэтому очевидна необходимость компенсировать эту потерю при переводе. данной статье рассматривает использование приема компенсации при синхронном переводе с китайского на русский язык.

Ключевые слова: компенсация, синхронный перевод, виды компенсации, классификация, прием компенсации, понятие.

Сущность компенсации в процессе перевода с исчерпывающей полнотой раскрыта в книге А.В.Фёдорова: «В практике перевода встречается ряд случаев, когда не воспроизводится совсем или заменяется формально далёким тот или иной элемент, пропускается то или иное слово, словосочетание и т.п., но невозможность передать отдельный элемент, отдельную особенность тоже не противоречит принципу переводимости. Благодаря компенсации в системе целого утрата отдельного элемента, не играющего организующей роли, может и не ощущаться на фоне обширного целого. Он как бы растворяется в этом целом или заменяется другими элементами и не заданными оригиналом [1, с.122].

Следует отметить, что прием ‘компенсации’ довольно давно используется переводчиками, однако термин этот возник не так давно.

Впервые термин ‘переводческая компенсация’ был введен Я.И. Рецкером. Он выделил семь разновидностей переводческих трансформаций, к которым и входил данный вид перевода. Под компенсацией Я.И. Рецкер понимал «замену непередаваемого элемента элементом иного порядка в соответствии с общим идейным характером оригинала и там, где это представляется удобным по условиям русского языка» [2, с.131].

В.Н. Комиссаров под компенсацией понимает следующее: «это способ перевода, при котором элементы смысла, прагматические значения, а также стилистические нюансы, тождественная передача которых невозможна, а, следовательно, утрачиваемые при переводе, передаются в переводе элементами другого порядка» [3, с.94].

Р.К. Миньяр-Белоручев под приемом компенсации подразумевает трансформацию, происходящую на лексико-семантическом уровне. По его словам компенсация – «это прием перевода, восполняющий неизбежные семантические или стилистические потери средствами языка перевода» [4, с.119].

Л.С. Бархударов же под компенсацией понимает комплексную лексико-грамматическую замену, та как она «применяется в тех случаях, когда определенные элементы наИЯ по той или иной причине не имеют эквивалентов в ПЯ и не могут быть переданы его средствами; в этих случаях, чтобы восполнить («компенсировать») семантическую потерю, вызванную тем, что та или иная единица ИЯ осталась непереуведенной или не полностью переуведенной (не во всем объеме своего значения),

переводчик передает ту же самую информацию каким-либо другим средством» [5, с.141].

Что касается классификации приема компенсации, то существует несколько принципов. Так, И.А. Алексеева выделяет позиционную и разно уровневую (или качественную) компенсацию. В первом случае, исследовательница приводит примеры перевода фразеологизмов, поскольку «помимо функции передачи когнитивной информации, они одновременно выполняют функцию передачи просторечно-разговорной окраски» [6, с.115].

Под разноуровневой компенсацией понимают передачу другими средствами информации, которую переводчик затрудняется передать тождественными оратору средствами.

В свою очередь Я.И. Рецкер выделяет семантическую и стилистическую компенсацию. В первом случае «восполняется пропущенный не передаваемый в переводе компонент для полноты смысла». Наглядным примером данного приема является, в первую очередь, перевод реалий. Исследователь подразделяет семантическую компенсацию на локальную (местную) и тотальную (общую). Под первой Я.И. Рецкер понимает компенсацию, при которой восполняются пробелы, вызванные употреблением реалий, характерных для страны ИЯ и чуждых иному языку и иной действительности. Во втором же случае – это компенсация, применяемая в тех случаях, когда прямое словарное соответствие единицы ИЯ адекватно не отражает смысл данной единицы при ее передаче на ПЯ.

Под стилистической компенсацией Я.И. Рецкер понимает «замену одного выразительного средства другим». Этот прием, в основном, используется при переводе различных территориальных и социальных диалектов. Стилистическая компенсация также может быть локальной и тотальной [2, с.135].

С.А. Циркунова считает, что каждый вид компенсации можно охарактеризовать типологическим и топографическим параметрами.

В типологическом аспекте автор выделяет два вида компенсации:

- прямую (когда определенный стилистический прием на языке оригинала передается тем же стилистическим приемом на языке перевода: например, каламбур передается каламбуром);
- аналог (стилистический прием на языке оригинала передается иным стилистическим приемом на языке перевода).

В топографическом аспекте автор выделяет такие виды компенсаций:

- параллельную (компенсация в той же части оригинала);
- смежную (компенсация на некотором расстоянии от утраченного стилистического приема языка оригинала);

- смещенную (компенсация на значительном расстоянии) [7, с.32].

По мнению Л.В. Бреевой и А.А. Бутенко, компенсация является «наиболее сложным и трудно поддающимся описанию из всех приемов перевода. В любом языке есть элементы, не поддающиеся отдельной передаче средствами другого языка, поэтому очевидна необходимость компенсировать эту потерю при переводе. Речь идет о потерях смыслового и стилистического порядка. Прием компенсации заключается в передаче смыслового значения или стилистического оттенка не там, где он выражен в оригинале, или не теми средствами, какими он выражен в оригинале. Если переводчик вынужден жертвовать или стилистической окраской, или экспрессивным зарядом слова при переводе, то, конечно, он должен в первую очередь сохранить экспрессивное значение слова или словосочетания, а в случае невозможности найти такое соответствие, возместить эту потерю приемом компенсации»

Яковлева М.А., в свою очередь, вводит понятия горизонтальной и вертикальной компенсации.

В первом случае исследовательница понимает такой вид компенсации, при котором элементы смысла, прагматические значения, а также стилистические нюансы, выражающиеся в оригинале единицами одного уровня и утрачиваемые при переводе, воссоздаются в переводе единицами того же уровня: то есть фонетика передается фонетикой, лексика – лексикой и т. д.

Во втором случае – это такой вид компенсации, при котором элементы смысла, прагматические значения, а также стилистические нюансы, выражающиеся в оригинале единицами одного уровня и утрачиваемые при переводе, воссоздаются в переводе единицами другого уровня: то есть лексика передается синтаксисом, фонетика – лексикой, синтаксис – лексикой и т.д. [8, с.41].

При выборе способа перевода реалий необходимо учитывать, что реалию одной страны нельзя называть реалией другой страны. Такая ошибка допущена, например, при синхронном переводе.

Министры, потеряв голову, складывают портфели к ногам Керенского. 大臣们张皇失措，纷纷把乌纱帽扔在克伦斯脚下。

Данный пример взят из книги «Курс перевода с китайского на русский» Цай И, Цзинь Вэйжана, Цао Шусюня [9, с.52]. Авторы полагают, что при синхронном переводе у слушателей может сложиться следующее ошибочное впечатление: 1) Временное правительство Керенского было органом власти конституционной монархии, так как министры названы словом 大臣 дачэнь, которое употребляется только в стране, где правит монархия; 2) члены правительства Керенского, как и чиновники в старом Китае, носили на голове 乌纱帽 ушамао «черную флеровую шапку».

В. Щичко рассматривает также вопрос использования приема компенсации при передаче в переводе игры слов, то есть если реалия выступает основой для игры слов или каламбуров, то ее буквальный перевод на русский язык становится невозможным. Например:

最令我们头疼的是李鬼冒充李逵

«Больше всего головную боль нам доставляет то, что мошенники выдают себя за честных людей» (буквально: «Ли прикидывается Ли Куем»). Ли Куй – это персонаж романа *水浒传* «Речные заводи», который отличался простым и грубоватым нравом, преданностью друзьям в борьбе за справедливость, но был очень вспыльчивым. Сейчас он является символом прямого, смелого человека. Игра слов здесь построена на созвучии как свободная морфема может присоединяться к другим словам для передачи отрицательного оттенка, например: 吝嗷鬼 лисэгуи «скряга» [10, с.81].

Компенсацией при переводе следует считать замену непередаваемого элемента ИЯ каким-либо другим средством, который передаёт ту же самую информацию. Приёмы целостного преобразования и компенсации четко иллюстрируют, что эквивалентность перевода обеспечивается на уровне не отдельных элементов, а всего переводимого в целом. Иначе говоря, существуют непередаваемые частности.

Любые лексические трансформации требуют от переводчика чувства меры и досконального знания переводимого связанной с ним обстановкой.

Таким образом, наличие большого количества слов широкого, абстрактного значения в китайском языке, различия в значениях слов, сжатость выражения, возможная в китайском языке благодаря наличию целого ряда структур и форм, требует при переводе введения дополнительных слов и даже предложений. Однако некоторые различия в привычном употреблении (узусе) вызывают опущения отдельных элементов китайского предложения при переводе на русский язык. Все это объясняет широкое использование лексических трансформаций при переводе.

Несмотря на то, что до сих пор понятие трансформации трактуется лингвистами неоднозначно, в общем виде переводческая трансформация определяется как преобразование, с помощью которого можно осуществить переход от единиц оригинала к единицам перевода.

Несмотря на существующее разнообразие классификаций, большинство лингвистов выделяют два основных вида компенсаций: грамматические и лексические. Причём, надо учитывать тот факт, что часто эти два вида сочетаются друг с другом. Выделение данных переводческих трансформаций осуществляется на основе разных

причин, вызывающих эти трансформации.

Необходимость грамматических трансформаций вызывается, в первую очередь, различием в структуре двух языков, которое проявляется в полных или частичных несовпадениях. Лексические трансформации обусловлены лексическими несовпадениями – различной семантической структуры языков, т.е. несовпадением значений слов, различной сочетаемостью или отсутствием слов соответствующего значения в языке, на который делается перевод или из-за стилистических различий в употреблении слов.

При синхронном переводе переводчик должен успеть за оратором и отставание в 10 секунд уже невозможно компенсировать: переводчик теряет нить высказывания.

Данный вид перевода является самым молодым и одним из наиболее сложных видов устного перевода, при котором переводчик переводит на целевой язык синхронно, одновременно с восприятием на слух речи на исходном языке, в отличие от последовательного перевода, когда переводчик говорит в паузах в речи на исходном языке. СП выполняется, как правило, с применением специального оборудования для синхронного перевода, иногда для индивидуального слушателя используется техника нащёптывания. Синхронный перевод требует от переводчика умения одновременно выполнять разнородные речевые действия: слушать на одном языке, переводить на другой язык и говорить на этом языке, не отставая при этом от темпа речи оратора. Синхронизация всех трех действий связана с большой работой памяти, напряженным вниманием, необходимостью осуществлять речевую компрессию, прогнозировать следующие отрезки оригинала, корректировать неоправдавшиеся прогнозы, принимать мгновенные решения и т.д.

Переводческая деятельность в современном мире приобретает все большие масштабы и все большую социальную значимость. Профессия переводчика стала массовой, и во многих странах созданы специальные учебные заведения, готовящие профессиональных переводчиков. В той или иной форме переводами занимаются и представители многих других профессий. Вопросами перевода интересуются широкие круги общественности [11].

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что проведенный анализ показал, что наличие большого количества слов широкого, абстрактного значения в китайском языке, различия в значениях слов, сжатость выражения, возможная в китайском языке благодаря наличию целого ряда форм, и некоторые различия в привычном употреблении вызывают компенсацию элементов при синхронном переводе на русский язык.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; – М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
- 2 Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 2004. – 216 с.
- 3 Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
- 4 Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода – М.: Московский лицей, 2006. – 208 с.
- 5 Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 2005. – 190 с.
- 6 Алексеева И.С. Введение в переводоведение. // Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
- 7 Циркунова С.А. Использование приёма компенсации при переводе игры слов// Перевод: традиции и современные технологии (сборник статей)/ Под ред. И.И. Убина. – М.: Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации, 2002. – 131 с.
- 8 Яковлева М.А. К вопросу о классификации различных видов компенсации / М.А. Яковлева // Вопросы филологических наук. – 2008. – №4 (33). – 51 с.
- 9 俄译汉教程 (修订本)。上册。蔡毅, 靳慰然, 曹书勋。北京。2000年。–287 с.
- 10 Щичко В.Ф. Теория и практика перевода. – М.: 2010.– 225 с.
- 11 <https://ru.wikipedia.org/wiki/>(дата обращения 10.10.18).

REFERENCES

- 1 Fedorov A.V. Osnovi obschei teorii perevoda (lingvisticheskie problemi): Dlya institutov i fakultetov inostr. yazykov. Ucheb. posobie. – 5 e izd. – SPb.: Filologicheskii fakultet SPbGU; – M.: ООО "Izdatelskii Dom "FILOLOGIYA TRI", 2002.–416 s. [in Russ.].
- 2 ReckerYa.I. Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika.–M.: Mejdunarodnie otnosheniya, 2004.–216 s. [in Russ.].
- 3 Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekti) – M.: Visshayashkola, 1990.–253 s. [in Russ.].
- 4 Minyar Beloruchev R.K. Teoriya i metodi perevoda – M.: Moskovskii licei, 2006.–208 s. [in Russ.].
- 5 Barhudarov L.S. Yazikiperevod. –M.: Mejdunarodnie otnosheniya, 2005. –190 s. [in Russ.].
- 6 Alekseeva I. S. Vvedenie v perevodovedenie. Ucheb. posobiedlya stud. filol. Iingv. fak. vissh. ucheb. zavedenii. – SPb.: Filologicheskii fakultet SPbGU; M.: Izdatelskiicentr «Akademiya», 2004.–352 s. [in Russ.].
- 7 Cirkunova S.A. Ispolzovanie priema kompensacii priperevode igri clov // Perevod tradicii i sovremennie tehnologii (sbornikstatei)//Pod red. I.I. Uбина.–M.: Vserossiiski centr perevodov nauchno-tehnicheskoi literature i dokumentacii. –2002.–131 s. [in Russ.].
- 8 Yakovleva M.A. K voprosu o klassifikacii razlichnih vidov kompensacii / M.A. Yakovleva //Voprosifilologicheskikh nauk. –2008. – №4 (33). –51 s. [in Russ.].
- 9 俄译汉教程 (修订本)。上册。蔡毅, 靳慰然, 曹书勋。北京。2000年。–287 页。
- 10 Schichko V.F. Teoriya i praktika perevoda. –M., 2010. – 225 s. [in Russ.].
- 11 <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (data obrascheniya 10.10.18). [in Russ.].

ҚЫТАЙ ТІЛІНЕН ОРЫС ТІЛІНЕ СИНХРОНДЫ АУДАРМА ІСІНДЕ АУЫСТЫРУ ТӘСІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Каракулова Л.Ж.¹,

¹магистрант, «6M020700 – Аударма ісі»,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: karakulova.laila92@mail.ru

Аңдатпа. Берілген мақалада өтемақы тәсілінің ерекшеліктері мен классификациясы қытай тілінен орыс тіліне синхрондық аударма ретінде қарастырылады. Сонымен қатар мына ғалымдар И.А. Алексеев, Я.И. Рецкер, С.А. Циркунов, М.А. Яковлева сияқты ғалымдар ауыстыру тәсілін атап көрсеткен. Осыған орай Р.К. Миньяр-Белоручев ауыстыру тәсілін трансформациялауда лексикалық және семантикалық деңгейде болатынын көрсеткен. Ғылымның пікірінше, ауыстыру – бұл аударма ісі тәсілінің көмегімен симатикалық немесе стилистикалық шығындардың орнын толтыратын аударма техникасы болып табылады. Л. В. Бреев және А. А. Бутенко ауыстыру тәсілінің сипатталуы күрделі және қиын аударма ісінің тәсілі болып саналады. Кез келген тілде басқа тіл арқылы жеке түрде берілмейтін элементтер бар, сондықтан аударма кезінде осы қажеттіліктің өтелуі анықталады. Осылайша бұл мақалада ауыстыру тәсілін қытай тілінен орыс тіліне синхронды аудармасын қолданылуы қарастырылған.

Тірек сөздер: ауыстыру, синхронды аударма ісі, ауыстыру түрлері, классификация, ауыстыру тәсілі, түсінік.

Статья поступила 17.09.2018

TECHNOLOGIES OF SIMULTANEOUS INTERPRETATION IN ECONOMIC DISCOURSE

Toleutay A.M.¹

¹Master of Humanitarian Arts, teacher, Department of foreign languages
speech practice, Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: asemlumessa@gmail.com

Abstract. The author of this article considers the main aspects of different technologies of simultaneous interpretation in economic discourse, its various structure, and difficulties in translation of this type of discourse. The author tries to identify the strategies and technics that must be applied while translating the speeches in the sphere of economy in order to achieve adequate translation.

Key words: economic discourse, simultaneous interpretation, technology, translator, source language, target language.

ӘӨЖ 81'253

ҒТАМТ 16.31.41

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ ІЛЕСПЕ АУДАРМА ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Төлеутай Ә.М.¹

¹гум.ф. магистры, оқытушы, шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: asemlumessa@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақалада экономикалық дискурстағы ілеспе аударма технологияларының негізгі аспектілері, оның құрылымы, және осы дискурс түрін

аудару барысында туындайтын қиындықтар қаралады. Мақала авторы экономика тақырыбындағы сөздерді, баяндамаларды аударуда дәл аудармаға жету үшін қолданылатын қажетті стратегиялар мен техникаларды көрсетуге тырысады.

Тірек сөздер: экономикалық дискурс, ілеспе аударма, технология, ілеспе аудармашы, бастапқы тіл, аударма тілі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері ілеспе аударма тақырыбы өзекті мәселелер тұғырынан орын алды. Президент Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдармалық мақаласында жалпы Ұлттық аудару мәселесіне зор маңыз берді [1]. Ілеспе аударма, жалпы аударма түрлерінің, оның ішінде ауызша аударманың күрделі де, аса шеберлікті, жан жақты аялық білімді, зеректік пен сыннан мүдіртпей алып шығатын зейінді, жатық сөйлеуді, т.б. талап ететін бір түрі. Жалпы зерттеушілер тарапынан ілеспе аударма түсінігі жиырмамыншы ғасырдың 60 - жылдарынан бастау алды. Ілеспе аудармада зерттеулер психолінгвистикадағы зерттеулермен қатар жүріп отырды. Өйткені ілеспе аударма басында тілшілердің зерттеу нысаны болса, кейін тіл білімінен іргесін бөлек тіккен аударматану ғылымы мен психолінгвисттердің ғылыми айналымдары шеңберіне енді. Бұл ретте ілеспе аударманың ұтымды технологияларына ерекше мән берілді [2, б. 52].

Тәжірибе көрсеткеніндей, аударма тілін еркін меңгерген, жетік білетін әрі бастапқы шет тілі маманы, ана тілінің қыр – сырына терең үңілген кез келген адам ілеспе аударманы жүзеге асыра алмауы әбден ықтимал. «Ілеспе аударманы сәтті жүзеге асыруға қажет дағдылар мен шеберлікті игере алудың қиындығын» [3, б. 26] ғалымдар әр уақытта алға тартады. Ілеспе аудармашының міндеті бастапқы тіл дискурсының барынша дәл мағынасын ғана берумен шектелмей, сонымен қатар дискурс интенциясын жеткізуді де қамтиды. Алайда ілеспе аударманы жүзеге асырудың қатысымдық жағдайлары бастапқы тіл дискурсының мазмұнын жазбаша аудармадағыдай бір сөз қалдырмай жеткізуге мүмкіндік бермейді. Шешеннің сөйлеу қарқыны жоғары болған жағдайда аудармашы ақпарат көлемін тыңдармандарға жеткізуде саналы түрде аудармашылық тәсілдер мен технологияларға жүгінуге мәжбүр болады [4, б.324; 5].

Аударманың бұл түріне тән бірқатар ерекшеліктер мен қиындықтар бар, солардың ең бастысы – уақыттың тапшылығы. Ілеспе аудармашыға аударма жасауы үшін кезекті аудармашыға берілетін уақыттан екі есе, ал сол мәтінді жазбаша аударуға кететін уақыттан 20-30 еседей аз уақыт беріледі. Екінші ерекшелік – аударма барысында ілеспе аудармашыдан шешеннің сөз сөйлеу қарқынына сәйкес қарқынмен аударма жасау талап етілуі. Үшінші ерекшелік – ілеспе аудармашының аударманы сөйлемдердің айтылуына қарай бөлік-бөлік (сегментті) сипатта жасауы. Төртінші ерекшелік – ілеспе аудармашының өз функциясына қоса редакторлық міндетті жүзеге асыру қажеттігі. Осындай қиын талаптар

және В.Н. Комиссаров атап өткендей, екі тілді жақсы меңгерген адам аудармашы бола алады деген дәстүрлі формуланы ілеспе аудармашыға қолдануға келмейтіні ілеспе аударманың күрделілігін сипаттайды. Ілеспе аударманың тағы бір ерекшелігі-аудармашының нәтижелі жұмыс істеуі үшін оған залдың шуынан бөлек арнайы бөлмелерді қамтамасыз етіп, оның сөзін әр тыңдаушыға тиімді ету қажет. Міне, осыдан аудармашыларға арналған бөлмелер мен тыңдаушыларға арналған телефон құрылғылары пайда болды. Ереже бойынша бұл құрылғылардың таңдамалы 5-6 тілдері болады [6, б.310].

Ілеспе аударма ауызша аударманың ішіндегі ең жауаптысы және оның бағыты қарапайым емес. Аударманың бұл түрі аудармашының арнайы және сирек кездесетін дағдылары мен білімін, сонымен қатар үлкен тәжірибесін талап етеді. Зерттеушілер (Л.Виссон, А.Ф.Ширяев, А.Д.Швейцер) ілеспе аударманы сипаттағанда оның басты ерекшелігі ретінде сөз сөйлеу мен аударма тілінде сөз тудырудың параллельді түрде жүзеге асырылуын атап көрсетеді. Бұл – дұрыс пікір. Бірақ, біздің ойымызша ілеспе аударма бұдан әлдеқайда күрделірек процесс. Ол аудармашының бастапқы тіл мен аударма жасалатын тілдегі жеткілікті тілдік құзыретіне сүйенетін аудармасын ғана емес, аударма жасау барысында қолданылатын амал-тәсілдерді, аудармашының жиын барысында туындауы мүмкін экстремалдық жағдайларға психологиялық тұрғыдан әзірлігін, ілеспе аудармашының бойында болуы керек қабілеттер мен қасиеттер жиынтығын қамтиды [6, б.310].

Мақала негізінен экономикалық дискурспен тікелей байланысты болғандықтан экономикалық дискурсқа тоқталып өтейік. Экономикалық дискурс – сөйлеу үдерісі белгілі бір экономикалық идеяларға негізделген (мысалы, банкроттық, алаяқтық, салық) дискурстың бір түрі [6, б.1]. Экономикалық дискурстың мазмұндық аспектілері «тауарлар», «ақша», «пайда», «нарық», «инвестиция», «экономика», «экономикалық қызмет» сияқты негізгі ұғымдармен өзекті болып табылады [3, б.14].

Ғалымдар арасында экономикалық дискурсты институционалдық дискурсқа қатыстылығы жайлы ешқандай келіспеушілік жоқ. Жалпы алғанда институционалды дискурс коммуниканттардың статустық рөлдік мінездемесі және сыртқы контекстімен белгіленеді. Экономикалық дискурстың институционалдығына оның мазмұндылығы және регламентілігі меңзейді [8, б. 178].

Интеграцияланған құбылыс ретінде экономикалық дискурс белгілі бір ерекшеліктерге қарай төмендегідей түрлерге бөлінуі мүмкін:

- 1) сақтандыру, банк саласында (институттық негізде) дискурс;
- 2) экономикалық тақырыпта өткізілетін форумдар мен жиналыстар;
- 3) экономикалық тақырыптағы газет мақаласының дискурсиясы, экономика туралы диссертация, ғылыми мақала [9, б. 532];

Экономикалық дискурстың қолданыс саласын анықтау үшін, экономикалық дискурстың шеңберінде қарастырылған барлық мәселелердің кең ауқымы «экономиканың» тұжырымдамасын білу керек.

Бұл үшін біз «экономика» ұғымдарына қатысты бірнеше анықтаманы қарастырамыз.

Экономика – әлемдік ресурстардың өндірілуі, бөлінуі және тұтынылуы мен мемлекеттік кірісті басқару туралы ережелермен айналысатын ғылым.

Экономика және шаруашылықты басқару; Ақшаны дұрыс жұмсау; материалдарды ұқыпты пайдалану; үйлесімді ұйым.

Осы анықтамалардан экономикалық дискурс кең тақырыпты қамтитынын көруге болады. Экономика заманауи өмірдің барлық аспектілеріне енеді, сондықтан экономикалық дискурсқа әлеуметтік-экономикалық және құқықтық дискурстарға, іскерлік хат алмасу мәтіндеріне, құжаттарға, презентацияларға, экономикалық тақырыптарға арналған жиындарға сәйкес келетін дискурс кіреді [9, б.532].

Жоғарыда аталғандай, ақпарат көлемін ыждағатты әрі сапалы түрде жүзеге асыру үшін ілеспе аудармашы сығымдау технологиясына жүгінеді. Сөйлеушінің алдына қойған міндетіне зиян келтірместен ақпараттың буын көлемін сығымдау тәсілі–ұтымды тәсілдердің бірі болып табылады. Компрессия (сығымдау) стратегиясы – бұл тек қазіргі нақты байланыс міндеттеріне қажетті ақпараттың сақталып, қалғанының кейінге шегерілуі қажеттігі [10, б.183].

Ақпаратты сығымдау ілеспе аударма барысымен қатар жүретін табиғи заңдылық. Оның негізінде ең алдымен тілдердің өзіндік жүйелеу құрылымдық өзгешеліктері, аударматану ғылымының бір саласы ретіндегі ілеспе аударманың өзіндік ерекшеліктері жатыр. Демек, сығымдау тәсілі сөйлеу әрекетінің, ақпаратты жеткізудің лингвистикалық және психолингвистикалық заңдылықтарынан келіп шығатын құбылыс. Яғни, коммуникативтік жағынан маңызды ақпараттың сақталып, қалған мағыналық жүк көтермейтін ақпараттың құлыпталуы (кодтау) және қайта құлыпталуы (қайтакодтау) кезеңінде түсіп қалуы орын алады. Тіпті бір тілдің өзіндегі ақпаратты ауызша жеткізу барысында сығымдау технологияларын қолдану табиғи құбылыс [2, б.54].

Сығымдау технологияларына жүгіну ақпараттық артық қолданыстар тым көп болған жағдайда, яғни бастапқы тілде қайталаулар көп орын алған жағдайда мүмкін болады. А.Д. Швейцердің пайымдауынша хабарламаны сығымдау айтылымдардағы басы артық ақпараттардың түсірілуі арқылы қол жетімді болады. Мұндағы басы артық ақпараттар деп жағдаят пен коммуникациялық мәнмәтіннің арқасында толықтырылатын элементтерді атап көрсетеді [2, б.53].

Сығымдау технологияларын қолданудың жоғарыда аталған факторларына тілдердің грамматикалық құрылымдағы өзгешеліктері деп үлкен ықпал етеді. Бұл ретте, әдетте, бес фактор: ілеспе аудармашының әрекет ету жағдайы, қатысымдық мәнмәтін, коммуникация міндеті, ақпараттық мәнмәтіні және тілдердің грамматикалық құрылымдағы өзгешеліктері атап көрсетіледі [4, б.324].

Ілеспе аудармашының әрекет ету жағдайы яғни, жоғарыда аталған уақыт тапшылығы мен шешеннің орта және жоғары сөйлеу қарқыны ілеспе аудармашыға аударма барысында сығымдау стратегиясын ілеспе аударма технологиясы ретінде қолдануды міндеттейді. Яғни, есту мен сөйлеудің бір мезетте жүзеге асуы қамтамасыз етудің негізінде басты екі механизм: ықтимал болжам және сығымдау жатыр. Мұнда ілеспе аудармашы шешеннің ойын үнемі қадағалай отырып, сөз мағынасын аңғарып алғаннан кейін аударма тілде лексикалық ауыстыру, түсіру, қосу, сығымдау тәріздес түрлендірулерді қолданады [10, б.183].

Коммуникация мәнмәтіні жиі қайталанатын басы артық бірліктерді сығымдау ұғымы коммуникативтік жағдаят ұғымымен тығыз байланысты. Яғни, мұндағы коммуникативтік жағдаяттағы басқосу тақырыбы, аудитория, шешеннің тұлғасы, сөз сөйлеудің орны мен уақыты, сөз сөйлеудің мақсаты жайлы ақпарат беретін экстралингвистикалық жағдаяттардың жиынтығы ретінде қарастырылады. Коммуникативтік жағдаяттан белгілі ақпараттар сығымдалуға түсу алады [2, б.55]. Белгілі бір форум басталмай тұрып оның тақырыбы, өтетін орын мен уақыты, қатысушылар саны мен есімдері, мемлекет және ұйым атаулары т.б. ақпарат алдын ала қатысушыларға да ілеспе аудармашыға да коммуникативті жағдаяттан, бағдарламадан, шақыру хаттан, ғаламтор желілерінен мәлім болады [4, б.324]. Мысал ретінде 2017 жылдың наурыз айында өткен Еуразиялық Экономикалық Одақтың отырысын алайық. Өткізілген жиналыс үдерісі негізінде біз экономикалық дискурс саласындағы ілеспе аудармашылармен қолданылған әртүрлі технологияларға талдау жасаймыз.

Бастапқы тіл:

«Осы отырысымыздың басты тақырыбына сүйене отырып, мен Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлына осы күннен бастап біз Қырғыз Республикасын ресми түрде ұйымымыздың бақылаушы ел ретінде жариялайтынымызды хабарлағым келеді» - Ресей Федерациясы Президенті Владимир Путин.

Аударма тіл:

Russian President Mr. Putin «Regarding to the main topic of our meeting, I would like to inform Mr. President Nazarbayev about officially admitting Kyrgyzstan as observer state»

Жоғарыда көрсетілген мысалды талдай отырып, біз ілеспе аудармашының сығымдау стратегиясын қолданғанын көріп отырмыз.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлына - Mr. President Nazarbayev

Ресей Федерациясы – Russia

Бастапқы тіл

«Қазіргі заманауи банк жүйесі жаңа технологиялардың көмегімен дами түсуде»

Аударма тіл

«Modern banking is developing due to high technologies»

Банк жүйесі – banking

Қорыта келгенде, ілеспе аударма – аударма түрлерінің ішінде ең күрделі екенін мойындай отырып, ол салада айтарлықтай жетістіктерге жету жолында аударма ісінде жиі қолданылатын тәсілдерді игеріп алудың қажет екені анық. Аударма дағдылары қалыптасып, екі тілдің сөз байлығы, әр алуан стратегиялар мен ілеспе аудармаға тән технологияларды қолданып, екі тілде де шебер және жылдам шешім қабылдап сөйлейтін маман ілеспе аудармада жетістіктерге жететініне әбден сенеміз.

ӘДЕБИЕТ

1 Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. - <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>

2 Есенжан Д.Ә. Ілеспе аудармадағы ұтымды тәсілдердің бірі сығымдау технологиялары туралы. – «Шығыстану және шығыс тілдерін оқыту әдістемесінің өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми – әдістемелік конференция материалдары. – Алматы, 29.11.2017. – С. 52-56

3 Илюхин В.М. Стратегии в синхронном переводе. – М.: МГЛУ, 2001. – С. 14

4 Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) – М.: Междун. отношения, 1975. – С.324

5 Алексеева И.С. Введение в переводведение. – М.: Академия, 2010, - С.368

6 Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. - М.: Воениздат, 1973. – С. 310

7 Тіл // Алматы қаласы әкімдігінің оқу-әдістемелік құралы. – Алматы, 2014.

8 Мырзалиева С. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Филологические науки». – 2016, №2. – С.173-183.

9 Томашевская К.В. Экономический дискурс современника в его лексическом представлении. Дисс. д. филол. н. – СПб., 2000. – С. 532

10 Ширяев А.Ф. Синхронный перевод. – М., 1979. – С.183

REFERENCES

1 Plyukhin V.M. Strategiya v sinkhronnom perevode. – М.: MGLU, 2001. - S.14

2 Barkhudarov L.S. Yazik i perevod (Voprosy obshei i chastnoi teorii perevoda) –М.: Mezhdun. otnosheniya, 1975. – S.324

3 Alexeyeva I.S. Vvedenie v perevodovedenie. – М.: Akademiya, 2010, - S.368

4 Shveitser A.D. Perevod I lingvistika. – М.: Voenizdat, 1973. - S.310

5 Almaty qalasy akimdigining “Til” oqu-adistemelik quraly. – Almaty, 2014.

6 Essenzhan D.A. Ilespe audarmadagy utymdy tasilderding biri sygymdau tekhnologiyalary turaly. - “Shygystanu zhane shygys tilderin oqytu adistememesining ozekti maseleleri”atty khalyqaralyq gylymi-adistemelik konferencia materialdary. – Almaty, 29.11.2017. – S. 52-56

7 Myrzaliev S. «Ekonomicheskij diskurs kak ob”ekt lingvisticheskogo issledovaniya» Izvestiya KazUMOiMYA imeni Abylay hana, seriya «Filologicheskie nauki». – 2016, №2. – S.173-183.

8 Tomashevskaya X.V. Ekonomicheskij diskurs sovremennika v ego leksicheskome predstavlenii. Diss. d. filol. n. – SPb., 2000. - S.532

9 Shirayayev A.F. Sinkhronniy perevod. – М., 1973. – S.183

ТЕХНОЛОГИЯ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Толеутай А.М.¹

¹магистр гум.н., преподаватель,
кафедра практики речи иностранных языков,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: asemlumessa@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются термин экономический дискурс, составляющие его компоненты, основные аспекты различных технологий при синхронном переводе, некоторые трудности перевода данной разновидности дискурса. Сделана попытка выявить продуктивные стратегии и техники, которые необходимо применять при переводе выступлений в сфере экономического дискурса, докладов, речей для достижения адекватного перевода.

Ключевые слова: экономический дискурс, синхронный перевод, технология, синхронист, исходный язык, язык перевода.

Статья поступила 17.09.2018

LINGUISTIC FEATURES OF SIMULTANEOUS INTERPRETATION OF MANIPULATIVE STRATEGIES IN POLITICAL DISCOURSE

Torebekova D.¹,

¹Master of Humanitarian Arts, teacher,
Department of foreign languages speech practice,
of Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: torebekova.diana@mail.ru

Abstract. The article focused on the main strategies, tactics of manipulations used in the modern political sphere. An analysis of public speeches of current politicians of Italy proves the importance of speech manipulative for successful achievement of political goals.

Keywords: simultaneous translation, manipulation, manipulative strategies, tactics, political discourse, linguistic component

ӨӘЖ 821.5

ҒТАМТ 16.31.41

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ МАНИПУЛЯТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫҢ ЛІЕСПЕ АУДАРМА КЕЗІНДЕГІ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Торбекова Д.¹,

¹гум.ф. магистры, оқытушы,
шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: torebekova.diana@mail.ru

Андатпа. Мақалада қазіргі заманғы саяси салада қолданылатын манипуляциялардың негізгі стратегиялары, тактикалары талқыланды. Қазіргі Италия саясаткерлерінің сөйлеген сөздері саяси мақсаттарға табысты жету үшін сөйлеу манипуляциясының маңыздылығын дәлелдейді.

Тірек сөздер: ілеспе аударма, манипуляция, манипулятивтік стратегиялар, тактикалар, саяси дискурс, тілдік компоненттер.

Саяси дискурс, басқаша аталуы саяси коммуникация – саяси әрекетке қатысушылар арасындағы күрделі және көпаспектілі үдеріс. *Коммуникация* термині *communico* деген латын сөзінен шығып, қарым-қатынаста болу, сөйлесу деген мағынаны иемденеді. Коммуникация барысына екі бірдей тарап қатысады: бірі адресант (жазушы не айтушы), бірі адресат (тыңдаушы не оқырман). Саяси дискурстың қатысушылары саяси партиялар мен институттардың өкілдері болып табылады, және де саяси қарым-қатынас әрдайым идеологиялық сипатта орындалады. Идеология топ өкілдерінің құндылықтары мен сенімін көрсетеді. «Идеология» деген ұғым гректің *идея* – бейне және *логос* – білім деген сөздерінен шыққан, ғылыми айналымға француз ғалымы *А. Дестют де Траси* (1754-1836) енгізген. Ол идеологияны идеялар, олардың қалай пайда болатындығы және әрекет ететіндігі жөнінде ғылым деп түсіндірді. Қазір идеология деп адамдардың үлкен әлеуметтік топтарының іс-әрекетіне бағдар беріп, олардың мақсат-мүдделерін білдіретін және қорғайтын идеялар мен көзқарастар жүйесін айтады [1,18-б].

Саясат әлеміндегі саяси дискурс – бұл әрбір адамға күнделікті кездесетін құбылыс. Саясат пен жеке тұлғаның ұстанымын байланыстыратын ғылыми термин «дискурс» деп аталады. Француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьё: «Дискурс дегеніміз – тиісінше кеңістікте мүмкін болатын ұстанымдар және осы ұстанымдар бойынша айтылған пікірлер. Жекелей алғанда, саясаттың дискурсі саясаттың кеңістігін құрады, ондағы болуы мүмкін ұстанымдарды анықтайды және жоспарланған ұстанымдарға сәйкес агенттер арасында диспозицияларды бөледі. Алайда саясаттың дискурсі – зерделенуі мүмкін емес өте ауқымды дискурстік формация» – дейді [2, 12-б.] .

Дискурс (фр. discours) – тілдік коммуникация түрі. Кең шеңберде, дискурс дегеніміз – уақыттың мәдени тілдік контексті. Оған рухани-идеологиялық мұра, көзқарас, дүниетаным кіреді. Тар мағынада, дискурс деп қандай да болмасын мағыналы, құнды іс-әрекеттің (актінің) нақты тілдік шындығын айтады [3,81-б.] .

Саяси дискурс – әлеуметтік сала, яғни саясат, шектелген жанрлардың класы. Мемлекеттік дебаттар, парламенттік пікірсайыстар, партиялық бағдарламалар, саясаткерлердің сөйлеген сөздері саясат саласына жататын жанрлар, демек саяси дискурс – бұл саясаткерлердің дискурсі.

Түрлі зерттеулердің барысында дискурстың тұжырымдамасы талқыланды, саяси көшбасшылардың портреттері және «саясат тілдері» туралы әр түрлі сипаттама ұсынылды. Саяси дискурстың ең елеулі зерттеулерінің бірі «Саяси сөйлеу: саяси тілдің прагматикалық анализі»

атты шетелдік лингвист Джон Уилсонның жұмысы болып табылады, оның тұрғысынан лингвистикалық құралдардың негізгі мінез-құлық ережелерімен өзара әрекеттесуі тұрғысынан таңдалғаны белгілі адамның нәтижелеріне қол жеткізуі, саясаткердің нақты бір етістік, сын есім немесе метафора таңдауында деп түсіндіреді [4,21-б.] .

П.Серио «дискурс» терминінің 8 мағынасын анықтайды:

- 1) «сөйлеу» (Ф.Соссюр бойынша) ұғымының баламасы, яғни. кез-келген нақты сөз;
- 2) өлшемі бойынша фразадан үлкенірек бірлік;
- 3) сөздің жағдайын ескере отырып, оның алушыға әсер етуі;
- 4) әңгіме сөздің негізгі түрі ретінде;
- 5) сөйлеуші тұрғысынан сөйлейтін сөз сөйлеуге қарағанда, мұндай жағдайды ескермейтін (Э.Бенвенист бойынша);
- 6) тіл бірлігін пайдалану, олардың сөз сөйлеуі;
- 7) әлеуметтік немесе идеологиялық тұрғыдан шектелу;
- 8) мәтінді шығаруға арналған шарттарды зерделеуге арналған теориялық құрылым [4] .

Тек қана саясатпен шектелген әлеуметтік саламен ғана шектелген жанрлар класын Т. Ван Дейк саяси дискурс деп санайды. Үкіметтік пікірталастар, парламенттік дебаттар, партиялық бағдарламалар, саясаткерлердің сөйлеген сөздері – осы саясат саласындағы тиесілі жанрлар болып табылады. Саяси дискурс – бұл саясаткерлердің дискурсі, кәсіби саяси дискурс, саяси қызмет аясын шектеу арқылы, ғалым сол уақытта саяси дискурс институционалдық дискурс нысаны болып табылады деп атап өтті. Бұл саясаткерлер дискурс парламент үкіметтің отырысы сессиясының саяси партияның съезінде ретінде институционалдық ортада шығарылады сол дискурстар екенін білдіреді. Сөз сөйлеуші өзінің кәсіби саясатында және институционалдық ортада сөз сөйлейді. Осылайша, дискурс саяси жағдайдағы саяси әрекетті сүйемелдегенде саяси болып табылады. [4, 12-18 б] Бақылаушы-адресаттың болуы потенциалды сайлаушы болып табылатын «көрсеткіштерге ойнау» мүмкіндігін алдын ала анықтайды. Баяндамашы коммуникациялық үдерісті неғұрлым ғажап, эмоционалды жауап беруді және саяси оқиғаларды оған белгілі бір әрекет ретінде қабылдайтын бақылаушы-адресатты тарту үшін, «ойын» процесіне, оны «сыбайлас» жасауға тырысады.

Белгілі ғалым В.Н. Комиссаров «Дискурс – тілден тыс прагматикалық, әлеуметтік, психологиялық және мәдени факторларды біріктіретін байласымды мәтін, оқиғалық аспектідегі мәтін, белгілі мақсатқа бағытталған әлеуметтік әрекет ретінде қаралатын сөйлеу немесе сөз, ал оның мәтіннен айырмашылығы – дискурс қайнаған тірлік үстінде көрінбейтін ежелгі мәтіндерге қолданылмайды» деп атап кеткен.

А. Әділова дискурс пен мәтіннің ортақ белгілері мен айырмашылықтарын төмендегідей келтіреді:

- Дискурс автор интенциясына, стиль ерекшеліктеріне байланысты сұрыпталып алынатын тілдік құралдардың жиынтығы.

- Дискурс мәтінге қарағанда кең ұғымды қамтиды. Ол сөйлеу үдерісі.

- Дискурс нақтылы уақытпен ажырамас бірлікте, ал мәтін тек мәдени кеңістікте өмір сүреді, уақытқа тәуелді емес, кез келген кезде екінші бір дискурста өзектенуі мүмкін.

- Дискурсты қайта туындатуға болмайды, ал көркем мәтін қайта туындауға қабілетті әрі бейім.

- Дискурс ақпаратты беру тәсілі болса, мәтін ақпаратты сақтаушы, жинақтаушы, жаңамән тудырушы көпқырлы, көпқабатты құрылым [5, 235 б.].

Атап кеткендей саяси дискурсқа қызығушылық білдіретіндер саны көп десек болады, атап айтқанда, саясаткерлер, журналистер қауымы, сонымен қатар, қарапайым халықтың едәуір бөлігі. Сондай-ақ саяси коммуникация әр алуан ғылым салаларының өкілдерінің назарына ілікті. Еліміздегі қоғамда болып жатқан сантүрлі мәселелердің көптігіне карамастан, халық назарын алаңдататын ол саяси элита өкілдері, демек, саясаткерлердің сөз сөйлеу құлқы олардың саясаттағы мансабы мен табысының, және халық тағдырының өркендеуінің кепілдігі болып табылады. «Элита» сөзі (француз тілінде «elite») «таңдаулы» деген мағынаға ие. Элиталық институт кез келген өркениетті қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады, бұл ұғым XIX ғасырдың аяғында пайда болған, және әлеуметтік иерархия жүйесіндегі ең жоғарғы позицияны иемденген әлеуметтік топ өкілдерін атаған. Маңызды саяси шешімдер қабылдау үдерісіне әсер етуіне қарай, саяси элитаның мүшелері болып табылатын әр түрлі әлеуметтік және кәсіби топтар кездеседі. Осы критерийге сәйкес осы заманымыздың саяси қайраткері П.Шарин саяси элитаны үш топқа бөледі: ең жоғарғы, орташа және әкімшілік. Ең жоғарғы элиталық күш құрылымдарының басшылар, бүкіл үдеріске әсер етуші топ, демек бүкіл мемлекет үшін тікелей шешім қабылдауға қатысатын адамдар. Орташа элиталық топ – үш функция бойынша қарастырылады, яғни кіріс, кәсіби статус және білім беру бойынша. Ал әкімшілік элитаға министрліктерде, ведомстволарда және басқа да мемлекеттік органдарда басшылық лауазымдар қызметін атқаратын мемлекеттік қызметшілер.

Саяси дискурстың мақсаты – адресаттың ниетін оятып, іс-әрекеттерге ынталандыруға және сендіруге бағытталған, яғни қоғамдық саяси дискурстың мақсаты адресаттар мен қоғам азаматтарын «саяси дұрыс» іс-шаралар арқылы шабыттандыру, өзіне еліктіру болып табылады. Басқаша айтқанда, саяси дискурстың көздегені – референция емес,

тыңдаушыны сендіріп, белгілі бір әрекеттерге итермелеу арқылы өз дегеніне жету. Сондықтан осы мақсатқа қатысты саяси дискурстың тиімділігі туралы көп нәрсе айтуға болады деген ойдамын.

Ал белгілі бір партияға жататындардың айтылатындары :

- сөз сөйлегенде басынан бастап негізгі себептерін атап кету, мысалы «*Мен сөйлегім келгендіктен сөйлемеймін, қажет болғандықтан сөйлеймін*» деген сөздер ;

- өз сөзінің «өкілдігін» көрсете отырып, қандай партияның, фракцияның немесе топтың пікірін білдіретінін көрсету;

- «*біз көппіз*» сөз тіркесі ұжымдық іс-қимылды білдіреді, демек жеке орындаудан гөрі аса қызықты, пікірлес адамдар тарапынан қолдау шаралары жиі қарастырылады;

- жеке мотивтер мен ниеттердің пайда болуына жол бермеу, яғни осы орайда әлеуметтік маңызы мен жауапкершілігін көрсетеді , сөйлеуді әлеуметтік тұрғыдан тартуды – «*бүкіл қоғамның мүдделерін білдіремін*» деген мотивтің маңызы.

Саясатта манипуляция адамның жүзеге асырғысы келмейтін іс-әрекетті жасауына түрткі болған кезде ерекше әсер ету түрі болып табылады. Бұл табысты қызметтің маңызды факторы оның тыңдаушыларының қабылдауы. Қабылдау негізінен өзін-өзі танытуға байланысты. Аудиторияға кіргенде, адамдармен сөйлесіп, күлімсіреп, сүйкімді тұлғаның бейнесін қалыптастыру аздық етеді. Кескіннің көптеген құрамдас бөліктерден тұратыны белгілі: мінез-құлқы, сыртқы көрінісі, әрекеттері, айналасы және әрине сөз сөйлеуі.

Әрине, сөйлеу аудиторияға күшті әсер етудің құралы болып табылады және бұл саяси дискурста толығымен ашылады. Саяси дискурстың сөйлеу қасиеттері әсер етудің кеңтарапты мүмкіндіктерін ашады. О.С. Иссерс саясаткерлердің сөз сөйлеулері мен берген сұхбаттарын зерттей келе, имиджді құрудың екі жолын атап өтеді. Ежелгі риторика дәстүрлерінде олар *Ethos* пен *Persona* түсінігі арқылы анықталады. Бір жағынан, автор өз сөзінде адамның ерекшеліктерін ерекше атап өтуге тиіс десе, екінші жағынан, әдетте саясаткер өз рөлін және сөз сөйлегендегі тиісті «маскасын» таңдайтындығын атап өткен. Таңдау аудиторияны болжау негізінде, оның үміттері негізінде жасалады және іс жүзінде манипулятивті стратегия болып табылады. Көптеген саяси көшбасшылар дұрыс имиджді құру және қолдау үшін пікірталас пен сөз сөйлеулерінде аудиторияны өзіне бағындыру мақсатында саяси дискурстағы, соның ішінде *персуазивті (сендіру) дискурстың* тармағы болатын *манипулятивті стратегияны* пайдаланады

Манипуляция – манипулятордың шеберлігі арқылы адресаттың тілегіне сәйкес келмейтін өз психикалық мақсаттарына, тілектеріне, ниеттеріне жету үшін пайдаланылатын психологиялық әсердің бір түрі. Ал саяси манипуляция – азаматтарды көбінесе өз мүдделеріне қарсы әрекет етуге (немесе тіпті ешқандай әрекет етпеуге) мәжбүр ететін олардың саяси санасы мен мінез-құлқын әлеуметтік басқарудың

жасырын тәсілдері мен амалдары.

Манипуляция белгілері:

- психологиялық әсер беру;
- манипулятордың өзгеге қатынасы – тек өз мақсатына жету болып табылады; - бір жақты жеңіске деген ұмтылыс;
- әсердің жасырын сипаты (әсер ету фактісі де, оның бағыттары да);
- психикалық күшті пайдалану, әлсіз жақтарда ойнау;
- мотивация, мотивациялық енгізу;
- манипуляциялық әрекеттерді жүзеге асыруда шеберлігі мен біліктілігінің болуы.

Т.С. Кабаченко психологиялық әсер астында психологиялық, элеуметтік-психологиялық үлгілерді пайдалану арқылы жеке адамның, топтық нормалардың, қоғамдық пікірдің немесе көңіл-күйдің психологиялық сипаттамаларының өзгеруін түсіндіреді.

Сана қалай манипуляцияланатынын түсіну үшін оларды шартты түрде бөлуге болады: *саналы түрде* – бұл жағдайда адам не істеп жатқанын және қандай мақсатқа жететінін анық біледі, *санасыз түрде* – түпкі мақсаты өте айқын, ал манипулятор нәтижеге қол жеткізу үшін қолданатын әдістер туралы ойланбайды. Манипуляцияның басқа түрлері де кездеседі:

Коммуникациялы (лингвистикалық) – психологиялық қысым үшін сөйлеу қолданылады, осыған байланысты кейде «сөйлеу манипуляциясы» деген атау да тән. Диалог барысында лингвистикалық құрылғылардың көмегімен біз әңгімелесушіні біз үшін қажетті әрекетті орындау үшін мәжбүрлеуге тырысамыз.

Іс-әрекетті – лингвистикалық тақырыптардан ерекшеленеді, мұнда сана-сезім сөзді қолданусыз іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады. Оларда диалог негізгі функциядан гөрі көмекші рөл атқарады.

Саяси манипуляция – адамға тұрақты элеуметтік-саяси идеяларды шығаратын және белгілі бір саяси қызметке (негізінен кейбір фигураларды қолдауға және басқаларды қабылдамауға) түрткі беретін жарнаманы, PR-ды қамтитын тұжырым. Саяси-макиавеллистердің пікірінше (Никколо Макиавеллидің қорытындылары авторитарлық және демократиялық қазіргі заманғы мемлекеттерді басқарудың көптеген қағидаттарына негізделгенін атап өткен жөн) саясат – адамдармен айла-шарғы жасау. Саяси манипуляция – манипуляторлардың мүдделеріне қарсы әрекет ету немесе манипулятордың жасырын әсер ету түрінде басқаратын ерік-жігерін қолдануға мәжбүрлеу мақсатында адамдардың саяси сана-сезімін және мінез-құлқын құпия түрде басқару. Кез-келген манипуляция белгілі бір көзқарастарды немесе артықшылықтарды қалыптастыру мақсатында белгілі бір жақындық, иллюзия, көрінбейтін механизм, психикалық сана-сезіммен сипатталады.

Бұл стратегия саясатта жабық бейнеде халықтың назарын иелену арқылы билікке жету үшін пайдаланылады. Осы мақсатқа түбегейлі жету үшін қазіргі заман саясаткерлері аудиторияға күшті әсер ету

ниетімен әртүрлі тактикалар, әдіс-тәсілдерді қолданады.

Манипуляциялаудың алғышарттары. Табысты манипуляциялау шарты көптеген жағдайларда көптеген азаматтар ақпараттың әсер етуінің пассивті нысаны болып табылады: ол ақыл-ойдың күш-жігерін жұмсайды, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының көмегі едәуір әсер етеді. Сананы манипуляциядың кез келген түрі өзара әрекеттесу болып табылады. Адам манипуляцияның құрбаны бола алады, егер ол бірлескен авторы, серіктесі болса. Манипуляция тек жасырын психологиялық зорлық-зомбылық ғана емес, сонымен бірге азғырушылық. Манипуляция объектісінде пайда болатын эмоцияларға байланысты манипуляциялардың нысандарын анықтауға болады:

оң нысандары:

- шапағат;
- сабырға шақыру;
- комплимент;
- вербальды емес түрде ойнау (құшақтау, жымындасу);
- жақсы жаңалықтарды естірту;
- ортақ мүдде.

теріс нысандары:

- деструктивті сын (күлкі, жеке тұлғаны сынау);
- деструктивті мәлімдеме (теріс өмірбаян фактілері, кеңестер және өткен қателіктерге сілтеме);
- деструктивті кеңес (қатынасын өзгерту, мінез-құлық жолдары, категориялы пәрмендер және нұсқаулар).

Заманауи зерттеушілер (Г.А. Копнина, С.Г. Кара-Мурза, О.Л. Михалева, И.В. Диманте) сөздің келесі негізгі түрлері (манипулятивті қоса алғанда) тағайындалуы мүмкін, яғни сөйлеу стратегиясы ретінде:

- бейнеге негізделген сөйлеу стратегиясы;
- символдық жүйелерге негізделген сөйлеу стратегиясы;
- рөлге негізделген сөйлеу стратегиясы;
- адресаттың жеке басын пайдалану әдісіне негізделген сөйлеу стратегиясы;
- өмір / рухани құндылықтарға жүгінуге негізделген сөйлеу стратегиясы;
- көтермелеу / төмендету стратегиясы [7, 11-13].

Зерттеушілер стратегиялар мен тактикаларды жіктеуде бірнеше тәсілдерді анықтайды.

О.Л. Михалева саяси дискурста қалыптасқан сөйлеу манипуляциясының үш стратегиясын қарастырады, бұл жіктеу журналистердің мәтіндерді құрастыру және нәтижесінде олардың мақсаттарын барынша арттыру үшін пайдаланатын негізгі стратегияларын толық және жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді:

- *төмендету стратегиясы;*
- *көтермелеу стратегиясы;*
- *театрлық стратегия.*

Коммуникативті стратегиясына сәйкес, зерттеуші коммуникативтік мақсаттарды оңтайлы жүзеге асырудың жоспарын айта кетеді, ол байланысты нақты ісі болып табылатын объективті және субъективті факторларды және жағдайларды ескере отырып, және өз кезегінде, мәтіннің сыртқы және ішкі құрылымын ғана емес, сондай-ақ белгілі бір тіл құралдарын нұсқайды.

Әр стратегия белгілі бір тактика арқылы жүзеге асады. *Төмендету стратегиясы* қарсыластың позициясын әлсірету ниетімен қолданылады, бұл орайда анализ «минус» тактикасы, айыптау тактикасы, балағаттау немесе қорлау тактикасы, қауіп-қатер тудыру тактикасы т.б. қолданылады [8, 34-б]. Осы орайда, Италияның экс премьер-министрі Маттео Ренци мырзаның сөз сөйлеулерін мысал ретінде алғым келеді.

«Il referendum in Italia può essere considerato un a fonte di incertezza»
«Италиядағы референдумды белгісіздіктің бір көзі ретінде қарастыруға болады» бұл мысалда анализ «минус» тактикасы қолданылып тұр, демек ол елдегі жағдайдың аса мәз емес екенін айтқысы келеді.

«Abbiamo avuto una stagione di premier tecnici (un riferimento a Mario Monti) animati da sentimenti anti-italiani»

Көтермелеу стратегиясы, сөйлеушінің өзін қарсыластардан жоғары көрсетіп, әсіресе, сайлау науқанында өзінің маңыздылығын арттыру негізінде пайдаланылады. Бұл стратегия спикердің өз мәртебесінің маңыздылығын арттыруға деген ұмтылысын көрсетеді, ал бұл стратегия анализ «плюс» және сыннан қашу тактикаларын қажет етеді.

«Durante la mia presidenza nell'UE, l'Italia ha focalizzato l'attenzione sulla crescita economica dell'unione, senza dimenticare le persone»

«ЕО-тағы төрағалығым кезінде Италия одақтың экономикалық өсуіне аса көңіл бөлген болатын және де адамдар жайлы да ұмытпады» осы тұрғыда экс премьер-министрдің анализ «плюс» тактикасын пайдаланғанын көреміз.

Ал үшінші стратегия – *театрлылық стратегияны* саяси дискурста сөйлеуші не болмаса сайлауға түскен үміткер, ең алдымен, халықты өзіне қарату, бұру мақсатында пайдаланады, яғни халық назарын ояту және уәде беру тактикалары арқылы. Саяси дискурстың театрлылығы байланыс тараптарының бірі – адамдар – бұл, бірінші кезекте, тікелей адресаттың рөлін атқармайды, ал саяси оқиғаларды өзіне қандай да бір әрекет ретінде қабылдайтын адресат-бақылаушы болады.

«Dobbiamo pensare anche a come possiamo migliorare la qualità di questa vita e decidere quale sarà la società del prossimo futuro»

«Біз осы өмірдің сапасын қалай жақсартуға болатынын және жақын болашақта қоғамның қандай болатыны туралы ойлануымыз керек» немесе

«Se ci atteniamo ai confini dei nostri stati, non andremo avanti»

«Егер өз мемлекеттеріміздің шекараларына байланып тұрсақ, біз бұдан әрі қарай жүре алмаймыз!» деген мысалдардан халық назарын

өзіне бұрғысы келетінін сеземіз, бұны біз ояту тактикасы деп атаймыз [9].

Зерттеу барысында манипулятивті стратегияның негізгі үш түрі айтылды: төмендету стратегиясы, көтермелеу стратегиясы, театрлылық стратегия. Стратегияны пайдалану спикердің ниетіне байланысты, оны төмендету немесе көтермелеу стратегиясын таңдау өзінің жеке мәртебесінің маңыздылығын жоғарылату немесе саяси жаудың мәртебесін барынша азайту ниетіне байланысты екенін атап өткен жөн. Осылайша, стратегияларды жүзеге асыратын тактикалардың тізімін жалғастыра беруге болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі — Алматы. «Сөздік-Словарь», 2005 ж.
2. Бурдые П. Политические позиции и культурный капитал // Бурдые П. Социология политики. – Москва: Socio-Logos, 1993.
3. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет
4. Wilson, John. Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language. Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1990.
5. Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Пер. с франц. и португ. – М.: Прогресс, 1999. - 238 с.
6. Әділова А. Қазіргі қазақ көркем шығармаларындағы интертекстуалдық репрезентациясы, семантикасы, құрылымы фил. ғыл. докт. диссертациясы. – Алматы, 2009. – 235 б.
7. Диманте И. В. Инструментарий профессионального коммуникатора (приёмы речевого воздействия) – Коммуникативные исследования. – Омск: ОГУ им. Ф. М. Достоевского, 2015. – № 4 (6).
8. Михалева О.Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия. – М.: Либроком, 2009 – 256 с.
- 9 [Электронды ресурс]. – URL: <http://italy4.me/novosti/politika/anglijskij-italyanskogo-premer-ministra-potryas-internet.html> (дата обращения 15.01.2018)

Статья поступила 25.09.2018

REFLECTION OF TWO LANGUAGE CULTURES IN THE PROCESS OF TRANSLATION

Chitebayeva S.Zh.¹

¹2nd year PhD student, Specialty «6D020700- Translation Studies»,
KazUIRandWL named after Ablai khan, Almaty, Kazakhstan
e-mail: zhumagalievna@mail.ru

Abstract. The article discusses a set of translation aspects taken into account by a translator in transferring non-equivalent vocabulary and concepts related to the material and spiritual values of people that find their expression in customs and traditions, thoughts and attitudes, morals, stereotypes, peculiarities of language, lifestyle and self-expression.

Keywords: realia, connotative words, non-equivalent vocabulary, lacunae, precedent text, adaptation.

УДК 81`255
МРНТИ 16.31.41

ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУР ДВУХ ЯЗЫКОВ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА

Читебаева С.Ж.¹,

¹докторант 2 года обучения,
специальность «6D020700- Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: zhumagalievna@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается совокупность переводческих аспектов, учитываемых переводчиком при передаче безэквивалентной лексики и понятий, связанных с материальными и духовными ценностями народов, которые находят своё проявление в традициях и обычаях, стиле мышления и установках, моральных нормах, стереотипах, особенностях языка, образа жизни и самовыражения.

Ключевые слова: реалия, коннотативная лексика, фоновая лексика, лакуны, прецедентный текст, адаптация.

В настоящее время конвергенция культур находит яркое выражение во всех сферах человеческой деятельности и науки, в том числе и в переводоведении. В условиях всеобщей глобализации проблемным подходом является разрешение конкретных и важных вопросов во взаимодействии не только в науке, но и между странами, народами. По мнению известного поэта, мыслителя и философа Гете, чтобы понять народ и язык другой культуры, в переводе необходимо добраться до непереводаемого. Одним из непереводаемых аспектов текста являются *реалии*. Под этим термином понимаются слова, называющие элементы быта и культуры, исторической эпохи и социального строя, государственного устройства и фольклора, т.е. названия специфических особенностей данного народа, страны, чуждые другим народам и странам [1,6].

Понятие «реалия» как одно из ключевых в переводоведении рассматривается многими авторами. Так, в начале 50-х Л.Н.Соболев определяет *реалии* как показатели колорита, передающие национальные и культурные особенности определенного народа. Если Г.В. Чернов пишет о реалии как о «безэквивалентной лексике», то А.Е. Супрун выдвигает еще одно непереводаемое при переводе понятие – «экзотическая лексика». В.С. Паревская, разделяя точку зрения С.И. Влахова и С.П. Флорина относительно выделения национального колорита, в качестве ведущего дифференцирующего признака реалий как «номинативных словосочетаний» (сочетания слов, которые семантически равны слову), предлагает собственное определение: реалии – это слова и словосочетания, обозначающие предметы материальной и духовной культуры, исторические факты и события, характерные для определенного этнического сообщества (нации, народности) и не имеющие эквивалента в иных языках [2, 153].

Важным фактором для каждого народа или нации является передача

культурологического наследия от поколения к поколению. Поэтому перед переводчиком ставится колоссальная задача не исказить, более того умело – интерпретировать или трансформировать расхождения различных культур.

Томахин Г.Д. определяет реалии как названия присущих только определенным нациям и народам предметов материальной культуры, фактов истории, государственных институтов, имена национальных и фольклорных героев, мифологических существ и т.п. При сопоставлении языков слова, обозначающие эти явления, относят к безэквивалентной лексике. Безэквивалентными являются слова, служащие для выражения понятий, которые отсутствуют в иной культуре и, как правило, не переводятся на другой язык одним словом, не имеют эквивалентов за пределами языка, которому они принадлежат. Переводчикам приходится прибегать к пространным описаниям или предлагать собственные неологизмы типа *надземка* – *elevatedrailroad* (*по аналогии с “подземкой”*); *виктрола* – *Victrola* (*проигрыватель определенной марки; Victor* – *название фирмы, производящей радио- и телеаппаратуру*); *букмейкер* – *book-maker* (*человек, принимающий заклады от публики на скачках и бегах*); *родстер-roadster* (*двухместная машина с откидным верхом*) [3, 5].

Н.П. Ясиненко в культурно-специфической лексике помимо реалий и безэквивалентной лексики, выделяет также коннотативную лексику, фоновую лексику, лакуны, прецедентный текст (Н.П. Ясиненко, 2005).

Коннотация, по «Словарю лингвистических терминов» О.С. Ахмановой, имеет экспрессивную, эмоциональную окраску интенционального значения. В энциклопедии «Русский язык» *коннотация* (от лат. *connotatio*, от *connoto* – добавляю значение) определяется как дополнительное значение или стилистическая окраска окказионального характера. С точки зрения стилистики, *коннотация* рассматривается как не прямое, а косвенное или ассоциативное выражение. Переносное (образное) значение слова, если оно апробировано общественным употреблением, рассматривается как частный случай полисемии. Например, слово *fox* в значении *хитрый человек* является одним из значений слова *fox* – *лиса* [4, 108]. Если денотативное значение слова *лиса* «четвероногое животное» в словаре дается как, то коннотативное, или переносное, значение осознается как «хитрость», поскольку в народе именно это качество ассоциируется с лисой. По мнению О.Г. Ревзина, понимание коннотативных значений зависит от текстовой компетенции носителя языка, от объема его знаний [5, 444].

В толковом словаре значение термина «фондовая лексика» объясняется происхождением от лат. *Fundus* – фондовый, то есть *дно, основание*, несущее информацию национально культурного характера, так как понятия, выражаемые словами, которые относятся к данной группе, отсутствуют или не совпадают в исходном языке и языке перевода. К ним в русском

языке относятся: советизмы («ударник», «партсобрание»), бытовые понятия («щи», «сени»), историзмы («кулак», «сажень»), *фразеологизмы* («бить челом»), фразы литературного происхождения («человек в футляре»). Так, представляют трудности случаи несовпадения объема значений в двух языках, например, английское *to get married* шире по объему значения, чем «жениться», «выходить замуж» в русском.

Т.Г. Фомина объясняет понятие «фоновая лексика», исходя из учения о слове как основной единице языка, имеющей две стороны: внешнюю (*план выражения – лексема*) и внутреннюю (*план содержания – семема*). Лексема представляет собой звуковую оболочку слова, актуализирующую в нашем сознании имеющуюся информацию о называемом предмете, то есть семеме слова, состоящую из множества сем – семантических долей [6, 23]. Опираясь на определение «лексического фона» Е.М. Верещагина и В.Г. Костомарова, Т.Г. Фомина рассматривает его как совокупность непонятных сем, описывающих данное явление, но не участвующих в его классификации. Чем лучше носитель знает данный объект, и чем больше информации заложено в его память, тем большее количество сем он сможет назвать. Лексический фон является именно той частью семемы, которая напрямую отражает культурологические факты, описывая особенности существования данного объекта в той или иной национальной культуре, при этом лексический фон отражает как историю, так и современные характеристики объекта – газовая, керосиновая, электрическая, неоновая, светодиодная лампа. В лексикологии лексический фон, за исключением некоторых ярких и актуальных в данном коммуникативном акте сем, относят к *периферии семемы* [Фомин, 2011].

Если говорить о «лакунах» как понятии, отражающем явления одной культуры, не существующие в другой, то в толковом словаре русского языка Д.Н. Ушакова дается объяснение с точки зрения филологии как пробел, пропуск, недостающее место в каком-нибудь тексте. В.Л. Муравьев, в свою очередь, подразделяет лакуны на лексические и этнографические. При сопоставлении лексики двух языков можно обнаружить лакуны, пробелы, «белые пятна» на семантической карте одного из языков. В понимании большинства лингвистов эти «белые пятна» появляются при отсутствии эквивалента слова в другом языке [7, 3].

З.Д. Попова и И.А. Стернин различают семантические и когнитивные лакуны. Лексическая лакуна есть отсутствие слова или устойчивого словосочетания, фразеологической единицы в лексико-семантической системе языка при наличии соответствующей потенциальной семемы в условиях имеющейся в языке лексической парадигмы («старожены», «победю», «пылесосу») и при наличии концепта. В этом случае нет лексем. Семантическая лакуна – отсутствие слова и семемы («спрашивающий совета», «спускаться с крутизны на веревке») при наличии концепта. В этом случае нет слова в целом, то есть в языке

вообще не представлено соответствующее значение. Когнитивные (концептуальные) лакуны – отсутствие слова и концепта. Лакуна названа когнитивной потому, что соответствующее явление не познано народом, не концептуализировано – русские концептуальные лакуны приватность, уединенное молчание на природе, политическая корректность, толерантность, умение жить в удовольствие [8, 62].

Процесс общения между коммуникантами состоит из нескольких аспектов – психологического (при проявлении интенции спикеров); взаимообмен информацией для достижения целей при вопросе и ответе говорящих; восприятие и полное понимание собеседника; культура, являющаяся основным фактором знания не только обычаев и традиций, но и восприятия менталитета и привычек собеседников. Все перечисленные аспекты касаются не только индивидов одной культуры, но и представителей разных культур.

Одним из носителей культуроспецифического характера является прецедентный текст. По определению Ю.Н. Караулова, который ввел в научный обиход этот термин, прецедентными являются тексты, (1) значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, (2) имеющие сверхличностный характер, то есть хорошо известные и широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, и, наконец, такие (3), обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности. В наше время в числе прецедентных, наряду с художественными, фигурируют и библейские тексты, и виды устной народной словесности (притча, анекдот, сказка и т.п.), и публицистические произведения историко-философского и политического звучания. Знание прецедентных текстов есть показатель принадлежности к определенной эпохе и ее культуре, тогда как их незнание, наоборот, есть предпосылка отторженности от соответствующей культуры [9, 216].

Ряд ученых (Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова) понимают данный термин в широком значении, включив в число прецедентных текстов также тексты, обладающие ценностной значимостью в течение относительно короткого промежутка времени, равно как и тексты, прецедентные для сравнительно узкого круга лиц (семейной группы, студенческого коллектива и т.п.), например, рекламный ролик или анекдот [10, 45]. Авторы поясняют, что ценность усвоения текста может быть не только положительной, но и отрицательной, то есть языковая личность может усвоить текст добровольно или по принуждению. В качестве примеров прецедентности такого типа авторы приводят трилогию Л.И. Брежнева «Малая земля», «Целина» и «Возрождение» или текст любого популярного рекламного ролика [Слышкин, Ефремова, 2004]. Так, в рекламных сообщениях в качестве прецедентного текста для привлечения потенциальных покупателей, в основном, используются названия и строки из популярных фильмов, художественных произведений, песен и т.д. Они подчеркивают уникальность, необычность и функциональность

объекта рекламы. «Лучшие друзья девушек – это бриллианты» (рекламный щит ювелирного отдела): в кульминационный момент фильма «Джентльмены предпочитают блондинок» героиня Мэрилин Монро поет песню под названием «Бриллианты – лучшие друзья девушки». Также это – слова из песни группы «ВиаГра» «Бриллианты»). Рекламист организует информацию определенным образом: на первый план выходит название продукции. Акцент делается на объекте, представляющем наибольший интерес [Е.В. Куликова, 2010].

Многие авторы считают, что культура народа живет во фразеологизмах, которые отражают ее особенные черты и характер, воззрения народа, идеологию своей эпохи, общественный строй. Так, по мнению В.Масловой: 1. В большинстве фразеологизмов есть «следы» национальной культуры, которые должны быть выявлены; 2. Культурная информация хранится во внутренней форме ФЕ, которая, являясь образным представлением о мире, придает фразеологизму культурно-национальный колорит; 3. Главное при выявлении культурно-национальной специфики – вскрыть культурно-национальную коннотацию.

Фразеология есть фрагмент языковой картины мира. Фразеологические единицы всегда обращены на субъекта и возникают они не столько для того, чтобы описывать мир, сколько для того, чтобы его интерпретировать, оценивать и выражать к нему субъективное отношение. Именно это отличает фразеологизмы и метафоры от других номинативных единиц. В.Н.Телия пишет, что фразеологический состав языка – это «зеркало, в котором лингвокультурная общность идентифицирует свое национальное самосознание», именно фразеологизмы как бы навязывают носителям языка особое видение мира, ситуации. Например, сведения о быте русского народа (красный угол, печки-лавочки), об этикетном поведении (садиться не в свои сани, как пить дать, несолоно хлебавши, ломать шапку), о традициях и обычаях (из полы в полу, вывести на чистую воду) и т.д. [11, 82].

По данным словаря С.И. Ожегова, «красный угол» обозначает место расположения домашнего иконостаса в жилом помещении. Будет нелогично перевести «красный угол» на английский как *redcorner*. В английской культуре оно не будет иметь эквивалентного значения. А слово *иконостас* переводится на английский язык *iconostasis* (перевод онлайн словаря multitrans). В.М. Мокиенко выражение «печки-лавочки» поясняет как символ повседневного житейского бытия, когда домашние разделяют неминуемые горести, и радости.

В связи с такими личностными и существенными аспектами во взаимодействии двух культур главная роль отводится переводчику для достижения цели, успешных переговоров, в решении межкультурных взаимодействий. Таким образом, условием успешной кооперативной работы двух стран и народов является отражение двух различных видов мышления в процессе перевода. Понятие «две культуры» было

сформулировано английским писателем и ученым Чарльзом Перси Сноу в 1959 г. в Кембриджском университете в лекции «Две культуры и научная революция», посвященной «научной культуре», научному и техническому прогрессу XX века. Взаимосвязь материальной и гуманитарной культуры – отличный тандем. Если первая представляет собой совокупность разного рода средств бытия, овеществляется в орудиях труда, технике, производстве, вторая является совокупным знанием о психике, мышлении, выраженным в философии, психологии, истории, эстетике, переводоведении и др., субъектом которых является человек. К гуманитарной культуре относится описание объектов материальной культуры, его перевод на другой язык или адаптированный текст. При этом во внимание берутся не только лингвистические и экстралингвистические характеристики, но интертекстуальные аспекты в отражении двух культур в процессе перевода.

В энциклопедическом словаре адаптированный текст определяется как «облегченный текст литературно-художественных и других произведений, приспособленный для малоподготовленных читателей или детей; применяется чаще при изучении иностранных языков». Это определение применимо и к текстам других типов, в том числе рекламных. Причем нередко наблюдается адаптация рекламных текстов, так как возникшее в одной стране понятие или продукт должно прижиться в другой [Е.Т. Hall]. Так, например, мужчина в розовом трико, делающий балетные па посреди шоссе; крутой бизнесмен, катающийся на эскалаторе; стая гусей, переходящих дорогу: «Толерантность»... «Пунктуальность»... Это рекламный ролик американской компании. Компания предлагает застраховать свою жизнь. «Непонятно», – сказали бы носители русской культуры. Как видим, необходимо учесть межкультурные особенности, различия и тот факт, что данная реклама нуждается в культурной адаптации. При этом определяющим становится понятие «национальная культура» [12], которая представляет собой «совокупность материальных и духовных ценностей нации, проявляется в национальных традициях, стиле мышления и установках, моральных нормах, стереотипах и образцах межличностного и межгруппового поведения и самовыражения, особенностях языка и образа жизни» [Этнопсихологический словарь «Академик»].

В национальной культуре как системе взаимосвязанных элементов можно выделить несколько «узловых точек» – особенностей, которые проявляются на всех уровнях рекламного сообщения: визуальном, смысловом, понятийном, ролевом; и, следовательно, должны учитываться при «пересадке» рекламного продукта на новую почву. Эти особенности условно можно разделить на социально-исторические (контекст и реалии), ценностные, поведенческие, пространственные, лингвистические, маркетинговые.

Представители одной культуры разделяют некий общий набор знаний – контекст, который по своему содержанию и объёму может

не совпадать с контекстом другой культуры. Контекст проявляет себя на всех уровнях рекламного сообщения: от оформления продукта до сюжета видеоролика. Так, европейцы уже давно знают, что многие пищевые продукты сегодня генетически модифицированы и что это вредно. Поэтому плашки «Не содержит ГМО» на упаковке в Европе будут «продавать». Потребитель стран СНГ узнал ГМО совсем недавно. А жителю Африки наличие ГМО, вероятно, безразлично.

Помимо лингвистических и межкультурных существуют и другие виды адаптаций рекламных средств общения или посылов. Приведем в качестве примера виды адаптаций в рекламной среде рекламно-коммуникационной группы «SOLDIS»:

- *Адаптация с учётом динамики восприятия информации*, тип информации, динамичность видеоряда, интенсивность визуализации образа – частота смены кадров также зависят от особенностей культуры и привычек восприятия. Если для английского (и американского) мышления справедлив термин «клиповое», «иконическое», то для других – рекламный видеоролик с очень быстрой сменой кадров, планов и ракурсов вызовет раздражение.

- *Адаптация с учётом физиологического типа, проксемики, мимики* – нюансы жестикуляции, мимики, а также пространственное расположение героев друг к другу. Согласно данным проксемики – науки о взаимном расположении предметов, представители коллективистских культур (чаще культур с высоким показателем общего контекста) при общении располагаются друг относительно друга ближе, нежели представители индивидуалистских культур. При съёмке рекламного ролика дистанция часто имеет определяющее значение. Представим, что герой ролика обращается к зрителю с советом что-либо приобрести. Совет производит больший эффект, если исходит от «своего», от человека, ведущего с вами дружескую непринуждённую беседу. Поэтому камера, выполняющая в данном случае роль глаз зрителя, должна выбрать максимально «естественный» план изображения. Что касается мимики, самым очевидным примером межкультурных различий является американская улыбка. В странах СНГ улыбка – чаще всего реакция на смешное. Поэтому без причины во все зубы улыбающийся человек выглядит эдаким «дурачком». Такими нам кажутся герои рекламных телеканалов, круглосуточно улыбающиеся нам с предложением купить очередной кухонный комбайн: проблемы нужно решать с серьёзным лицом.

- *Адаптация с учетом верований и суеверий*. Понимание культурных различий в странах является важной темой. Самые большие культурные различия существуют, в основном, в приметах и суевериях народов мира [Н.Ю. Гутарева, 2015].

Например, цифра «4» по древним китайским приметам считается «числом смерти», так как иероглифы «смерть» и «4» читаются одинаково. Фирма Siemens пренебрегла этим предрассудком и поставила в Китай модели сотовых телефонов с «четверками» в маркировках - SL45 и S40.

Siemens сильно отстаёт на этом рынке от своего шведского конкурента, компании Ericsson. Ericsson не использует цифру 4 и маркирует трубки, отправляемые в Китай, индексами, непременно имеющими цифру «8» - A1018, A1028, A3618. «Восьмерка», как верят китайцы, приносит удачу.

В Египте не пользуются спросом продукты питания, в оформлении упаковки которых использован желтый цвет. Этот цвет пустыни, по верованию египтян, уносит жизни.

- *Адаптация с учетом ценностей.* Если рекламщик сумел внушить вам, что вы покупаете не просто пиво, а атмосферу весёлых вечеров с друзьями, можно считать, что вы у него в кармане. Однако ценности, которые он обещает залить в бутылку вместе с пивом, в другой культуре могут прийти не по вкусу. Г. Хофштеде предлагает обратить внимание на такие характеристики культуры, как иерархичность общества – демократичность или недемократичность отношений между «большим боссом» и «простым работягой», а также ценность гармоничных отношений. Если для обществ с высоким показателем иерархичности любой спор – это нарушение гармоничных отношений, то для культур с более горизонтальным строением спор – не конфликт, но необходимый рабочий процесс, в ходе которого находится наилучшее решение проблемы. Вечная борьба, столкновение мнений – путь к достижению гармонии. Производитель компьютерных игр, компания EA Sports в Америке продаёт свою продукцию под лозунгом «Challenge Everything» – «В поединке со всем». При переносе ролика в страны восточной Европы с высоким уровнем иерархии и ценностью неконфликтности лозунг вызвал массу протестов.

В странах с развитой экономикой распространённой ценностью является социальная ответственность бизнеса. Поэтому большинство статей «О компании» на сайте обязательно рассказывают о благотворительной деятельности организации. Сайт Kraft Foods, например, рассказывает о борьбе компании с голодом и указывает размер пожертвований. Сайт компании Panasonic – о заботе компании об окружающей среде, а также о своём спонсорстве Олимпийских игр. Сайт косметической компании Lush заверяет пользователей, что продукция не тестируется на животных. Поэтому при выходе российской компании на иностранный рынок важно будет не просто перевести, но ценностно адаптировать свои коммуникации, в том числе сайт компании.

- *Адаптация позиционирования.* В открытой рекламной энциклопедии стратегия адаптации определяется как максимальное приспособление своих брендов к условиям местного рынка и в соответствии с его спецификой. Компания может адаптировать товарную стратегию – изменить качественные характеристики продукта и упаковку. Также компания может внести существенные изменения в коммуникативную стратегию бренда на определенном рынке. В результате адаптированный бренд находит большой спрос на национальных рынках.

Экономический аспект адаптации связан с особенностями и уровнем

экономического развития общества (в том числе с покупательской способностью населения, особенностями налогообложения, силой конкурентов и др.).

Социокультурный аспект адаптации предполагает корректировку позиционирования товара в рекламе с учетом специфики, отражающей особенности процессов ожидания, потребления, образные и символические представления о товаре и т.д. [13]. Так, например, в Британии лекарства продаются строго по рецептам. Чтобы его получить, необходимо сначала записаться на прием к врачу, что тоже не так-то просто. Даже обычный терапевт принимает пациентов только по записи, а своей очереди встретиться с доктором можно ждать и неделю, и две. А при простуде ждать так долго никто не станет. Зачастую лондонцы покупают необходимые им «разрешенные» (без рецепта) лекарства в специальных отделах супермаркетов (Pharmacy) [14]. В случае, если лондонцы зайдут в супермаркеты Казахстана, то они естественно не найдут отдел «Pharmacy», а «разрешенные» (без рецепта) лекарства приобретут в аптеках.

Вся совокупность вышеизложенных аспектов передачи знаний или информации не только с одного языка на другой, но и из одной культуры в другую ложится на плечи переводчика. Возможность правильно передавать безэквивалентную лексику и понятия, с ней связанные, элементы в обычаях и традициях разного народа, при переводе которых необходимо учесть для восприятия представителей другой культуры, предполагает наличие у переводчика фоновых знаний. Конечно, немаловажным является тот факт, что переводчик должен в совершенстве знать, владеть не только переводимый язык или текст, но и специфику культуры определенного народа.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе [электр. ресурс] М., 1980. – Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/neperevodimoe-v-perevode-read-391814-1.html>
- 2 Паревская В.С. Непереваемое в переводе, или к вопросу о понятии и специфике реалий. – Филологические науки. [электр. ресурс] – Тамбов: Грамота, 2015. № 2 (44): в 2-х ч. Ч. II. – С. 151-154.
- 3 Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр.яз.- М.:Высш.шк., 1988. – 239 с.
- 4 Гальперин А.И. Очерки по стилистике английского языка – Режим доступа: https://classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka
- 5 Ревзин О.Г. О понятии коннотации – Режим доступа: <http://webcache.googleusercontent.com>
- 6 Фомина Т.Г. Язык и национальная культура. Лингвострановедение // Учеб. пособие. – Казань, 2011.
- 7 Муравьев В. Л. Лексические лакуны (На материале лексики французского и русского языков) – Владимир, 1975.
- 8 Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка. // Научное издание. – Воронеж 2007.
- 9 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – Изд. 7-е. — М.: Изд. ЛКИ, 2010. – 264 с.

10 Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. «Кинотекст» (опыт лингвокультурологического анализа) – М.: Водолей Publishers, 2004.

11 Маслова В. Лингвокультурология. //Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.

12 Рекламно-коммуникационная группа – Communication Group «SOLDIS» [Электр. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.soldis.ru>

13 Открытая рекламная энциклопедия “Advertopedia” [Электр. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.advertopedia.ru>

14 Сайт новостей «THEUK.ONE» [Электр. ресурс]. – Режим доступа: <https://theuk.one>

ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЫ

<http://www.bionow.ru/bnows-856-1.html>

<http://libraryno.ru/1-dve-kul-tury-kak-otrazhenie-dvuh-tipov-myshleniya-kse2003>

https://classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_13.htm

<http://russkiyazik.ru>

https://methodological_terms.academic.ru

<https://slovar.cc/rus/ushakov>

<http://niv.ru/doc/dictionary/encyclopedic>

<https://www.soldis.ru>

<https://vocabulary.ru/termin/nacionalnaja-kultura>

<https://www.multitran.ru>

<https://phraseology.academic.ru>

<https://ethnopsychology.academic.ru>

АУДАРМА ҮРДІСІНДЕГІ ЕКІ ТІЛ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСІ

Читебаева С.Ж.¹

¹мамандығы «6D020700 - Аударма ісі» бойынша 2-курс докторанты,

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: zhumagalievna@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада бір тілден екінші тілге аударылатын халықтың материалдық және рухани құндылықтары, әдет-ғұрыпы мен дәстүрі, ой-өрісі мен ұстанымдары, моральдық нормалары, стереотиптері, тілдік ерекшеліктері, өмірі мен өзін-өзі көрсету мәнеріне байланысты балама емес лексика мен өзіндік ерекшеліктері бар ұғымдарды жеткізу барысында аудармашы ескеретін аударма аспектілерінің жиынтығы қарастырылады.

Тірек сөздер: реалия сөздер, коннотативті сөздер, баламасыз лексика, баламасы жоқ сөздер, прецеденттік мәтін (ұқсас, алдында болған)

Статья поступила 25.09.2018

III БӨЛІМ. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
РАЗДЕЛ III. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО
PART III. LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

UDC 821.5
JRSTI 17.07.31

**PROBLEMS OF MODERNISM IN THE POEMS OF T.S. ELIOT
"THE WASTE LAND"**

Baidildayeva A.K.¹,

¹Master of Humanitarian Arts, teacher,
Department of foreign languages speech practice,
of Ablai khan KazUIR&WL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

Abstract. The article is concerned with the artistic features and ideas in T.S. Eliot's literary works. The main purpose of the article is to show through literary analysis artistic techniques, thereby, to elevate the creative activity of the poet among other poets of his time.

Keywords: myth, literature, poems, novels, modernism

As a direct material was chosen poetic creativity of one of the most outstanding representatives of the modernist movement in the poetry of the 20 th century T.S. Eliot. Modernism completes the artistic quest not only the turn of the century, but the entire artistic experience of mankind. The poetry of modernism is "cultural poetry," burdened by the knowledge and experience of previous eras. It is present in the form of reminiscences, allusions, intertextual inclusions of the conquest of the poetic schools of the past and the present.

T.S. Eliot was well aware of the cultural mission of his poetry, designed to preserve the "memory of the language." Appeal to the work of Eliot required a strict and thorough, even picky approach to the literary material. It was necessary to show in the limited space of the text the mechanism of the action of the poetic metaphor in its sound and textual embodiment. Taken for analysis, the texts, viz. Eliot poetic works of the 1910s-20s, are sufficiently representative to solve this problem. The general concept of the work was, on the one hand, to study the theory of metaphor, to consider it in conceptual terms and apply directly to the analysis of Eliot's poetic heritage of the 1910s-20s. On the other hand, we needed to study Eliot's theoretical work to create a general conception of his poetic creativity: for this we considered his view of literary criticism, the history of poetry, and singled out Eliot's concept of metaphor. In addition, we were interested in the poet as a critic of culture, who in his epoch was a prominent theorist in the understanding of the concepts of culture, religion, tradition, individual talent. [1]

Eliot develops an innovative approach in assessing the contemporary literary process. He puts forward the theory of “impersonal poetry,” in which the individuality of the author should be realized as the imposition of his personal experience on the experience of his literary predecessors with complete self-elimination: “Poetry is not a space for emotions, but an escape from emotion, and this is not an expression of personal, but a flight from personal” (Eliot 2002: 214). As an evaluation of the literary work, he suggests the concept of an “objective correlate” (“a set of objects, situations, a chain of events that would serve as the formula for the emotion itself”, Elliott 2002: 339) as a way of determining the autonomy of the text.

In criticism, Eliot identifies utilitarian tasks, namely, the interpretation of works of art and education of taste. According to Eliot, “many things the poet does instinctively” (Eliot 1997: 127). All other estimates of literary works are subjective.

The theory of “impersonal poetry” reflected Eliot’s view of the tasks and purpose of poetry and literary criticism in the transitional era, as he defined for himself the era of modernism in the period of its formation. In the history of the development of literature, he saw several such transitional epochs, most of all his attention was drawn to the era of the XVII century. and the development in it of metaphysical poetry. [2]Eliot introduces the notion of the “disintegration of the integrity of the world perception” for characterizing this era and believes that European culture and European consciousness are still under the impression of this unperceived “disintegration of the integrity of the worldview”.

Considering poetic names, Eliot actually defines the notion of classics in literature: absolutely indisputable for him are the names of Dante, Shakespeare and Goethe. He elevates them to the rank of the Great European poets and, as the main characteristics of the classical one, calls three: abundance, scope and unity, and then adds universality. Acquaintance with the views of Eliot on poetry, its characteristics of individual poetic names give a unique opportunity to enter the creative laboratory of Eliot himself. The history of poetry, proposed by Eliot, looks fresh and original.

In accordance with the purpose of our work - to explore the use of metaphor in Eliot, in the literary and critical legacy of Eliot, we singled out the question of his interpretation of the notion of metaphor. In Eliot, we also find the characterization of metaphor as a separate device - “a healthy metaphor multiplies the power of the language” and “there is no thought, as long as there is no metaphor, and the metaphor creates an idea”[3]. To characterize the poetry of English metaphysicians, Eliot uses the concept of metaphors and concepts as metaphors of a special kind. Comparing the poetic techniques of Dante and Shakespeare, Eliot makes the fundamental recognition of our

work that "the whole poem of Dante is a huge metaphor, and in her verses there is no place for individual metaphors" (Eliot 2004: 301). Thanks to this recognition, we come to the conclusion that Eliot allows for the existence of a total metaphor, when the whole text becomes a metaphor.

It was extremely important in the context of our work to also grasp the views about Eliot as a critic of culture, to get acquainted with his concept of culture, in which he includes understanding of religion, tradition and individual talent. Relation to religion and the church Eliot associated with the concept of tradition, as well as the desire to correlate the notion of tradition and modern literature led him to develop a concept of "impersonal poetry." Eliot connects tradition with the poets of the remote past. The poet must not lose the sense of history. [4] Culture for Eliot - not only art, but also the life of a certain group of people. In Christianity, he sees the development mechanism of Western society, which allows you to maintain a balance. Eliot believes that in any work for preserving the moral criterion there must be a Christian component. The unity of culture is ensured by language self-identification.

We also considered classical and modern theories of metaphor, which allowed us to reveal the specificity of artistic expressiveness created by metaphors and to carry out the typology of metaphors. We singled out the theory of comparison and the theory of interaction as the basic in the history of the formation of the science of metaphor. The circle of names that we use in this theoretical part, and then in the immediate analysis of the text, can be chronologically constructed as follows: K. Bühler, A.A. Richards, M. Black, F. Wilrayt, M. Beardsley, J. Searle, J.A. Miller, M.J. Raddy, J. Lakoff and M. Johnson, S.R. Levin et al. We also mention separately the concepts of A.A. Potebnya and E. Cassirer, who establish the relationship between the metaphor and the category of the unconscious, as well as between the metaphor and the myth [5].

In his poetry of the 1910 s. – 20 s. Eliot, responding to the main event of the era – the first world war – is developing its own model of reflection of reality in art. Eliot along with Joyce was one of the first in the renewal of the poetic devices of modern literature through the mythologization of reality. This allowed us to consider, in the context of mythological thinking, not only the poem "The Waste Land," but all the work of Eliot of this period.

We analyzed all the poetic work of Eliot of this period and found a total of more than 100 metaphors. Numerous allusions caused the need for in-depth study of each metaphor from the point of view of content and revealing several sub-metaphorical meanings in it. We found that the difficulty in classifying and identifying metaphors in Eliot is due to the combination of metaphor with other paths (comparisons, epithets) and their interpenetration [6]. Eliot actively uses the method of revitalizing erased metaphors, in some

cases Eliot metaphors create occasional word meanings. In some cases, we have established the use of methods of sound recording and alliteration when creating a metaphor. Many metaphors are built on anthropological metricality, which enhances metaphorical imagery. An extensive series of metaphors is based on the convergence of specific objects and abstract concepts. Abstract concepts in Eliot metaphors are personified, they have spatial-temporal coordinates, as in material objects.

We have established that metaphorical imagery destroys the traditional perception of the world and has an ontological and general existential character, modeling one of the central themes of Eliot's creativity of this period - the theme of death and immortality. The image of time and space, created by metaphors in Eliot's poetry, corresponds to the modernists' view of fragmentation, ineptness, fragmentation of the epoch, and the destruction of historicism.

We have also established that metaphorical imagery in a number of poems is not just through, it is often the same, Eliot's work not only preserves, but repeats the same metaphorical images and models, and even metaphorical combinations. We have also revealed that Eliot's metaphor is a form of creating the author's ironic distance with respect to the lyrical hero and the content of the work.

In the context of the use of metaphor in the era of modernism, we identified five types of metaphors in Eliot as a paradigm of the modernist metaphor. These are metaphors that contribute to the removal of the lyric form; metaphors of the "disintegration of the integrity of the world view"; metaphors-allusions to classical literary works and metaphors, the imagery of which is generated by the myth.

Metaphorical works T.S. Eliot, in our opinion, consists not so much in the direct use of metaphorical turns, as in implied motives, all sorts of allusions, the mythologization of author's thinking, and also in the very fusion of the sound of poems and poems. Due to the homogeneity of creativity T.S. Eliot, each poem is individually representative, because it contains all the author's metaphorical images and models, up to the complete coincidence or parallelism of metaphorical turns.

On the verge of the XIX-XX centuries, there were changes in the historical, social, scientific and cultural development of society, a new paradigm of cognition and sensory perception of reality was born [7]. The search for new expressive means brought the poets to a super-sensual level, the metaphor ceased to be a violation of the correctness of the language, but turned into the only true manifestation of it, taking the place of the word.

In addition to the influence exerted on it by modernism, the metaphor, by virtue of its "poetic", was different from the units of spoken language.

Metaphor contrasted the ordinary world with the poetic, recognizing the latter as unconditionally true and the one to which one should strive, overcoming the conventions of language.

The metaphor was not a ready – made means of expressing the poetry of modernism. In the process of creating apoetic meaning, the metaphor changed depending on the demands placed on it, but the poetry of modernism was influenced by its main artistic expressive means - metaphor.

In this chapter we have defined a general idea of the essence of modernism, highlighting several general tendencies in the literature and art of the early 20th century, such as the propensity for fragmentation, new historical thinking, elitism, attention to technological progress, the emergence of interest in the microcosm, etc. Eliot himself was a theorist of modernism "from within". Establishing Eliot's contribution to reflecting reality, his position in relation to the first world, we considered the forms of poetic response to this event in the poetry of the "trench school" ("naturalism") and "Georgian poetry" ("escapism"). Matching their aesthetic tendencies, Eliot develops her own model of reality. For an adequate commentary on metaphors in Eliot's poetry, we trace in sufficient detail the study of myth in the XIX-XX centuries. Romanticism refers to myth as a method of cognition and treats it as an aesthetic phenomenon. The presence of Nietzsche in the cultural consciousness of the West influenced the formation of the worldview of Eliot and his contemporaries. Freud's myths are the products of sexual drives driven into the subconscious. Jung connects mythology with the collective unconscious and introduces the concept of an archetype. Eliot, along with Joyce, was the first in the way of updating the poetics of modern literature through the mythologization of reality. An important role for both authors was played by the works of Fraser and anthropological mythological school. The central work of Eliot, the poem «The Waste Land,» is traditionally interpreted from the point of view of mythological thinking. It distinguishes five traditional mythological motifs (a dangerous journey, the Church, a search, the legend of the Holy Grail and the myth of the Fisher King).

Creativity Eliot 1910 – 20-ies., in which we consider metaphors, forms the core of his artistic system. Immediately after analyzing all the lyrical creativity of TS. Eliot of this period, we found a total of over 100 metaphors. The research base was formed by the method of continuous sampling. Especially it would be desirable to emphasize the encrypted character of both Eliot's works as a whole and the metaphors in them, since words outwardly having a non-metaphoric form turn out to be metaphorical in nature, in virtue of the value invested in them by the author.

REFERENCES

1. John Xiros Cooper. The Cambridge Introduction to T.S. Eliot. – Cambridge University Press, 2006. – p.37
2. Craig Raine. T.S. Eliot. – Oxford University Press, 2011. – p. xiii.
3. Eliot T.S. Selected Essays. – London: Faber and Faber Limited, 1932.
4. Eliot T.S. Tradition and the Individual Talent. The Egoist. London. 1919, vol. 6. nos.4&5
5. Eliot T.S. The Waste Land. –New York: Boni&Liveright, 1922. – p.14.
6. Eliot T.S. The Use of Poetry and the use of Criticism – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1933. – p.33.
7. Northrop Frye. Anatomy of criticism. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000. – p. 204.

Т.С. ЭЛИОТТЫҢ «ҚҰНАРСЫЗ ЖЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ МОДЕРНИЗМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Байдилдаева А.К.¹,

¹гум.ғ.м., оқытушы,

шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ,

Алматы, Қазақстан, e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

Андатпа. Мақалада Т.С. Элиот шығармаларындағы көркемдік ерекшеліктер мен басты идеялар қарастырылады. Мақаланың басты мақсаты ақынның өзіндік қолтаңбасы бар өз заманының біртуар тұлғасы әрі дарынды ақыны екенін шығармасын әдеби талдау арқылы көрсету.

Тірек сөздер: миф, әдебиет, поэма, белгі, модернизм.

ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗМА В ПОЭМЕ Т.С. ЭЛИОТА “БЕСПЛОДНАЯ ЗЕМЛЯ”

Байдилдаева А.К.¹,

¹Магистр гуманитарных наук, преподаватель,

кафедра практики речи иностранных языков,

КазУМОиМЯ им.Абылай хана,

Алматы, Казахстан, e-mail: baidildaeva.aigerim@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматриваются художественные особенности и идеи литературных произведений Т.С. Элиота. Главной целью статьи является, используя литературный анализ, выявить художественные приемы автора, рассмотреть особенности его творческой деятельности на фоне литературного творчества других поэтов этой эпохи.

Ключевые слова: миф, литература, поэмы, символ, модернизм.

Статья поступила 25.09.2018

IV БӨЛІМ. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ IV. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ
В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ
PART IV. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACHING

APPLICATION OF ISPRING TOOL IN KAZAKH LANGUAGE CLASSES

Duysabayeva D.U.¹,

¹Senior Lecturer of Uzbek and Kazakh language department
of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami,
Tashkent, Uzbekistan

E-mail: d.duysabayeva@gmail.com

Abstract. The article describes a test that will be conducted in accordance with today's requirements, namely, appropriate to the level of mental operations based on Bloom's taxonomy. Brief overview of types and goals of adaptive testing will be received by using Ispring or My test programs.

Keywords: ICT, test, Bloom's taxonomy, mental operations, reproductive and productive skills, partial search, creativity test, Ispring tool.

ӘӨЖ 378

FTAMT 14.35.09

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ISPRING БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ

Дуйсабаева Д.У.¹,

¹аға оқытушы, өзбек және қазақ тілі кафедрасы,
Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогика университеті,
Ташкент, Өзбекстан, E-mail: d.duysabayeva@gmail.com

Андатпа. Бұл мақалада қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісінде қазіргі заманның талабына сай ақпараттық-компьютерлік технологиялар мен педагогикалық технологияларды қолданудың ұтымдылығына сипаттама берілген. Сынақ қалпының бір түрі болған тест, оған қойылатын бүгінгі талап, яғни білім алушының Блум таксономиясы негізіндегі ойлау қабілеттері мен операциялары деңгейіне сай дайындалуы қарастырылған. Ispring немесе My test бағдарламасында адаптивті тест тапсырмаларының түрлері мен мақсатына біраз шолу жасалынады.

Тірек сөздер: АКТ, тест, Блум таксономиясы, менталды ми, репродуктивті, продуктивті, жартылай іздену, креативті тесттер, Ispring бағдарламасы.

Білім беру процесінде берілген білімнің нәтижелерін талдау, алынған білімнің деңгейін анықтау үшін студенттердің білім, дағды, іскерліктері мен компетенциясын анықтау және өзін өзі бақылау процесін дұрыс жолға қою қажет. «Біліп қана қойған аз, оны пайдалана білу қажет, қалап қана қойған аз, жасау қажет» – деген белгілі ойшыл, жазушы,

ағартушы Иоганн Вольфганг Гете айтқандай, қазіргі заманның талабы – нәтижелі оқыту. Ол үшін оқыту процесіне көптеген өзгерістер, соның ішінде – тест тапсырмалары, ақпараттық-компьютерлік технологиялар, педагогикалық технологиялар кеңінен қолданылуда.

Тест тапсырмалары жаңа мәлімет, білімді ұғып қабылдау, бекіту және бақылау кезеңдерінде пайдаланып, оқушының белсенділігін оятады, ойлау қабілеттілігін нығайтуға әсер етеді. Әрине, тест алу процесі компьютерлік жүйеде өтсе, оның ұтымдылығы арта береді, себебі білім алушы өз білім деңгейінің бағасын бірден көріп, қателерін жөндеуге ұмтылады.

Қазіргі таңда профессор-оқытушылар тарапынан дайындалған бақылау жұмыстарының қатарында тест жұмыстарының орны бөлек екені еш күмән туғызбайды. Өйткені тест білім алушы білімінің деңгейін ғана анықтап қоймайды, оның ойын жүйелеп, логикалық ойлау, дұрыс жауапты анықтау дағдыларының қалыптасуына, тез шешім қабылдау қасиетінің дамуына тиімді әсер етеді. Бірақ білім алушы тарапынан өз-өзін бақылау, белгілі бір теориялық тақырыпты қай дәрежеде меңгергенін өз бетінше анықтап білу үшін де қолданылу қажет екені толық ескерілмей келе жатыр. Сонымен бірге бүгінгі тест тапсырмалары негізінен репродуктив дәрежедегі тапсырмалар болып, олардың көп бөлігі бірыңғай формада түзілген, студенттердің өз бетінше және шығармашылықпен ойлай алу іскерліктерін дамыту жолында ақсап тұрғанын көрсетеді.

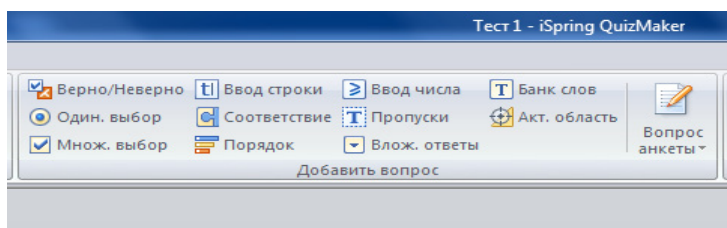
Көрнекті тіл маманы, методист ғалым, педагогика ғылымдарының докторы Ә. Исабаев сынау қалыптарының арасында тесттің орнын ерекше атап көрсеткен. Тесттің артықшылығы: дәл болуы, сенімді болуы, көп вариантты болуы. Тілдік теориялық және практикалық материалдарды меңгертуде, тілдік тақырыптарға байланысты дағдыландыру жұмыстарының түрлерін іске асыруда да сапалы орын иелейді деп есептеген [1, 158].

Әлем ғалымдарының еңбектерінде тест мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде, сондықтан бүгінгі күнде бұл саланы терең зерттеп үйренетін тестология ғылымы қалыптасты. Білім саласында тест тапсырмаларын топтастыру критерийлері де әр түрлі. Дәстүрлі тесттерге жататындар: гомогендік және гетерогендік. Дәстүрлі емес тесттерге: интегративті тесттер, адаптивті тесттер, критерийлі-бағытталған тесттер. Тесттік тапсырмалар жүйесінің тиімділігі және беретін нәтижесі: оқу процесінде барлық студенттер түгел тартылады, тексеруге оқу материалдардан толық қамтуды қамтамасыз етеді, аз уақыттың ішінде барлық студенттердің білімін анықтауға мүмкіндік береді, студенттердің ойлау, есте сақтау қабілетін дамытады, жылдамдыққа тапқырлыққа дағдыландырады, студенттердің пәнге қызығушылығын, ынтасын артырады, студенттердің жауаптарды салыстырып, дұрыс жауабын таңдай білуге, өз бетінше қорытынды жасай білуге дағдыландырады [2, 17]. Біз А.А. Жайтапова, А.Б. Пахридина, А.Ш. Қабиболлина

мақаласында келтірілген «дамытушы компьютерлік құрылған оқу ортасы – тіл үйренушілердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, шетел тілін меңгеруге және сөйлесім әрекетін дамытуға бағытталған тәсілдерді қамти отырып, олардың қатысымдық құзыреттіліктерін дамытуды көздейтін орта екеніне көз жеткіздік» тұжырымдамасын [3, 138] толық қолдай келе, күнделікті оқу процесінде қолданып жүрген әлемге тараған компьютерлік оқу бағдарламаларды сипаттап, олардың оң және кері жақтары, ұтымдылығы мен әсерін қарастырып, өз тәжірибемізбен бөліспекпіз.

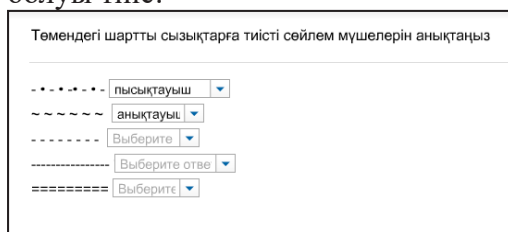
Әлемнің дамыған елдерінде профессор-оқытушылар тарапынан оқу курсы бойынша тест тапсырмалары банкі түзіліп, бұл тесттерден Ispring немесе My test бағдарламасында адаптивті (оқушы деңгейі ескере өнделген) сай тест тапсырмалары жаратылып, студенттердің өз-өзін бақылау процесі жолға қойылуда және бұл жағдай білім нәтижесінің артуына әсер еткені белгілі болды. My test бағдарламасында тест тапсырмаларының түрлері мен функциялары аздау.

Ispring бағдарламасында тест тапсырмаларының он бір түрі болып, олар мақсаты мен міндетіне орай қолданылады.

Олар: *ия/жоқ, бір жауап, бірнеше жауап, қатар қосу, сәйкестендіру, ретімен орналастыру, сан қосу, сөз қалып қойған жер, енгізілген жауаптар, сөздер банкі және белсенді аймақ.*

Мысалы *енгізілген жауаптар* түріндегі тест тапсырмасында берілген жауаптар арасынан дұрысын таңдай алу үшін студент сол тақырыпты толық меңгерген болуы тиіс:

Ретімен орналастыру тестінде берілген жауаптарды талқылай отырып, ретімен орналастыруы қажет. Тестің бұл түрі де білім алушыдан Блум таксономиясы негізіндегі ойлау операцияларын орындай алуды талап етеді.

Етістіктің бұйрық рай түрі баяндауыш болса, жақ-жаққа қарай жіктелу тәртібімен орналастырыңдар

1.
2.
3.
4.
5.
6.

Сөздер банкі тест түрінде білім алушылардың сөйлемді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құрай алу дағдыларын қадағалайды. Бұл тапсырмаларды нәтижелі орындау үшін сөз тіркесі мен сөйлем синтаксисін жақсы меңгерген болуы да қажет.

Тиісті тіркестерді қойыңыз

1. Менің бар. 2. Сәбит алма сатып алды. 3. Оның – жұбайы жаста. 4. Біздің келді. 5. Фирманың іссапарда. 6. Ол бүгін әңгімелесті. 7. Аулада тұр.

Бұл бағдарлама негізінде дайындалған тест тапсырмалары студенттердің білім деңгейін анықтауда Блум таксономиясы негізіндегі ақыл операцияларын орындай алуды талап етеді. Тест тапсырмаларының қиындық дәрежесі репродуктив (30%), продуктив (30%), жартылай іздену (20%) және креатив тест тапсырмалары (20%) мөлшерде болуы ұсынылады.

Сонымен, Ispring бағдарламасы – тест тапсырмаларын түзуде сурет, аудио- және видеоматериалдарды қолдана отырып, қағаз бетінде де, компьютерде де орындауға мүмкіндік беретін бағдарлама. Бұл бағдарламаның сұрақтар мен жауаптардың мәтінін өзгерту, тест дизайнін жасау, балдарды есептеу, уақыт белгілеу сияқты тағы басқа қосымша мүмкіндіктері де бар. Қазақ тілінен теориялық және практикалық материалдарды меңгертуде, тілдік тақырыптарға

байланысты дағдыландыру жұмыстарының түрлерін іске асыруда нәтижелі бағдарлама екеніне көзіміз жетті.

Жаһандану заманында компьютер, ғаламтор, мультимедиялық қондырғыларды оқу барысында, әсіресе басқа тілді (шет тілін, екінші тілді) үйренуде қолдану – өте тиімді жол, себебі оң нәтижесін беретіні іс-тәжірибемізде дәлелденуде.

ӘДЕБИЕТ

1. Исабаев Ә. Қазақ тілін оқыту методикасы. – Ташкент, 2003 – 243 б.
2. Толипова Ж. Педагогикалық квалиметрия. – Тошкент, ТДПУ босмахонаси. –2015. – 17 б.
3. Жайтапова А.А., Пахридинова А.Б., Қабиболлина А.Ш. Шетел тілін оқыту барысында білім алушылардың танымдық және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін дамытудағы ақпараттық коммуникациялық технологиялардың тиімділігі. – Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ «Хабаршысы». – «Филология ғылымдары» сериясы. – 2018, 2 (49). – Б. 131 – 140.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ISPRING БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ

Дуйсабаева Д.У.¹,

¹старший преподаватель, кафедрасы узбекского и казахского языков,
Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами,
Ташкент, Узбекистан, E-mail: d.duysabayeva@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена анализу роли информационно-компьютерных технологий при обучении казахскому языку как иностранному, и в частности использованию тестовых заданий. Рассматривается работа по созданию тестов разных видов и назначения, которая проводится в соответствии с сегодняшними требованиями, то есть с учетом уровня умственных операций на основе таксономии Блума, а также – применение тестов для проверки знаний, умений и навыков. Приводится краткий обзор типов и целей адаптивного тестирования будет получен с помощью программ Ispring или My test.

Ключевые слова: тест, таксономия Блума, умственные операции, репродуктивные и продуктивные навыки, частичный поиск, тест креативности, программа Ispring.

Статья поступила 27.09. 2018

THE FORMATIVE ASSESSMENT TECHNOLOGIES OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS OF PUPILS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Konyrbai Zh. A.¹,

¹Master of Humanitarian Arts, teacher,
Department of foreign languages speech practice,
of Ablai khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: zhan.askarovna@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the issue of the formative assessment technologies of educational achievements of pupils in foreign language classroom. Nowadays, one of the actual topic of educational system is assessment system including formative assessment. In this regard, this article explains the concept of summative and formative assessment, and

also analyzes the concept of general formative assessment based on the works of foreign and domestic.

Keywords: assessment, grade, criteria, result, feedback, formative and summative assessment

ӘӨЖ 378

ҒТАМТ 14.35.09

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Қоңырбай Ж.А.¹,

¹гум.ғ. магистры, оқытушы,
шет тілдерде сөйлеу тәжірибесі кафедрасы,
Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТУ,
Алматы, Қазақстан
e-mail: zhan.askarovna@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада шетел тілі сабағында оқушыларының оқу жетістіктерін формативті бағалау жүйесі қарастырылады. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Осыған байланысты бұл мақалада суммативті бағалау және формативті бағалау ұғымдарының мәні ашылып, жалпы формативті бағалау ұғымына шетел және отандық зерттеушілердің еңбектеріне сүйене отырып талдау жасалынады.

Тірек сөздер: бағалау, баға, критерийлер, нәтиже, кері байланыс, формативті және суммативті бағалау.

Бүгінде білім берудің жаңа моделіне көшу жағдайында ЭЫДҰ-ның 28 елі мүшелерінің «Тиімді оқыту үшін өзара әрекет: сапалы талдау мен бағалау нәтижелерінің халықаралық тәсілдері» [1] жұмысында жүзеге асырылған тәжірибелерінің салыстырмалы талдауында диагностикалау мен оқушылардың оқу жетістігін бағалау жүйесінің әсері басым екендігін дәлелдейді. Бағалау оқу үдерісіне қатысты тек қана бақылау элементі болмау керек, оқыту бөлімінің маңызды бір дәрежесіне көшуі тиіс. Бағалау жетістіктің қорытындысын шығаруға ғана емес, жаңа айналымның дамуына, білім сапасының жаңа деңгейіне жөнелтілген нүктесін қалыптастыру болу керек. Бағалау құралының қаншалықты өзгеруі туралы емес (бағалау рәсімдері мен құралдары өзгеруі де мүмкін болатын), қаншалықты бағалау мақсаты мен философиялық бағасының өзгеруі туралы сөз болатынын атап көрсету маңызды.

Қазіргі кезде педагогтар бағалау жүйесін жан-жақты анықтап, зерттеу барысында. Мысалыға Ш.А. Амонашвили, В.В. Давыдов, В.Ф. Шаталов деген басқа да педагог ғалымдар балаларды бағалаудың жүйесін жақсартып, және балаларға жағымды әсер қалдыруға тырысады. Шетел тілін оқытудағы бағалауға берілетін дәстүрлі анықтамасында оның оқыту «мақсаттары» және оқытудың «мазмұны мен тығыз байланысы сипатталады. Сондай ақ мұғалімнің алатын жетекші орынын ескере

отырып, бағалау «тілді бегілі бір деңгейде меңгерумен анықталатын оқытушы мен оқушының біріккен әрекеті» деп көрсетіледі.

Шетел тілін оқыту әдістерінің даму тарихында, шетел тілін меңгеруді бағалау жүйесінің негізгі компонентіне, атап айтар болсақ, бағалау нысанына әр-түрлі анықтама беріледі. А.Н.Щукин шетел тілін оқытудағы бағалау нысаны ретінде:

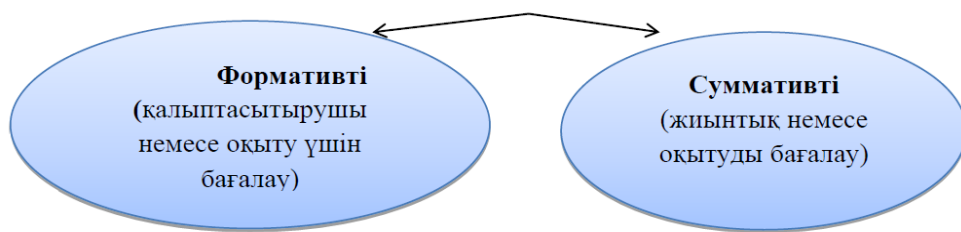
- Тілдік компетенцияларды;
- Қатысымдық компетенцияларды;
- Әлеуметтік мәдени компетенцияларды анықтайды

Бағалаудың функциясына келер болсақ, онда нысанның ерекшелігіне байланысты, атап айтар болсақ, шетел тілін оқытуда, ғалымдар оқыту мен оның нәтижесін бірге бір мезгілде бағалауды дұрыс деп табады. Соған сәйкес бағалаудың келесі функциялары ажыратылады: Оқытушы диагностика жасайтын, түзету енгізетін басқарушы, бағалаушы, түрткі болатын функциялар. Ғалымдар шетел тілін оқытудағы бағалаудың негізгі сипаттамалырын да анықтауда да ортақ пікірде. Бағалаудың аталған типологияларында олардың «білім беру сапасы» деп аталатын мақсаттық категориядан алшақтылығы байқалады, ал білім алушылардың жетістіктерін аралық немесе қысқа мерзімдік қорытынды бағалау олардың «оқудағы жетістіктерін» көрсетеді. [2, 148-149 б.].

Бағалаудың ең тиімді жолы-білім алу процесіндегі теріс жағдайларды болдырмайтын, оқушыларды ынталандырып, әрбір оқушы өзін жеке тұлға ретінде сезіне алатындай болуы тиіс. Мұндай жолдардың бірі ретінде біз – *формативті бағалау* жүйесін қарастырамыз.

Осы бағалау жүйесінің екі түрін келесі суреттен 1 көре аламыз.

Бағалау жүйесі

Сурет 1 Бағалау жүйесінің түрлері

Формативті бағалау – бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар және олардың мұғалімдері қолданатын мәліметтерді іздеу.

Егер бағалау мақсаты бағ қою, сертификатта немесе қытудың алғ жылжуы тіркеу үшін қыт қорытындысы шығар болс, онда өзінің функциясы бойынш бағалау жиынтық болы табылады.

Егер формативті бағалау мұғалім мен оқушы үшін белгілі бір мақсатқа жету үшін қажетті ақпараттарды жинақтау үрдісі болып табылса, суммативті бағалау арнай нормативті құжат арқылы сыртқы органдармен жүргізіледі. Формативті бағалау кезінде бағалау шкаласы мұғалім немесе мұғалімдер тобымен, кейде оқушылармен бірлесе отырып жасалуы мүмкін, ал суммативті бағалау кезінде стандартты мемлекеттік бағалау шкаласы қолданылады. Суммативті бақылау және формативті бақылау ерекшелігін келесі суреттен көре аламыз.

Стандартты суммативті және формативті бағалаудың ерекшелігі

Сурет 2 Суммативті және формативті бағалау айырмашылығы

Стандартталған бағалау әртүрлі оқушыларға өздерінің жеке қабілеттеріне және қажеттіліктеріне қарамастан «бір өлшем» арқылы бағалауды ұсынады.

Қалыптастырушы бағалауды өсімдікті суарумен теңестіруге болады. «гүлді өсу үшін суарамыз» сол сияқты оқушыларды білімнің «дәмін сезу» үшін оқытамыз.

Енді жиынтық бағалауда жақсы көрсеткішке қалай қол жеткізуге болады, оқушы жақсы баға алуы үшін сабақты қалай ұйымдастыру керек деген сауалға жауап беруге көмектесетін формативті бағалаудың маңыздылығына тоқталамыз.

Бағалаудың бұл түрінің қалыптастырушы болып аталатындығы бағаның нақты бір оқушыға, оның білім мазмұнын меңгерудегі кемшіліктерін анықтауға, оның орнын барынша тиімді толықтыруға бағытталған. Педагог осындай бағалау әрекеті арқылы пәнді меңгерудің мақсатын нақты анықтап, оқушының өткен тақырыптарды біртұтас, үйлесімді картина түрінде елестетуіне, нәтижені бақылаудың барабар (адекватты) тәсілдерін өзі анықтай білуіне, жоғары деңгейге жетуге ынталануына көмектеседі. Оқушылар өзін-өзі бағалау ұстанымдарын, өзінің жұмыс нәтижелерін жетілдіру тәсілдерін меңгереді, өзінің оқуына деген жауапкершілікті мұғаліммен бөліседі.

Уильям Д. көрсеткендей, формативті және суммативті бағалаудың негізгі айырмашылығы оларды бағалау уақытында емес, оларды пайдалану мақсатында жатыр. Бағалау бір уақытта формативті немесе суммативті болуы мүмкін. Әдетте оқу жылының соңында өтетін жазбаша бағалау дәстүрлі түрде суммативті болып саналады, өйткені ол оқушылардың нақты оқу жылында жазбаша түрде оқығандарын өлшейді және бұл көрсеткіштер оқушылардың жұмысын бағалау, ата-аналар, оқушылардың оқу жетістіктерін ілгерілету және әкімшілік мақсаттар үшін пайдаланылады. Дегенмен, бағалаудан алынған ақпарат оқушыларға олардың күшті және әлсіз жақары туралы жазбаша түрде хабарлау және болашақ жазбаша нұсқауларды жетілдіру үшін пайдаланылса, ол формативті болып саналады.

Осыған дейін формативті бағалауды көптеген ғалымдар зерттеп, тәжірибе жүзінде тексерді. Формативті бағалау термині ең алғаш рет енгізген 1967 жылы Майкл Скривен болды. Ол оқу жоспарын жетілдіру мақсатында бағалаудың алатын орны ерекше екенін атап өтті және ол бағалаудың екі мақсатын анықтады формативті бағалау және суммативті бағалау. 2011 жылы Лундаль С. Формативті бағалау оқушының оқу жетістіктерін жетілдіріп қана қоймай мұғалімнің педагогикалық дағдыларын да жетілдіруі тиіс екенін айтты. Сонымен қатар ФБ оқыту процесін көздеп, тұрақты кері байланыс жүргізіп отыруы қажет [3, 183-6].

Ұзақ уақыт бойы бағалау бейресми қалыптастырушы тапсырмаларға емес, білім беру әлеміндегі жиынтық тестілеу түрінде айқынырақ болды. Оқушыларды бағалау арқылы «үздік оқушыны» жасаудың жолдарын іздеді және бағалау мен оқыту арасындағы байланыстарды сирек көрді. Алайда П. Блэк және Д. Уильямның бағалау туралы жасаған тәжірибелері мен еңбектері бұл көзқарасты түбегейлі өзгертті. Осы тұста Блэк пен Уильямның түпнұсқалық зерттеулерінде сыныптың «**қара жәшік**» техникалық метафорасы қолданылған және сол арқылы *формативті бағалауды* қолдану «қара жәшік ішіндегі жұмыс» ретінде белгілі болды. Олардың пікірлері бойынша бағалау арқылы оқытуды жақсарту қарапайым бес түйінді фактормен байланысты екендігін көрсетті:

- Оқушылармен тиімді кері байланысты қамтамасыз ету.
- Оқушылардың өзіндік оқуға белсенді қатысуы, бұл өз кезегінде оқушыларды өзін-өзі бағалауға қатыстырады.
- Бағалау нәтижелерін ескере отырып, оқытуды түрлендіру.
- Бағалаудың оқушылардың өзін-өзі бағалауы мен қызығушылығына едәуір ықпал ететіндігін мойындау, бұл өз кезегінде білім алуға түбегейлі түрде ықпал етеді.

• Оқушылардың өз оқуын қалай жетілдіру керектігін түсіну үшін өздерін-өздері бағалай алуын қамтамасыз ету және өзара бағалау арқылы құрдастарымен бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру [4].

Сонымен қатар П. Риа-Диккинс және Ш. Гарднер – қалыптастырушы бағалау ерекшеліктеріне назар аударатын алғашқы ғалымдардың бірі. Олар шетел тілі пәнінің мұғалімдерімен сұхбаттасып және сабақтарды бақылай отырып, сыныпта бағаламастан бұрын сабақтың басында мұғалім оқушылармен бірге бағалау критерийлерін немесе басқа да шешімдерді оқушылармен бірге ойласа отырып жасау керек деген шешімге келді. [5]

Ресей ғалымдары И.С. Фишман, Г.Б. Голуб мұғалімнің қалыптастырушы бағалауды ұйымдастырудағы алгоритмін мына тұрғыда ұсынады:

- ✓ Жоспарланған оқу нәтижелерін анықтау.
- ✓ Оқушының маңызды оқу нәтижелерін жоспарлау және оған жету әрекетін ұйымдастыру.
- ✓ Оқушылардың жоспарланған оқу нәтижелеріне кері байланыс механизмі көмегімен жетуін жүргізу [6].

Тіл үйретудің Жалпы Еуропалық бірлестігі формативті бағалаудың *күшті* және *әлсіз* тұстарын көрсетті. Күшті жағы оқушының білімін дамытуға жақсы жағы жағдай жасалса, әлсіз жағыкері байланысты жүргізу барысында оқушылардың оқуға деген жауапкершілікті өз мойындарына алып, еркіндікті сезінетіндерінде. Дегенмен, қазіргі таңда кері байланысты дұрыс, уақыты қолдана білу оқу процесінде үлкен жетістіктер әкеледі деп тұжырымдайды.

Формативті бақылауды түсінген оқытушы бұл бір қатып қалған формалды бағалау емес екенін біледі. Тағы бір зерттеуші Шебелсон формативті бағалаудың үш түрін көрсетті:

а) ұшу кезінде

ә) жоспарлаған өзара әрекеттесу

б) ресми және формалды қалыптастырушы бағалау

а) тәжірибелі мұғалімдер сабақ өтіп жатқан кезде оқушылардың қатесін түзеп, терең ұғынудың орнына, олардың білетін нәрсесін ашып көрсетуге көшіп кері байланыс орнатады. Бұл формативті бағалуда «ұшу кезінде» деп аталады.

ә) өзара әрекеттесудің жоспарланған бағалануы – оқушылардың өте маңызды ақпаратты алуы үшін зерттеу сұрақтары мен басқа да әрекеттерді әдейі қолдану.

б) ресми және формалды қалыптастыруды бағалау оқу жоспарының бөлігі ретінде әдейі енгізіледі және жоспарланған үйреншікті сәттерде орын алуы мүмкін. Бұл ресми бағалау оқушылардың білмейтін нәрселерін машықтауға арналған, дер кезінде жүзеге асатын педагогикалық іс-әрекет.

Оқушылардың өз оқуын қалай жетілдіру керектігін түсіну үшін өздерін-өздері бағалай алуын қамтамасыз ету және өзара бағалау арқылы құрдастарымен бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру. Уильямның негізгі ұстанымы оқу жетістіктерін жақсартудың негізі – олардың әлсіз жақтарын қажеттіліктерін біліп алу. Сол сияқты, 2005 жылы Бағалауды Жетілдіру Институты оқу үшін бағалаудың жеті стратегиясын әзірледі, және бұл стратегияларды 3 негізгі сұраққа жауап беру арқылы қол жеткізуге болатынын дәлеледі:

- «Мен қайда бара жатырмын?»

1-стратегия: оқушыларға оқу мақсатын анық және түсінікті түрде ұсыну.

2-стратегия: күшті және әлсіз жұмыс үлгілерін пайдалану

- «Мен қазір қайдамын?»

3-стратегия: тұрақты сипаттамалы кері байланыс ұсыну.

4-стратегия: оқушыларды өзін-өзі бағалауға және мақсат қоюға үйрету.

- «Жетіспеушіліктердің орнын қалай толтырамын?»

5-стратегия: оқытудың мақсатына және білім беру сапасына зейін қою.

6-стратегия: оқушыларды мақсаттылыққа үйрету.

7-стратегия: оқушыларды рефлексияға үйрету [7, 23 б.].

Бұл Уильям және Тосонның формативті бағалау тұжырымдамасына ұқсас. Яғни, бұл үш сұрақты Уильям мұғалім тарапынан қарастырды:

«Оқушы қайда барады?»

«Оқушы қазір қайда?»

«Оқушы сол жерге қалай жетеді?»

Бірінші сұрақ оқытудың түпкілікті бағытын көрсетеді. Бағалаудың нақты мақсаты анықалып, оқушыларға жеткізілсе бағалау нәтижесі маңызды және мақсатты нысан ретінде кірістіріледі. Яғни, оқушы сәйкестендірілген стандарттарға сай меңгерілуіге тиісті нәрселер туралы хабарлайды. Бұл стандарттар оқушыға түсінікті терминологияда мысалдармен ұсынылуы керек. Сонымен қатар, мұғалімдер оқушының әлсіз немесе күшті жақтарын салыстырмалы түрде жүргізу тиіс.

Екінші сұрақта мұғалімдер оқушылардың оқу процесінің қандай деңгейде тұрғанын анықтау. Себебі формативті бағалау мұғалімнің не үйреткені емес, оқушылардың нені үйренгеніне аса назар аударады. Осы тұста олар керіс байланыс орнату және өз-өздерін бағалау арқылы қойылған мақсаттарға жете алады. Басқаша айтқанда оқушылар өздерінің қателерін, жетіспеушіліктерін біліп, оны түзету үшін әрекеттер жасай алады, ал мұғалім осы әрекеттердің дұрыстығына бағыт – бағдар беруге міндетті. Д. Уильямнің пікірінше сол жеткіліктердің орын толықтыруға мұғалімдер оқушыларға өз бетімен жетуге жағдай жасау керек.

Жақында Д. Оджеринде формативті бағалау оқушылардың оқуын бірнеше тәсілмен жақсартуға көмектеседі деп пайымдайды.

- бұл оқушыларға оқыту кезінде сыныпта мұқият болуына көмектеседі;

- ол оқушылардың оқу қиындықтарын анықтайды және оқушылар мен мұғалімдер үшін оқу ортасын жеңілдетеді. Мұғалім үшін бағалау нәтижесі мұғалімге оның білімін жетілдіруге көмектесетін кезде қалыптастырады, ал оның нәтижесі мектепте оқыту сапасын жақсартуға әкелуі мүмкін мектептер мен аудандар үшін бағалау болып табылады [8, 35 б.]. Сонымен қатар, Блум Б., Хастингс Дж. және Мадаус Дж. біз термин, курстың немесе бағдарламаның соңында пайдаланылатын бағалаудың түрін көрсету үшін «суммативті бағалау» терминін таңдап, бағалау, сертификаттау, немесе оқу жоспарының, оқу курсының немесе оқу жоспарының тиімділігіне қатысты зерттеулер жасалынатынын білеміз. Жиынтық бағалаудың маңызды сипаттамасы оқушы, мұғалім немесе оқу бағдарламасы немесе оқудан кейін оқытудың тиімділігіне қатысты шешім қабылданғаны болып табылады. Қалыптастырушы бағалау – бұл үш процестің кез-келгенін жетілдіру мақсатында оқу жоспарын құру, оқыту және оқыту үдерісінде жүйелі бағалауды қолдану [9].

Сондай-ақ, Коуи Б. оқыту үшін бағалауды бірлескен мұғалім мен оқушының жауапкершілігі ретінде қарастырады. Оқушылар мұғалімдердің пікірлері идеялар сезімін қалыптастыруда олар үшін белсенді рөл атқарады деп санайды. Ол оқушының бақылауын немесе өзін-өзі бағалауды кері байланыс пен қалыптастырушы бағалаудың түпкі мақсаты деп көрсетеді [10, 101-102 б.].

Стиггенс Р. оқушылардың оқу жетістіктерін қалыптастырушы бағалаудың жалпы оқу процесіне тигізетін бірнеше пайдасын атап көрсетті:

- алдымен олар өздеріне сенімді оқушыларға айналады, өйткені олар өздерін бақылап отырады.

- бұдан басқа, оқушылар өз ісіне жауапты болу дегенді түсінеді.

- мұғалімдер пайдасы үшін олардың оқушылары оқуға ынталы болады.

- ата-аналар өздерінің балаларының оқу жетістіктерін, оқуға деген ынтасын көріп отырады.

- мектеп басқармасы мен басшылары жауапкершіліктің стандарттарының шынайылығынан және оқушылардың білім деңгейінің көтерілгенін көре алады [11, 58-59 б.].

Қазіргі уақытта бұл бағалау жүйесі кіріктірілген білім беру бағдарламасына сай Назарбаев Зияткерлік Мектептерінде қолданыста жүріп жатыр. Соған сәйкес формативті бақылауды зерттеуші отандық ғалымдардың бірі Кохаева Е.Н. формативті бақылауда мынадай ұстанымдарын ұсынады:

- *Мағыналық.* Ең елеулі оқыту нәтижелеріне және оқушының қабілетіне назар аударыңыз.

- *Ықтималдылық.* Баға білім дағды, құндылықтар мен құзіреттіліктердің мақсатқа және нәтижеге сәйкестілігін қадағалау.

- *Объективтілік және әділдік.* Бағалаудың негізгі құралы бағалау критерийлерінің мұқият құрастырылуы.

- *Интеграция.* Бағалау оқу процесінің маңызды бір бөлігі ретінде.

- *Ашықтық.* Оқушыларға бағалау критерийлерін алдын-ала айтып түсіндіру және оны құрастыруға оқушыларды қатыстыру.

- *Қол жетімділік.* Бағалау мақсатының қолданылатын әдістердің қарапайымдылығы мен анықтығы.

- *Жүйелілік.* Бағалау процесін жүйелі және дәйекті түрде жүргізу.

- *Ізгі ниет.* Мұғалім мен оқушы арасындағы біріккен қарым-қатынас [12, 66-6].

- Мектеп білімнің қазіргі даму этапында басты мақсат оқушыны дамыту болған кезде, бағалау өзгеруді және дамуды талап етеді. Егер мұғалімдердің барлығы бірдей белгілі бір ұстанымдарға сүйеніп жұмыс жасағанда ғана бағалау жүйесі оң нәтижесін береді.

Кері байланыс жүргізу

Кері байланыс сабақтың әр кезеңінде қолданылады, мұғалімнің оқушылармен үздіксіз өзара әрекет етуін жүзеге асыруға, нәтижесінде оқу үдерісін түзетіп, сабақты әрі қарай жоспарлауға мүмкіндік береді. Кері байланыс беру кезінде мұғалімдерге:

- оқушылардың жақсы жақтарын ескеру;

- тапсырманың дұрыс орындалмағанын нақты түсіндірмей тұрып, «олай емес», «дұрыс емес» деген сөздерді қолданбау;

- оқушылардың жұмысын жетілдіру немесе кемшілік тұстарын жөндеудің жолдарына ұсыныс беру;

Рут Батлердің жүргізген зерттеулерде кері байланыстың ең тиімді түрі тек мұғалім тарапынан жүргізілетін *пікірлерге* бағытталғанын көрсетті. Зерттеу барысында оқушылар кері байланыстың үш түрін алды: бағалар, ескертулер және ескертулермен бағалар. Нәтижелер тек түсініктеме берілген топ басқа топтарға қарағанда, оқудың қосымша жетістіктерін көрсетті. Эмма Смит пен Стивен Горардтың пікірінше, кері байланыстың бұл түрі табыстың болмауына емес, пікірлердің сапасына байланысты деп тұжырымдады. Олар мұғалімдер пікірлер арқылы оқушыларға көмектеспесе, тек баға алудан нәтиже аз болады деп санайды. Осыған байланысты, кері байланыстың *пікірлер* мынадай болуы маңызды:

- оқу мақсаттарына немесе стандарттарға байланысты;

- студенттер түсінетін тілде қысқаша және анық түрде (ауызша немесе жазбаша);

- кері әсер ететін сөздерді, оқушыларды кекету, келемеждеуге қатысты, мысалы, «орынсыз жауап», «осыны ойлауға қалай ақылың жетті» деген сияқты сөздерді мүлдем қолданбау ұсынылады. Кері байланыс беру кезінде мұғалімге де, оқушыға да ұсынылған сұрақтарды негізге алған дұры. Кері байланыстың ең көп тараған түрі – оқушыға баға беру, ал кейбір жағдайларда қосымша түсініктеме беру. Алайда, кейбір зерттеулердің ойынша баға беру немесе түсініктеме беру оқуды жақсартпайды. Пол Блэк, Кристина Харрисонның айтуынша, баға беру оқушыларға өздерінің жұмысын қалай жақсартуға болатынын айтып бермейді. Авторлар оқушыларға баға немесе марапатқа назар аудару оқушыларға өздерін басқалармен салыстыруға және «олардың жұмысы туралы ойлануға және оны қалай жақсартуға болатындығына емес, олардың имиджіне және мәртебесіне аударуға» шақырды. Басқаша айтқанда, бағалар (әріптер немесе сандар, балл) оқушының назарын өзінің білім деңгейіне емес бәсекелестік немесе баға үшін оқуға және тапсырмадан алыстатуға бейімделеді, бұл нәтижеге кері әсерін тигізуі мүмкін [13, 30-33 бб].

- әрбір оқушының нақты қажеттіліктеріне арналған және алдынала таңдалған пікірлер болуы шарт [14, 58-б]. Кері байланыс пікірлері «Жақсы жұмыс», «Өте жақсы» немесе «Сіз жұмыс істеу керек» деген тіркестерден шектелмеуі керек. Бұл пікірлер өте пайдалы емес, өйткені олар өте жалпы, түсініксіз. Пікірлер сипаттамалы және нақты болған кезде ғана тиімдірек болады. Мысалы, студент баяндамадан кейін мұғалім былай дейді: «Сіздің презентацияңыз реттелген және ұйымдастырылған түрде. Сіз тақырыпты қамтитын нақты ақпаратты енгіздіңіз. Мазмұн өте мұқият және ақпараттандырылған». Бұл мысалда мұғалім тапсырманың дамуының әр қадамын қалай сипаттайтыны және тек қана соңғы қадамға немесе нәтижеге назар аудармайтындығы анық. Сонымен қатар, мұғалім тапсырмадан бас тарту, мазақ ету немесе басқа оқушылармен өзін салыстырудан алшақ болады және кері байланыс пікірлері оқушыларды рефлексияға бағыттайды.

Кері байланыс мұғалімге оқыту процесі қалай жүретіндігі және оқушының табыстары мен кемшіліктері туралы мәлімет береді. Кері байланыс өзара сыйластық пен тілектестіктің атмосферасында өтуі қажет және оқушы үшін дұрыс жауап қайыруға немесе қателерді жөндеуге уақыт берілуі керек. Ойлау сонымен қатар қызмет бағыттарын ауыстыруға мүмкіндік береді.

Өзін-өзі бағалау – бұл өзінің мықты және әлсіз жақтары, мүмкіншіліктер мен мәселелері жайлы ақпараттарды талдап жинауға бағытталған процесс.

Формативті бағалау оқушылар мен сыныптастардың өзін-өзі бағалау әдісін қолдануды қарастырады. Бұл әдістер формативті бағалаудың

тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Оқушылар өзін-өзі және бірін-бірі бағалау әдісімен машықтанған болса, онда бағалаудың дәлдігімен сенімділігі жайлы сұрақ туындамайды. Оқушыларға өзін-өзі бағалау кезінде эмоцияға берілмей, сын тұрғыдан жүргізуді қалыптастыру керек. Өзін-өзі және бірін-бірі бағалау негізі мынада: оқушылар оқу процесінде алдына қойған мақсаты болғанда ғана өздерін бағалай алады.

Росс С. өз тәжірибесінде 2 курстың 16 жапон магистранттарына шетел тілін үйретуде формативтік бағалаудың бір формасы ретінде өзін-өзі бағалауды қамтитын аралас технологияларды қолданды. Талдау көрсеткендей, қалыптастырушы бағалау тек қана дәстүрлі жиынтық бағалаумен бағаланғандарға қарағанда, тілдік деңгейін жоғарылатты. Сонымен қатар, Росс пайымдауынша қалыптастырушы бағалау жетістіктерге және біліктілікте өсудің елеулі ұлғаюына әкелетініне қарамастан, бұл әсер доменге тәуелді бола алады, мысалы: тілдерді тыңдалымды жақсарту [15, 317-б].

Оқушылардың бірін-бірі бағалауы.

Сыныптастарының бағасы бағалауды үйретудің толыққанды әдісі болып табылады. Сонымен қатар өзара бағалау қатысушыларға оқытылған материалды бір-бірінің жұмыстарын бағалау әдісімен бекітуге мүмкіндік береді.

Бірін-бірі бағалаудың артықшылығы – оқушылар басқалардың жұмыстарының әлсіз және мықты жақтарын байқап үйренеді, сонымен қатар өзінің жеке алға жылжуын талқылай алады.

Сонымен қатар:

- Бірін-бірі бағалау интерактивті сипатта болады.
- Оқушы немесе оқушылар тобы басқа оқушы немесе топтың жұмысына баға бере отырып, өздеріне пайда келтіреді.
- Жұмысты алдын-ала белгіленген межелермен бағалайды.
- Басқалардың жұмысын бағалағанда өз жұмысындағы қателерді көріп, қажет болса түзеуге мүмкіндік алады.
- Бірін-бірі бағалау әлеуметтік және коммуникативті қабілеттерді жақсартуға көмектеседі [16, 86-б].

Оқу процесінде бірін-бірі бағалаумен белсене айналысса, оқушылар баға мен бағалаудың маңызы жайлы тереңірек ұғынады.

Осылайша, бағалау процесі заманауи оқыту мен білім берудің маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Бағалауды дұрыс ұйымдастырудан көптеген жағдайларда оқу үрдісін басқарудың тиімділігіне байланысты.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты-экономиканың орнықты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін

қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болса, оның негізгі міндеттерінің бірі - білім беруді дамытудың мониторинг жүйесін жетілдіру, оның ішінде халықаралық талаптарды ескере отырып, ұлттық білім статистикасын құру болып отыр. Осыған сәйкес білім беру жүйесінде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесіне аса назар аударылып отыр. Себебі жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші-білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан, әлемдік білім кеңістігіне кіріп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Бүгінгі өмір талабын сапалы, әрі терең білім беру жолдарын әлемдік дәрежеде ұйымдастыруды қажет етеді. Дәстүрлі оқытуда оқу-тәрбие үдерісінде басыңқы роль мұғалімде болса, қазір белсенді қызметті оқушы атқарады, оны оқытпайды, ол өзі оқиды, бағалауды оқушының өзі жүргізеді. Осы орайда, білім беружүйесінде оқушылардың оқу жетістіктерін формативті бағалау жүйесінің алатын орны ерекше болып отыр.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Қазақстан және ЭЫДҰ: білім және ғылым саласында ынтымақтастықтың келешегі. - Астана, 2013.
- 2 Құнанбаева С.С. Қазіргі шет тілілік білім беру теориясы мен практикасы. // Қаз ХҚ және ӘТУ. –Алматы, 2011. –148-149 бб, 239-240 бб.
- 3 Linn R.L., Gronland N.E. Measurement and Assessment in Teaching. // Singapore: Pearson Education, 2005.–183 p.
- 4 Black P. & Wiliam D. Inside the black box: raising standards through classroom assessment. –1998.
- 5 Rea-Dickins, P. & Gardner, Sh.. Snares and silver bullets: disentangling the construct of formative assessment. –Language Testing. –2000. –17(2), 215-243.
- 6 Фишман И.С., Голуб Г.Б. Формирующая оценка образовательных результатов учащихся. –2007. –С.156-158
- 7 Wiliam. D. Assessment for learning: Why, what and how?. // Institute of Education, University of London. – 2009.
- 8 Dibu-Ojerinde O. Formative assessment for learning. // International Journal for Learning, 2006.–35 p.
- 9 Bloom B.S., Hastings J.T., Madaus G. F. Handbook on formative and summative evaluation of student learning. // New York: McGraw-Hill.–1971.
- 10 Cowie B., Bell B. A model of formative assessment in science education. Assessment in Education, 1999. -101-116 p.
- 11 Stiggins R. Assessment Crisis: The absence of assessment for learning.–2002. –58-59.
- 12 Кохаева Е.Н. Формативное (формирующее) оценивание: методическое пособие – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2014. – 66 с.
- 13 Black P., Harrison Ch., Lee C., Marshall B., Wiliam D. Assessment for Learning: Putting it into Practice. // Buckingham: Open University Press, 2003.– 67 p.
- 14 Butler R. Enhancing and Undermining Intrinsic Motivation: the Effects of Task Involving and Ego-Involving Evaluation on Interest and Involvement. // British Journal of Educational Psychology, 1988. –58 p.

15 Ильин Е. Мотивация и мотивы. – СПб: Питер, 2002. – 156 с.

16 Ross S. The impact of assessment method on foreign language proficiency growth. AppliedLinguistics, 2005.–317 p.

ТЕХНОЛОГИИ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Қоңырбай Ж.А.¹,

Магистр гум.н., преподаватель
кафедры практики речи иностранных языков,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: zhan.askarovna@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается система формативного оценивания учебных достижений учащихся на уроке иностранного языка. В настоящее время система оценивания успеваемости учащихся является одной из актуальных проблем в системе образования. В связи с этим в этой статье объясняется концепция суммативного и формативного оценивания, а также анализируется концепция общего формативного оценивания на основе трудов зарубежных и отечественных исследователей.

Ключевые слова: оценивание, оценка, критерии, результат, обратная связь, формативное и суммативное оценивание

Статья поступила 20. 09.2018

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Отв. за выпуск
директор издательства
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 11.11.2018 г.
Формат 70x90 1/16. Объем 1,25 п.л. Заказ № 703. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru